МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ISSN 2522-4557 (Print)
ISSN 2522-4565 (Online)

ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

Збірник наукових праць
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

Серія «Філологія»

Випуск 44

Дрогобич – 2019

УДК 009+1+4+15+93
Д 75

ISSN 2522-4557 (Print)
ISSN 2522-4565 (Online)

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького
державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 13 від 19.12.2019 р.)

Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія» перереєстровано і затверджено в Переліку наукових фахових видань України (додаток 8 до наказу Міністерства освіти і науки України № 1222 від 07.10.2016 р.) і зареєстровано в міжнародних наукометричних базах **Google Scholar, Polish Scholarly Bibliography (PBN), ResearchBib – Academic resourse index, Cite Factor, Index Copernicus (ICV 2017 = 66.18; ICV 2018 = 80.88).**

Від 2004 р. збірник виходить за серійним принципом.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 21249-11049Р від 27.02.2015 року Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України.

Відповідальність за достовірність наведених у публікаціях фактів, дат, найменувань, прізвищ, імен, цифрових даних несуть автори статей. Наукові статті друкуються за авторськими варіантами. Думка редакційної колегії може не збігатися з думкою авторів.

Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія» / ред. кол. **Надія Скотна** (шеф-редактор), **Марія Федурко** (головний редактор) та ін. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2019. Випуск 44. 148 с. DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2019.44.

© Дрогобицький державний
педагогічний університет
імені Івана Франка, 2019
© Редакційно-видавничий відділ
ДДПУ імені Івана Франка, 2019

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY

ISSN 2522-4557 (Print)
ISSN 2522-4565 (Online)

PROBLEMS OF HUMANITIES

a collection of scientific articles
Drohobych Ivan Franko
State Pedagogical University

«Philology» Series

Issue 44

Drohobych – 2019

UDC 009+1+4+15+93
D 75

ISSN 2522-4557 (Print)
ISSN 2522-4565 (Online)

Recommended for printing by Academic Council
of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(19 December 2019, Minutes № 13)

Problems of the humanities: a collection of scientific works of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. «Philology» Series was re-registered and approved in the List of scientific professional editions of Ukraine (Annex 8 to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1222 dated 07.10.2016) and registered in the international scientometric databases **Google Scholar, Polish Scholarly Bibliography (PBN), ResearchBib – Academic resourse index, Cite Factor, Index Copernicus (ICV 2017 = 66.18; ICV 2018 = 80.88)**.

Since 2004 they come out on a serial basis.

Certificate of state registration of the printed mass media of the CU № 21249-11049R dated February 27, 2015 of the State Committee for Information Policy, Television and Radio Broadcasting of Ukraine.

The authors of the articles are responsible for the authenticity of the facts, dates, names, surnames, names, and digital data contained in the publications. Scientific articles are published from copyright/author's texts. The opinion of the editorial board may not coincide with the views of the authors.

Problems of Humanities. «Philology» Series : a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University / **Nadiya Skotna** (Editorial Director), **Mariya Fedurko** (Editor-in-chief) & others. Drohobych : Editorial-Publishing Department of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 2019. Issue 44. 148 p. DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2019.44.

© Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 2019
© Publishing Department of DDPU Ivan Franko, 2019

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Скотна Надія Володимирівна – шеф-редактор, *доктор філософських наук, професор, ректор Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.*

Федурко Марія Юліанівна – головний редактор, *доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.*

Яремко Ярослав Петрович – заступник головного редактора, *доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.*

Баган Мирослава Петрівна, *доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української філології та славістики Київського національного лінгвістичного університету.*

Бистрова Олена Олександрівна, *доктор філологічних наук, професор, професор кафедри романських мов та компаративістики Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.*

Білоусенко Петро Іванович, *доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту української мови НАН України.*

Бабелюк Оксана Андріївна, *доктор філологічних наук, професор кафедри технічного перекладу Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.*

Винницький Василь Михайлович, *доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.*

Зимомря Микола Іванович, *доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германських мов і перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.*

Іванишин Петро Васильович, *доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та теорії літератури Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.*

Карпіловська Євгенія Анатоліївна, *доктор філологічних наук, професор, завідувач відділу структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України.*

Коцюба Зоряна Григорівна, *доктор філологічних наук, професор, професор кафедри германських мов і перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.*

Кравченко Леся Степанівна, *доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри світової літератури та славістики Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.*

Кульбабська Олена Валентинівна, *доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.*

Кушлик Оксана Павлівна, *доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.*

Мацьків Петро Васильович, *доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.*

Сабат Галина Петрівна, *доктор філологічних наук, професор, професор кафедри романських мов та компаративістики Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.*

Штонь Григорій Максимович, *доктор філологічних наук, професор, професор кафедри історії української літератури та шевченкознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка.*

Карабович Тадей, *Prof. dr hab. (Люблінський університет, Польща).*

Скаржинський Мирослав, *Prof. dr hab. (Ягелонський університет, Польща).*

Штеґер Петер, *Univ.-Prof. Dr., Dr. h. c. (Інсбруцький університет імені Леопольда і Франца, Австрія).*

Котович Віра Василівна – відповідальний секретар, *кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.*

EDITORIAL BOARD

Nadiya Skotna – Editorial Director, *Doctor of Philosophy Sciences, Professor, Rector of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Mariya Fedurko – Editor-in-chief, *Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Linguistic Disciplines and Methods of Teaching at the Elementary School, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Yaroslav Yaremko – **Deputy Editor-in-Chief**, *Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Department of Ukrainian Language, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Myroslava Bahan, *Doctor of Philological Sciences, Professor, Department of Ukrainian Philology and Slavic Studies, Kyiv National Linguistic University.*

Olena Bystrova, *Doctor of Philological Sciences, Professor, Department of Romance Languages and Comparative Studies, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Petro Bilousenko, *Doctor of Philological Sciences, Professor, Leading Scientific Associate, Institute of the Ukrainian language of the National Academy of Sciences of Ukraine.*

Oksana Babelyuk, *Doctor of Philological Sciences, Professor, Department of Technical Translation, Lviv State University of Life Safety.*

Vasil Vynnytskyy, *Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor of the Department of Ukrainian Language, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Mykola Zymomrya, *Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Germanic Languages and Translation Studies, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Petro Ivanyshyn, *Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Ukrainian Literature and Theory of Literature, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Yevheniya Karpylovska, *Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Structural and Mathematical Linguistics, Institute of the Ukrainian Language, National Academy of Sciences of Ukraine.*

Zoryana Kotsiuba, *Doctor of Philological Sciences, Professor, Department of Germanic Languages and Translation Studies, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Lesia Kravchenko, *Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the World Literature and Slavic Studies Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Olha Kulbabska, *Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of Ukrainian Language Department, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University.*

Oksana Kushlyk, *Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Ukrainian Language, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Petro Matskiv, *Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of Ukrainian Language Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Halyna Sabat, *Doctor of Philological Sciences, Professor, Department of Romance Languages and Comparative Studies, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Hryhoriy Ston, *Doctor of Philological Sciences, Professor, Department of History of Ukrainian Literature and Shevchenko Studies, Taras Shevchenko National University of Kyiv.*

Tadey Karabovich, *Prof. dr hab. (Lublin University, Poland).*

Myroslav Skarzinsky, *Prof. dr hab. (Jagiellonian University, Poland).*

Peter Steger, *Univ.-Prof. Dr., Dr. h. c. (University of Innsbruck, Austria).*

Vira Kotovvch – Executive Secretary, *Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Department of Philological Disciplines and Methods of Teaching at the Elementary School, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

ЗМІСТ

Близнюк Леся. Знахідний та орудний відмінки
семантичного суб'єкта в односкладних реченнях
поетичних текстів……9

Бойчук Наталія,
Харкавців Ірина. Особливості англомовного інтернет-дискурсу:
прагматичний та соціолінгвістичний аспекти……19

Купцова Тетяна,
Колієва Ірина. Ґендерна репрезентація
архетипного образу відьми
крізь призму української літератури……...28

Купчинська Зоряна. Посесивні географічні назви
на *-ovъ/*-evъ Лівобережжя у XVIII ст……39

Мустафаєва Парвана. Питання спотворення фактів
у описі реальності в історичному романі……60

Пославська Наталія,
Коляда Анастасія. Формули мовленнєвого етикету
в текстах українських народних казок……69

Сліпецька Віра. Лінгвістика емоцій: етапи становлення
(дослідницькі теорії, школи, персоналії)……83

Струганець Павло. Метафора у футбольному телерепортажі……...93

Тимчук Олена. Когнітивно-прагматичний підхід
до вивчення явища мовної гри: теоретичний аспект……...101

Чобанюк Марія. Інтерпретація українського постмодернізму
на межі тисячоліть……...109

Шистеров Ігор. Прислівник як частина морфологічного курсу
у світлі новітніх технологій……118

Щепанська Христина. Ментальний рівень образності
в українській лінгвокультурі
(на прикладі образу серця)……..126

ПОСТАТІ

Сабат Галина. Пам'яті незабутнього вчителя Мирона Борецького.....135

Яким Мирон. Знаний дослідник української фразеології……140

CONTENTS

Blyzniuk Lesia. Accusative and creative cases
of the semantic subject in one-part sentences
of poetic texts……9

Boychuk Nataliia,
Kharkavtsiv Iryna. Peculiar features of the English Internet discourse:
pragmatic and sociolinguistic aspects……..19

Kuptsova Tetiana,
Koliieva Iryna. Gender representation
of the archetypical image of a witch through
the prism of the Ukrainian literature……28

Kupchynska Zoriana. Possessive geographical names
ending in *-ovъ/*-evъ of the Left Bank in XVIII century……..39

Mustafaeva Parvana. The questions of distortion of facts
in description of reality in a historical novel……...60

Poslavska Nataliia,
Koliada Anastasiia. Formulae of speech etiquette
in the texts of Ukrainian folk tales……...69

Slipetska Vira. Linguistics of emotions: the formation stages
(research theories, scientific schools, personalities)……83

Struhanets Pavlo. Metaphor in football TV reporting……..93

Tymchuk Olena. Cognitive and pragmatic approach
to the study of the language game phenomenon: theoretical aspect……..101

Chobanyuk Mariya. Interpretation of Ukrainian postmodernism
at the turn of millennium……...109

Shysterov Ihor. Adverb as a part of the morphological course
in the light of new technologies……118

Shchepanska Khrystyna. The mental level of imagery
in the Ukrainian linguistic culture
(on the example of the image of heart)……..126

FIGURES

Sabat Halina. In memory of unforgettable teacher Myron Boretskyi.....135

Jakym Myron. Famous researcher of Ukrainian phraseology.....140

УДК 811.161.2’42’366

БЛИЗНЮК Леся *– кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри історії та мовознавства, Український державний університет залізничного транспорту (Україна, Харків) (mega.les@ukr.net)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5906-3562

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4557.2019.44.191906

Бібліографічний опис статті: Близнюк, Л. (2019). Знахідний та орудний відмінки семантичного суб’єкта в односкладних реченнях поетичних текстів. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, *44*, 9–18. doi: 10.24919/2522-4557.2019.44.191906.

ЗНАХІДНИЙ ТА ОРУДНИЙ ВІДМІНКИ СЕМАНТИЧНОГО СУБ’ЄКТА В ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕННЯХ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ

Анотація. *Мета статті – дослідити типи моделей семантичного суб’єкта в поетичних текстах, засвідченого формами знахідного та орудного відмінків, які функціонують переважно в односкладних реченнях. Актуальність статті полягає в тому, що саме односкладні речення, які домінують у поетичних текстах, є багатою, але ще мало залученою до розгляду джерельною базою, на основі якої можна простежити різні типи моделей семантичного суб’єкта.*

Завдання статті – проаналізувати семантико-синтаксичну природу виявлених моделей семантичного суб’єкта, опираючись на особливості структури односкладних речень, а в підсумку – семантики односкладних речень у текстах поетичних творів із знахідним та орудним відмінками семантичного суб’єкта.

Ключові слова: *знахідний відмінок суб’єкта; орудний відмінок суб’єкта; інтенція; партитивність; перфективне значення; предикативне значення; семантичний суб’єкт.*

BLYZNIUK Lesia *– Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of History and Linguistics, Ukrainian State University of Railway Transport (Ukraine, Kharkiv) (mega.les@ukr.net)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5906-3562

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4557.2019.44.191906

To cite this article: Blyzniuk, L. (2019). Znakhidnyi ta orudnyi vidminky semantychnoho subiekta v odnoskladnykh rechenniakh poetychnykh tekstiv [Accusative and creative cases of the semantic subject in one-part sentences of poetic texts]. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho*

© Близнюк Леся, 2019

universytetu imeni Ivana Franka. Seriia «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 44, 9–18. doi: 10.24919/2522-4557.2019.44.191906 [in Ukrainian].

ACCUSATIVE AND CREATIVE CASES OF THE SEMANTIC SUBJECT IN ONE-PART SENTENCES OF POETIC TEXTS

Summary. *The purpose of the article is to research the types of semantic subject models in poetic texts attested by the forms of accusative and creative cases, the presence of which can be observed mainly in one-part sentences. The topicality of the article is revealed in the fact that it is mononuclear sentences predominant in poetic texts which supply interesting and presently neglected material. Such material offers a wide research field in studying the types of different models of semantic subject, exactly in our case – the subject suggested by the author of poetic work. The task of the article is to analyze the semantic syntactic character of the specified models of semantic subject based on the structure of mononuclear sentences.*

The given research finally enables to consider the semantics of mononuclear sentences in poetic texts the priority model of which is the accusative case of the semantic subject. As a result, this study makes it possible to consider the semantics of one-part sentences, texts of poetic works, the priority model of which is the accusative and creative cases of the semantic subject. These studies give reason to claim that the genitive case in negative constructions completely loses ground to the accusative case.

The research presented concludes that in definite groups of mononuclear sentences in poetic texts the accusative case of semantic subject combines the subject of speech and the subject of state, thus performing its subordinate individual semantic syntactic function. It makes literary texts more informative and semantically rich.

Keywords: *accusative case of the subject; the creative case of the subject; intention; partitiveness; perfective meaning; predicative meaning; semantic subject.*

Постановка проблеми. Питання семантичного суб’єкта – його змісту, способів і форм вираження, синтаксичного статусу – належить сьогодні до розряду дискусійних. Наявні різні класифікації семантичних суб’єктів українського речення, різняться й підходи до його визначення та упорядкування. У синтаксичній науці ще немає усталеного погляду на лексико-граматичну природу семантичного суб’єкта в односкладних реченнях, по-різному визначають і його диференційні ознаки. Не встановлені моделі, у яких реалізується суб’єктна синтаксема односкладного речення поетичного мовлення, та їхні лексико-семантичні й граматичні відмінності.

Проблема провідної ролі семантичного суб’єкта в семантико-синтаксичній структурі речень поетичних текстів не була предметом спеціального дослідження, увага приділялася визначенню загальної сутності суб’єкта як одиниці формально-структурного, комунікативного і прагматичного напрямів. Узагальнюючи наукові погляди на цю проблему, можна окреслити кілька напрямів

досліджень: визнання тексту вищою комунікативною одиницею, яка обслуговує різноманітні сфери суспільного життя й може розглядатися як соціально-мовленнєве явище; вираження семантичного суб'єкта (за найчастотнішим уживанням) спеціалізованими морфологічними засобами: родовим, давальним, знахідним, орудним відмінками тощо.

Недостатньо розглянуто перспективу існування й різновиди форм семантичного суб'єкта в реченнях односкладної будови. Проте виявлення перспективи існування і визначення різновидів форм семантичного суб'єкта в односкладних реченнях на матеріалі поетичних текстів, опис моделей семантичного суб'єкта, вираженого різними формами відмінків, з погляду їхньої здатності до відображення суб'єктних відношень в українській мовній свідомості є актуальним і своєчасним.

Мета розвідки – визначити й проаналізувати закономірності вираження моделей семантичного суб'єкта в знахідному та орудному відмінках. Вибір саме цих моделей зумовлений наявною тенденцією до суцільної предикативності, яка власною системою модально-оцінних значень семантичного суб'єкта досить яскраво розгорнена в односкладних реченнях поетичного тексту.

Виклад основного матеріалу. Серед типів моделей семантичного суб'єкта в односкладних реченнях поетичних творів є, на наш погляд, досить цікаві з дієсловами мимовільного стану, як-от: *Його морозить*, *Її лихоманить, Їх трясе* тощо.

Ця модель включає в себе лексично обмежений ряд імперфективних ознак – дієслів мимовільного стану, специфічних для поетичного синтаксису. До згаданих дієслів можна, безумовно, віднести: *морозить, лихоманить, трясе, крутить, нудить, вадить, млоїть, заколисує, скошує* тощо. Традиційна українська граматика такі дієслова відносить до безособових. При визначенні семантико-синтаксичної специфіки цієї моделі можна виходити з морфологічної характеристики «безособовості». Не можна не погодитися з тим, що цей тип речень повідомляє про стан, що є результатом дії чи впливу з боку якоїсь невідомої причини (Галкина-Федорук, 1948, с. 131).

У сфері субстантивності й категоріального відмінкового значення перебуває цікаве для нас вторинне для знахідного відмінка значення суб'єкта стану в реченнях типу *Мене морозить; Його лихоманить; Її нудить*, а в поетичних текстах: *Його трясе тепер повсюди* (Костенко, 1961, с. 304); *Закрутило їх поміж шаблями / переламаних перехресть* (Олійник, 1985, с. 42).

У таких вторинних індивідуальних семантико-синтаксичних функціях знахідний більше, ніж центральний називний, на думку І.Р. Вихованця, виявляє зміщення в бік нетипового для відмінків позасубстантивного використання (Вихованець, 1987, с. 170). Помітно, що в односкладних реченнях досліджуваних нами поетичних текстів знахідний суб'єкта часто використовується в обставинному значенні часу, наприклад: *Ой, люди, як не бадьорись, а все ж печально, / коли якогось дня про тебе скажуть: «був» чи «була»...* (Олійник, 1985, с. 105) тощо.

Останнім часом у світовій та вітчизняній синтаксичній науці з'явилося багато праць із досліджень семантики безособових речень, у яких пріоритетною моделлю знахідного відмінка семантичного суб'єкта вважають модель зразка *Мене лихоманить*. Отже, в односкладних реченнях на взірець *Мене лихоманить* носій предикативної ознаки є об'єктом дії сил, до виникнення яких він не прикладає жодних зусиль, позаяк вони (ці сили) просто існують у ньому.

Зарубіжні ж дослідники пишуть про «максимальну дезактивність» суб'єкта в каузативних структурах і кваліфікують ці моделі як суб'єктно-об'єктні (Вечорек, 1982, с. 162). Враховуючи це положення та спираючись на теорії І.Р. Вихованця, Г.О. Золотової, Н.Д. Арутюнової, можна впевнено стверджувати, що структурно-семантичне функціонування дієслів типу *лихоманить* обумовлено предикативним сполученням з іменем суб'єкта у знахідному відмінку.

Ознака так званого дистинктивного значення – регістрова характеристика – визначається композиційно-синтаксичними функціями предикатних компонентів. Текстова функція повідомлень про імперфективні стани розкривається, на нашу думку, у співвідношенні суб'єктних сфер того, хто говорить і відчуває, суб'єкта повідомлюваного факту і суб'єкта факту повідомлення. Речення проектується на ситуацію внутрішнього спостереження, коли суб'єкт мовлення й суб'єкт стану збігаються в одній особі, наприклад: *Посадить мене треба на палю / зо страшними злочинцями вряд* (Симоненко, 2001а, с. 79).

У наведеному вище прикладі речення з суб'єктом – 1-ою особою – відноситься до репродуктивного регістру. Якщо ж визначається позиція зовнішнього спостерігача (2-га або 3-тя особа), то повідомлення переключається в інформативний або (у формі питальної репліки) – у волюнтивний регістр: *Тебе призначено чи ні?* (Костенко, 1989, с. 124).

Належить наголосити, що ознаки на взір *мутить, нудить*, які не можна спостерігати ззовні, здебільшого не належать суб'єкту-адресату, тут можливим є лише запитання мовця до адресата стану *Тебе нудить?*

Можливості побудови парадигм пов'язані з конструкціями, які повідомляють про перфективні ознаки. Фазисні конструкції утворюються з предикатами, які позначають імперфективні за своєю природою стани *морозить, лихоманить, нудить, заколисує* тощо. Перфективні ознаки створюють конструкцію для інформативного типу тексту.

Цікаво, що модель із дієсловом мимовільного стану часто буває ускладнена іменем каузатора. Це характерно для поетичних текстів: *Зануриш серце у блаженну втому, / запрагнеш тільки затишку...* (Костенко, 1961, с. 48); *Сховавшись у гілля зелене, / чекаю на своє дівча* (Симоненко, 2001а, с. 30) тощо.

Отже, цей спосіб характеризується маркованістю позначення інволюнтивного стану і залежно від комунікативних умов – поточного зовнішнього спостереження (*тебе нудить*), самовідчуття (*мене нудить / лихоманить*) або пояснення, знання – використовується у репродуктивному або інформативному типі тексту, у стилістично нейтральних умовах мовлення. У парадиг-

матичних змінах активними є граматичні модифікації, звернені до плану минулого, і поліпредикативні каузативні конструкції: *Від холоду мене / тебе / його морозить – Від холоду мене / тебе / його почало морозити; Від цього запаху мене / тебе / його нудить – Від цього запаху мене / тебе / його почало нудити,* а в поетичних текстах: *Вже почало її трусити від образи* (Симоненко, 1984, с. 67).

Спостереження останніх років доводять, що характерним граматичним явищем, яке виразно відрізняє слов'янські мови від інших груп індоєвропейських мов, є зникнення варіантності знахідного (без заперечення), конкурування родового і знахідного в заперечних реченнях. У сучасній українській літературній мові, зокрема в поетичному стилі, родовий в заперечних конструкціях за певних умов поступається знахідному (Вихованець, 1971, с. 20). Ще А. Кримський вважав, що заперечна частка *не* при дієсловах не має в українській мові такої обов'язкової сили замінюватися на родовий відмінок замість знахідного, що так притаманне мові російській (Крымский, 1907, с. 53). Справді, таке явище цілком природне й доволі поширене в сучасній українській літературній мові. Це доводять положення, чітко обґрунтовані багатьма українськими вченими-синтаксистами, насамперед І.Р. Вихованцем:

1. Знахідний відмінок залежить від дієслова із заперечною часткою *не* безпосередньо. 2. Знахідний залежить від інфінітива, при якому наявні заперечні слова (дієслова, слова категорії стану тощо). 3. На вибір знахідного відмінка впливає: а) семантика залежного іменника; б) форма опорного дієслова; в) структурно-граматичні особливості речення (у нашому дослідженні – односкладного); г) функціональний стиль сучасної української літературної мови; д) порядок слів у реченні (Вихованець, 1987, с. 20).

Знахідний відмінок семантичного суб'єкта в заперечних конструкціях односкладних речень активно використовується авторами поетичних творів у випадках лексичної схильності до позначення назв конкретних (живих) предметів / істот як активних діячів. Це підтверджується тим, що назви конкретних істот, осіб, рідше – предметів мають більшу схильність, ніж абстрактні поняття, виступати у формі знахідного відмінка, наприклад: *Не батька бачив, а людину!* (Олійник, 1985, с. 41); *Не сипав попіл на смиренну маску...* (Олійник, 1985, с. 15) тощо.

Уживання іменника абстрактного значення у знахідному відмінку можна спостерегти у випадках, коли об'єкт має точно окреслене, конкретне значення (Вихованець, 1971, с. 22). Іменник з абстрактним значенням може при цьому супроводжуватися вказівними займенниками *той, цей, такий*, присвійними займенниками тощо, наприклад: *Не знати б це кохання!; Не відчувати того аромату; Не бачити таке щастя*, а в поетичних текстах: *Не відчував того кохання, / не бачив сліз її очей...* (Павличко, 1964, с. 39).

Цікава тенденція, виявлена у процесі дослідження односкладних речень в поетичних творах, доводить, що вживання знахідного суб'єкта в заперечних конструкціях зумовлене не лише семантикою залежного іменника, а й залежить

від семантики опорного дієслова, особливо зі значенням конкретної фізичної дії (Вихованець, 1971, с. 22), наприклад: *Не зроблено роботу; Не відремонтовано дорогу,* а в поетичних текстах: *Споконвічних дубів не схилилось додолу...* (Костенко, 1989, с. 406); *Не шукайте могил його на кладовищах...* (Олійник, 1985, с. 37).

При цьому не так поширеним є знахідний суб'єкта при дієсловах з абстрактним значенням: *бачити, помічати, почувати, відчувати, пізнавати, чути* тощо, оскільки вони передбачають використання родового відмінка, наприклад: *Моїх не чутно спогадів; Світла не відчувається*, а в поетичних текстах: *Не відчував того кохання, / не бачив сліз її очей...* (Симоненко, 2001b, с. 3).

Крім того, спостерігається тенденція до використання авторами поетичних творів знахідного суб'єкта в заперечних односкладних реченнях у випадках, коли речення має модальний або (що особливо притаманне поетичному стилю) експресивний характер, тобто в реченнях наказових, питальних, окличних, умовних, наприклад: *Не цінувати історію країни?*, а в поетичних текстах: *Чи можна на вогонь не ставить пломбу?* (Олійник, 1985, с. 34).

Як бачимо, найбільш поширеними прикладами використання знахідного суб'єкта за безпосередньої його залежності від заперечного дієслова є саме поетичні твори. Утім не завжди, як відомо, збігаються з вимогами нормативного синтаксису ті синтаксичні явища, які підпорядковані законам ритмічної організації вірша, оскільки тут можна спостерегти неординарний авторський інтенціональний підхід до своєрідної та неповторної віршової ритміки й архітектоніки, що не завжди підпорядковуються законам синтаксичної науки.

Безперечним є той факт, що основним периферійним відмінком виступає орудний (Вихованець, 1987, с. 172). Індивідуальні семантико-синтаксичні функції орудного порівняно з називним, знахідним і давальним відмінками доволі розгалужені. На відміну від попередніх відмінків, так звані вторинні функції орудного позначені переважним адвербіальним спрямуванням, із чого можна зробити висновок про специфіку значення суб'єкта дії, об'єкта дії та стану, інструментального суб'єкта в орудному відмінку. Причому суб'єктна функція виникає в результаті перетворення активної конструкції на пасивну, а об'єктна реалізується при обмеженій групі дієслів – переважно при дієсловах керівництва, володіння, відношення до об'єкта тощо, наприклад: *Керувати молоддю; захоплюватися музикою.*

Структурна організація моделі з орудним суб'єкта є, на наш погляд, достатньо простою за її граматичною формою. При сучасних способах використання ця конструкція обмежена колом предикатів фізичного стану: *непритомність, зомління, паморочення* – перфективно-результативні за своєю природою імена, *істерика, напад, погано, зле* – імперфективно-процесуальні. Релевантними ознаками цієї групи імен сучасні вчені-синтаксисти вважають «несприятливість, несподіваність» (Золотова, 1982, с. 286), «спонтанність, стихійність» (Арутюнова, 1988, с. 252). При цьому слід звернути увагу на синтаксему «з + орудний відмінок», семантико-синтаксичну роль якої у складі

аналізованої моделі можна охарактеризувати як роль, «що є близькою до об'єктної, яка підкреслює мимовільність, незалежність стану від волевиявлення особи» (Арутюнова, 1988, с. 252). Саме в цьому аспекті цікавими, на наш погляд, є конструкції «з + орудний відмінок».

Наші спостереження над текстами поетичного мовлення, зокрема, над ужитими в них реченнями односкладної структури, доводять, що так званими дистинктивними ознаками моделі з суб'єктною формою «з + орудний відмінок» є моментальність, раптовість створення стану з позиції зовнішнього спостерігача, наприклад: *З коханою прощатися не вмію...* (Павличко, 1964, с. 29); *Іду вперед з проясненим чолом...* (Олійник, 1985, с. 14); *З веселим сміхом понад градобої, / і з павутинням думи по стерні* (Симоненко, 1984, с. 82) тощо.

Зовнішня точка зору переключає модель до інформативного регістру мовлення. Зовнішні спостереження за фізичним станом суб'єкта, обумовлені авторською інтенціональністю поетичного твору, можуть виражатися волюнтивними репліками типу *Що з тобою?*, а в поетичних текстах: *Моя кохана! Що з тобою? / Чому не чуєш голос мій?* (Павличко, 1964, с. 36) тощо.

У поетичному синтаксисі зафіксовані й нетипові, індивідуально-авторські сполучення суб'єктної форми «з + орудний відмінок суб'єкта» із означальними словами, лексико-семантичні характеристики яких не відповідають умовам побудови такої моделі: *З чим вийшов, з тим вернувся з одісеї* (Олійник, 1985, с. 180); *Бо смерті з тисячами дул / не вкажеш, де їй зупинитися, / щоб проколоти пальцем: Ви!* (Олійник, 1985, с. 210); *А з нею разом буде весело!* (Костенко, 1961, с. 156) тощо.

Яскравим прикладом незвичного синтаксичного оформлення може бути сполучення форми «з + орудний відмінок суб'єкта» з іменами, що позначають емоційний стан. У деяких поетичних текстах спостережено модель, яку можна вважати так званою «синтаксичною аналогією», відгуком на попередню суб'єктну синтаксему питальної репліки, наприклад: *Для чого це мені – / з проклятям прокидатись?* (Олійник, 1985, с. 99); *І що ж тепер? Шукати нею долі?* (Костенко, 1961, с. 240). У такий спосіб реалізується одне з головних завдань автора – спостерігати за діалектикою душі героя, коли стан розкривається як певна зміна, що внутрішньо відчувається і є яскраво помітною зовнішньо.

Цікавим також є той факт, що порівняно з основним засобом вираження об'єктного значення знахідним відмінком орудний суб'єкта має транспозиційну природу, ґрунтуючись на називному і переміщуючись на периферію речення в пасивних конструкціях у результаті заміщення знахідним об'єкта вихідного називного відмінка суб'єкта. Суб'єктне функціонування орудного відмінка спричинене несумісністю в похідних пасивних конструкціях із предикатами результативного стану.

Характерною рисою орудного відмінка в односкладних реченнях поетичного мовлення є, на нашу думку, використання його в похідних пасивних конструкціях у так званій вторинній функції суб'єкта дії, якому притаманні семантико-синтаксичні ознаки субстанціональності, активності (що є особливо

цікавим при дослідженні семантичного суб'єкта – активного діяча), динамічності та формально-синтаксичної ознаки периферійності. У зв'язку з цим зауважимо про так званий семантико-синтаксичний синкретизм орудного. У субстантивній зоні функціонує орудний перехідного між суб'єктним та інструментальним його різновидами. Він указує на стихійного реалізатора дії та використовується саме в односкладних реченнях (Вихованець, 1987, с. 133), наприклад: *Не мозком уподобані, обчислені, / а черевом проорані в черінь…* (Олійник, 1985, с. 22); *Пройти уранці вулицями тиші* (Костенко, 1989, с. 409); *Не жартуй наді мною, будь ласка, / і, говорячи, не мовчи* (Симоненко, 2001a, с. 164) тощо.

Відповідно до цього спостереження, важливо зазначити, що часто в поезіях можна спостерегти фазисний модифікатор з дієсловом *трапитися* (рідше – *зробитися, статися*), наприклад: *Тут трапився зі мною страх… послухай* (Симоненко, 2001b, с. 45); *Що може з нами статися тепер? Тепер – чужина…* (Симоненко, 2001b, с. 121).

Такі фазисні модифікації в односкладних реченнях поетичних творів, на нашу думку, трапляються в репродуктивному типі тексту, коли внутрішній стан семантичного суб'єкта є наслідком попередніх подій: *З нею погано* тощо.

У цьому випадку важливо зауважити, що, коли речення типу *З нею погано* інтерпретується як *У неї справи йдуть погано*, то семантичний суб'єкт «з + орудний відмінок» є так званим темативом і не заміщується давальним суб'єкта, оскільки тут відбувається розмежування предикативів стану і предикативів оцінки.

Своєрідним, на нашу думку, є використання форми орудного суб'єкта у Л. Костенко. Мова видатної української поетеси практично в будь-якому творі ілюструє незалежність від звичайного побутового сприйняття дійсності, автора бентежать і цікавлять парадокси людських душевних переживань, те, що в поведінці людини неможливо передбачити, наприклад: *Лиш не зроби слухняною рабою, не ошукай і крил не обігни!* (Костенко, 1989, с. 201).

Такі семантичні відтінки в односкладних синтаксичних побудовах із семантичним суб'єктом можна знайти й у Д. Павличка, наприклад: *Спадаю дзвінко з темних скель / у плесо, повне гулу. / Від крові пурпурним стаю, / а чорним – від намулу* (Павличко, 1964, с. 98); *Чому так важко бути нам собою, / коли нема для духу заборон…* (Павличко, 1964, с. 134) тощо.

Така синтаксична структура реалізує художню задачу автора – спостерігати за «діалектикою душі» героя, коли його внутрішній стан розкривається як певна раптова душевна зміна, що є наочною і внутрішньо доволі яскраво відчувається.

Як бачимо, у таких моделях семантичний суб'єкт перебуває в емоційно-психічному стані, що виник достатньо різко й раптово. Згідно з цим можна дійти висновку, що в моделях з орудним відмінком суб'єкта участь нестан-

дартного з лексико-семантичного погляду предиката пояснюється й утворюється самим контекстом – вказівкою на раптовість, непередбаченість того, що відбувається.

Вивченню системного положення такої моделі сприяють й деякі ретроспективні факти. Ще видатний російський вчений Ф.І. Буслаєв звернув увагу на «зворот з прийменником **з**», який використовував В.І. Жуковський: *З моїм загинувши тілом стає щохвилини гірше*. Ф.І. Буслаєв прокоментував цю конструкцію як «запозичення з чужих мов» (Буслаев, 2016, с. 327). Сучасні роботи, присвячені дослідженню історії моделі з орудним суб'єкта доводять, що така конструкція з'являється в художніх творах (як прозових, так і поетичних), а також у публіцистиці, причому останнім часом частотність їх використання поступово зростає. Використання моделі з орудним суб'єкта безпосередньо пов'язане також із частотністю уживання її в загальній мові та з розмежуванням значень стану й оцінки (Золотова, 1982, с. 74).

Висновки. Отже, знахідний відмінок семантичного суб'єкта в субстантивній позиції перетворюється на прийменниково-відмінкову, а на завершальній стадії – на прикметникову форму. Це пояснюється тим, що знахідний відмінок, через неможливість виступати в ад'єктивній позиції, зближується з називним, становлячи окреме угруповання в системі відмінків української мови.

А орудний відмінок семантичного суб'єкта, що є менш продуктивним (периферійним) у поетичних текстах, звичайно супроводжує основні семантичні іменникові компоненти речення. При цьому він вказує, за допомогою чого реалізується дія. З формально-синтаксичного боку орудний відмінок поєднаний з опорними дієсловами слабким підрядним зв'язком, перебуває в реченні на периферійній формально-синтаксичній позиції та здійснює функцію слабокерованого придієслівного члена речення.

Здійснене дослідження уможливлює подальший поширений аналіз семантико-синтаксичних моделей суб'єкта на матеріалі поетичних текстів різних авторів і жанрів.

Література

Арутюнова, Н.Д. (1988). *Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт.* Москва: Наука.

Буслаев, Ф.И. (2016). *Историческая граматика русского языка.* Москва: Либроком.

Вечорек, Д. (1982). *Несогласованные асимметричные русские предложения в сопоставлении с польським.* Wrocław.

Вихованець, І.Д. (1971). *Синтаксис знахідного відмінка в сучасній українській мові.* Київ: Наукова думка.

Вихованець, І.Д. (1987). *Система відмінків української мови.* Київ: Наукова думка.

Галкина-Федорук, Е.М. (1948). *Безличные инфинитивные предложения.* Москва: МГУ.

Золотова, Г.А. (1982). *Коммуникативные аспекты русского синтаксиса*. Москва: Наука.

Костенко, Л. (1961). *Вітрила. Лірика.* Київ: Радянський письменник.

Костенко, Л. (1989). *Вибране.* Київ: Дніпро.

Крымский, А. (1907). *Украинская грамматика.* Москва: Типография Вяч. Ал. Гатцук.
Олійник, Б. (1985). *Вибрані твори. Т. 1: Лірика.* Київ: Дніпро.
Павличко, Д. (1964). *Пелюстки і леза.* Київ: Дніпро.
Симоненко, В. (1984). *Поезії.* Київ: Радянський письменник.
Симоненко, В. (2001a). *Берег чекань.* Київ: Наукова думка.
Симоненко, В. (2001b). *Ти знаєш, що ти – людина.* Київ: Наукова думка.

References

Arutiunova, N.D. (1988). *Tipy iazykovykh znachenii: Otcenka. Sobytie. Fakt [Types of language meanings: Assessment. Event. Fact]*. Moskva: Nauka [in Russian].
Buslaev, F.I. (2016). *Istoricheskaia gramatika russkogo iazyka [Historical grammar of the Russian language]*. Moskva: Librokom [in Russian].
Vechorek, D. (1982). *Nesoglasovannye asimmetrichnye russkie predlozheniia v sopostavlenii s polskim [Inconsistent asymmetric Russian sentences in comparison with Polish]*. Wrocław [in Russian].
Vykhovanets, I.D. (1971). *Syntaksys znakhidnoho vidminka v suchasnii ukrainskii movi [The syntax of the famous vidmink in the current Ukrainian language]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
Vykhovanets, I.D. (1987). *Systema vidminkiv ukrainskoi movy [The system of excerpts of Ukrainian]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
Galkina-Fedoruk, E.M. (1948). *Bezlichnye infinitivnye predlozheniia [Impersonal infinitive sentences]*. Moskva: MGU [in Russian].
Zolotova, G.A. (1982). *Kommunikativnye aspekty russkogo sintaksisa [Communicative aspects of Russian syntax]*. Moskva: Nauka [in Russian].
Kostenko, L. (1961). *Vitryla. Liryka [Vitrila. Lyrica]*. Kyiv: Radianskyi pysmennyk [in Ukrainian].
Kostenko, L. (1989). *Vybrane [Favorites]*. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
Krymskii, A. (1907). *Ukrainskaia grammatika [Ukrainian grammar]*. Moskva: Tipografiia Viach. Al. Gattcuk [in Russian].
Oliinyk, B. (1985). *Vybrani tvory. T. 1: Liryka [Selected works. Vol. 1: Lyrics]*. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
Pavlychko, D. (1964). *Peliustky i leza [Petals and blades]*. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
Symonenko, V. (1984). *Poezii [Poetry]*. Kyiv: Radianskyi pysmennyk [in Ukrainian].
Symonenko, V. (2001a). *Bereh chekan [Shore of expectations]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
Symonenko, V. (2001b). *Ty znaiesh, shcho ty – liudyna [You know you are human]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 07.10.2019 р.

УДК 811.111’42

БОЙЧУК Наталія – *кандидат педагогічних наук, доцент кафедри практики англійської мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) (boychukn77@gmail.com)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7564-4087

ResearchID: AAD-5031-2020

ХАРКАВЦІВ Ірина – *кандидат педагогічних наук, доцент кафедри практики англійської мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) (harkavciv@gmail.com)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4143-3470

ResearchID: AAD-5933-2020

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4557.2019.44.194810

Бібліографічний опис статті: Boychuk, N., & Kharkavtsiv, I. (2019). Peculiar features of the English Internet discourse: pragmatic and sociolinguistic aspects. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, *44*, 19–27. doi: 10.24919/2522-4557.2019.44.194810.

ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ: ПРАГМАТИЧНИЙ ТА СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Анотація. *У статті розглянуто один із об’єктів сучасної дискурсології – інтернет-дискурс. Мета статті – аналіз інтернет-дискурсу та систематизація соціолінгвістичних та прагматичних факторів, що визначають особливості його мови. Об’єкт дослідження – англомовний інтернет-дискурс, а предмет – соціолінгвістичні особливості інтернет-дискурсу. У статті проаналізовано різні підходи до трактування інтернет-дискурсу сучасними лінгвістами, розмежовано поняття «віртуальний дискурс», «комп’ютерний дискурс», «електронний дискурс», «мережевий дискурс» та «інтернет-дискурс». Ідеться також про системний підхід до вивчення англомовного інтернет-дискурсу, де мова трактується як нова форма комунікації, що відіграє важливу роль у житті суспільства поряд з іншими великими системами. Відповідно до особливостей функціонування англомовного інтернет-дискурсу окреслено його цілі та стратегії з урахуванням соціолінгвістичних чинників та прагматичного підходу. Інтернет-дискурс проаналізовано як феномен, що містить в собі специфічні ознаки особистісно-орієнтованого дискурсу. Результати дослідження спонукають до таких висновків: сучасний інтернет-дискурс є складним конгломератом різних функціональних стилів та форм мовлення. Активний розвиток інтернет-комунікації впливає на жанрове розмаїття мови. Розроблена жанрова система інтернет-дискурсу є показником формування його динамічної парадигми. Мовні жанри інтернет-дискурсу зазнають*

© Boychuk Nataliia, Kharkavtsiv Iryna, 2019

курсу зазнають різноманітних модифікацій, перетворюючи його в окремий спосіб комунікації. Інтерпретація мови інтернету, її вплив на літературну англійську мову, лінгвістичні та екстралінгвістичні чинники мови інтернету в комунікативному процесі можуть стати предметом подальших досліджень.

Ключові слова: *інтернет-дискурс; інтернет-комунікація; гіпертекст; комп'ютерно-опосередкована комунікація; мова інтернету.*

BOYCHUK Nataliia *– Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of English Language Practice, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) (boychukn77@gmail.com)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7564-4087

ResearchID: AAD-5031-2020

KHARKAVTSIV Iryna *– Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of English Language Practice, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) (harkavciv@gmail.com)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4143-3470

ResearchID: AAD-5933-2020

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4557.2019.44.194810

To cite this article: Boychuk, N., & Kharkavtsiv, I. (2019). Peculiar features of the English Internet discourse: pragmatic and sociolinguistic aspects. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, *44*, 19–27. doi: 10.24919/2522-4557.2019.44.194810.

PECULIAR FEATURES OF THE ENGLISH INTERNET DISCOURSE: PRAGMATIC AND SOCIOLINGUISTIC ASPECTS

Summary. *The article deals with one of the modern trends in discourse studies – the Internet discourse. The article aims to analyze the Internet discourse and systematize sociolinguistic and pragmatic factors that determine the peculiarities of the Internet language. The object of the research is the Internet discourse and the subject of the article is sociolinguistic peculiarities of the Internet discourse.*

We have analyzed different interpretations of the Internet discourse by modern linguists, stating the difference between the concepts «virtual discourse», «computer discourse», «electronic discourse», «network discourse» and «Internet discourse». The ambiguous status of the Internet language has been also touched upon in our research. The language of the Internet can be attributed to a new kind of language, which plays an important role in the life of society alongside such other large language subsystems. Dealing with peculiar features in the English Internet discourse, we have outlined its goals and strategies according to a sociolinguistic approach; we can speak of the Internet discourse as a linguistic category that combines features of personally-oriented discourse.

Conclusions Modern Internet discourse is a complex system of different functional styles and forms of speech. The phenomenon of Internet communication develops so actively that it begins to affect the offline communication genre system. The developed genre system is an indicator of the dynamic paradigm formation of Internet discourse.

The linguistic genres that exist in reality are undergoing various modifications in the Internet discourse, making the Internet language a true third means of communication. Internet language interpretation; the impact of the Internet language on literary English; linguistic and extra-linguistic elements of the Internet language in the communicative process can become the subjects of further investigation.

Keywords: *Internet discourse; Internet communication; hypertext; computer-mediated communication; Internet language.*

Research analysis and problem statement. The Internet is undoubtedly one of the main information sources today. The analysis of contemporary research proves that the following approaches are most often offered to the study of Internet communication: cognitive, semiotic, polyparadigmatic, psycholinguistic. Linguocultural and gender features of the Internet discourse have become the subjects of the research by O. Goroshko, O. Lutovynova, L. Kompantseva, and others. Genre formats of the Internet discourse are analyzed in the works of K. Kalinina, L. Kompantseva, S. Danylyuk, O. Galichkin, I. Askehave, A. Nielsen, K. Crowston, M. Williams. Much attention is paid to understanding such basic concepts of the Internet communication as hypertext (D. Crystal, M. Boardman), virtual communication space (S. Herring), a linguistic personality of the virtual communicator (D. Crystal), etc. The polyparadigmatic approach to the Internet discourse is offered in works on general and comparative linguistics by N. Arutiunova, M. Kochergan, O. Taranenko, K. Buhler, J. Lyons, S. Ulmann, W. Weinreih, and others. In our opinion, the importance of the anthropological paradigm of linguistic knowledge should not be underestimated, as the human-centered contemporary research resulted in not only the cognitive linguistics development but also linguoculture, linguoconceptology, pragmalinguistics, the theory of communicative acts, discourse study, media linguistics, political linguistics, etc. A functional approach has been applied to the study of language paradigms over recent decades. Scientific research is carried out in the context of studying the paradigms of the language subsystems and peculiarities of their functioning.

The lack of specific research methods, rare usage of specific methods and techniques forces scientists to adapt traditional linguistic methods to the goals of their work. But such adaptations sometimes do not completely take into account all characteristics of the Internet language. That is why it is necessary to carry out further investigation and analysis of all the peculiar features of the Internet discourse. Hence, **the article aims** to analyze the Internet discourse and systematize sociolinguistic and pragmatic factors that determine the peculiarities of the Internet language. The **object** of the research is the Internet discourse and the **subject** of the article is sociolinguistic peculiarities of the Internet discourse.

Presentation of the main material. Any discourse develops within the context of a particular situation, and the analysis of discourse gives an understanding of the people's interaction, aimed at achieving certain goals, while interlocutors interpret each other's speech and actions. The discursive analysis takes into account extralinguistic factors and this broadens the limits of interpretation. Modern researchers

highlight some difficulties in the process of the Internet discourse linguistic study. With the development of new technologies, a new interpersonal communicative environment has appeared. It defines the modern type of discourse – Internet discourse. One of them is the problem of Internet language terminology. Some scholars use the term «Internet discourse» while the others prefer the concept of «Internet communication» as a special environment, the place of a language implementation that has never existed before but has allowed to thoroughly study the communicative potential of the language, its tendencies of functioning in a specific linguocultural environment (Kompantseva, 2007, p. 10). Foreign researchers use the term «computer-mediated communication» or «computer-mediated discourse» (Herring, 2010, p. 47).

In our opinion, it is necessary to clarify the content and differentiate concepts such as «virtual discourse», «computer discourse», «electronic discourse», «network discourse» and «Internet discourse». The terms «computer discourse» and «electronic discourse» are absolute synonyms because they imply communication with the help of a computer. «Internet discourse» is understood as communication via the Global Network and is a kind of network discourse. Thus, these types of discourse are in hyper-hyponymic relations, where the computer (electronic) discourse acts as a hyperonym and the communication environment is determined by the communication channel (Kalinina, 2013, p. 63). There is no such uniqueness between computer and virtual discourse. Virtual discourse is understood more narrowly than computer discourse since the latter is not only communication with a computer but also communication with a computer. Also, computer discourse is characterized by direct contact between communicators, which is not the case with virtual communication, where the communication partner largely deludes our consciousness. On the other hand, virtual discourse is interpreted more broadly than computer discourse, since virtual reality communication is created not only by computer but also by other means of communication (Lutovinova, 2009, p. 9). Some researchers use the concept of «hypertext» as a model for organizing an electronic text, characterized by a specific structure and complex system of programmatically supported intertext and intertext transitions, suggesting the possibility of interactive activities that affect the sequence of composite units reproduction. Researcher I. Ilina believes that the reason for hypertext studies in the humanities belongs to the postmodernist direction of philosophical thought (Ilina, 2009). In modern linguistics, Internet discourse is interpreted in different ways. It is understood as 1) a cognitive-communicative space of the Global Network, in which the communicative interaction is performed using electronic data transmission channel and the hypertext mechanism and non-verbal means. It is characterized by the substitution of a real image by an imaginary one; 2) Internet-based text, in which a pervasive communicative setting implicitly reflects a subjectively personal attitude, based on psychological, linguistic, and technological factors; 3) the process of creating texts, combining pragmalinguistic, socio-cultural, psychological factors and purposeful social action which includes people interaction and mechanisms of their consciousness (cognitive processes); 4) complex text system, conditioned by extra-linguistic, socio-cultural factors and

the specific situation of entering the communicative process using a computer or other electronic devices by both users with each other and users with a discursive Internet space (Hudz, 2015, p. 73).

Various terms are used to define electronic language: e-language, net lingo, e-talk, geekspeak, netspeak, weblish and its communicative space is called computer-mediated CMC (Computer-Mediated Communication) in the English language scientific paradigm (Goroshko, 2006, p. 220). The status of the Internet language is also ambiguous as it is sometimes interpreted as a form of written language as it exists as «text displayed on a computer monitor screen» and sometimes as an oral speech because sentences are made up of short messages. These messages are simple and often semantically unrelated, with low sequences of communicative interactions; dialogues are brief and short (Boardman, 2004, p. 73). Also, users tend to view their text-sharing as «conversations», using predominantly verbs «to speak» and «to hear» rather than Past Participles «written» or «read» to describe their activities. This linguistic review indicates that users experience computer-mediated communication as a conversation, even though it occurs in writing (Crystal, 2001, p. 239). However, there is also a point of view that the Internet is a combination of oral speech and written language. Moreover, there is a problem with the definition of the electronic text: whether they are written or spoken. A Website is a specific kind of electronic text that technologically and culturally is treated as a definite aspect of recorded communication, simultaneously dealing with conversational interaction and other forms of electronic text (Boardman, 2004, p. 84). In this case, we should take into account the features of different genres of the Internet that combine the features of both oral (a chat, Skype) and written communication (website, a blog, an email, electronic dictionaries, and encyclopedias).

There are definite **genres** of Internet communication, such as online communities, commentary, online games, etc., that are difficult to attribute to one type of communication. Therefore, some linguistics regard the language of the Internet a specific intermediate form of speech: «The language of the Internet can be attributed to a new kind of language, which occupies a significant place in the life of society together with such large subsystems as, for example, the language of fiction, spoken language, etc.» (Askehave & Nielsen, 2005). It is worth mentioning that the dynamic nature and diversity of linguistic norms of the Internet make it difficult to determine the status of a language. Internet discourse strategies are determined by their goals and are implemented in their genres. The main **goals** of the Internet discourse are: 1) implementation of prompt resolution of topical issues; 2) search for necessary information; 3) the variety of leisure. Based on this, within the framework of the Internet discourse, we distinguish communication and socialization **strategies**. If we move on to the theory of digital genres, a review of both foreign and native literary sources suggests that these studies are currently developing in three problem areas depending on the function of the genre, its evolution and the relationship between the genre and the philosophical and cultural paradigm (Kompantseva, 2007, p. 11). According to the sociolinguistic approach, we can speak of Internet

discourse as a linguistic category that combines features of personally- and status-oriented discourse, regardless of whether it is communication in ICQ, webchats, blogs or posts and thematic forums and network conferences. Being an artificially created communication medium, Internet discourse is essentially conditional and has no temporal and spatial boundaries. With these features the Internet makes it possible to communicate with two or more interlocutors at a single point in time from anywhere in the world, causing a blurring of national, ethnic, economic, political and cultural boundaries. The virtual space of the Internet is thus reorganized and appears in the form of online entities such as chats, forums, blogs, etc.

Among other peculiar **features** of English Internet communication we can also point out is the anonymity of the interlocutor. Although it is sometimes possible to obtain certain questionnaires and even a photo of an interlocutor, they are not sufficient for adequate personal perception. Besides, it is very common to present false information that results in the use of profanity, images, etc., since the risk of exposure and condemnation is minimized. The lack of non-verbal information in the process of Internet communication influences the processes of interpersonal perception (Dedova, 2006). The user can voluntarily initiate communication and optionally terminate the communication at any time. Another one is a lack of emotional component of communication, accompanied by a persistent desire for emotional filling of the text using special icons for marking emotions or describing emotions in words. Internet users are almost completely devoid of extra-linguistic aids, including voice, gestures, facial expressions. This emotional shortage is compensated by the introduction of substitute emotional reactions-«emoticons» into the virtual discourse (Kompantseva, 2005, p. 19). In addition to emoticons, the phrase or word in capital letters, sometimes interpreted as raising your voice, is used to get the attention of the person you are talking to. The lack of transmission of color, sound, etc. on the Internet is replaced by symbolic analogs – exclamation marks, means of other language genres. There may also be some difficulty in describing the research material, as the electronic text stored on the network servers may be modified to update the information in any way, and then the link to this text becomes inactive (Crystal, 2001, p. 176).

Let us consider the possible reasons for accessing the Internet as a communication tool. The first possible cause for that can be the insufficient communication intensity with real interlocutors. In such cases, users quickly lose interest in Internet communication, if there are opportunities to meet the corresponding needs in real life. Another reason is the ability to use personal traits, playing roles, experiencing emotions for one reason or another absent in real life. The features of Internet communication (anonymity, loose standards, and special interpersonal perception) enable that. The desire to experience certain emotions is probably due to the desire for emotional filling of the text. We can state that a new form of linguistic interaction has developed at present, i.e. a written colloquial speech (Herring, 2010). A new world and a new lifestyle require either new language means of communication or the transformation of the old ones. We can conclude the mutual inter-

penetration and influence of the Internet and common vocabulary of the English language. Internet communication has significantly altered the fate of the language, resulting from the basic aspiration of a person to creative self-expression. The language of the Internet, combining the features of oral and written language, differs from them a bit. D. Crystal described the essence of this type of communication with the original formula: «oral language + written language + computer-mediated features» (Crystal, 2001, p. 39). Electronic texts reveal the dynamic, constant variability of the linguistic picture of the world, the transaction of national pictures of the world. They are characterized by a correlative structure and an abundance of heterogeneous connections. The linguistic genres that exist in reality are undergoing various modifications in the Internet discourse, making the Internet language a true third means of communication.

Conclusions and prospects for further research. Thus, today the Internet discourse remains one of the most promising, relevant and interesting subjects of study and the number of research works on this topic is constantly growing both in Ukraine and abroad. Modern Internet discourse is a complex system of different functional styles and forms of speech. The language of the Internet is treated as a new kind of language, which plays an important role in the life of society alongside such large subsystems as for example the language of fiction, spoken language, etc. The developed genre system is another indicator of the dynamic paradigm formation of Internet communication. Moreover, not only the whole genre system, which has developed in the world culture, influences the formation of network genres, but on the contrary, the phenomenon of Internet communication develops so actively that it begins to affect the genre system of offline communication.

The paradigm of Internet communication has been formed under the influence of different language practices, the dominant influence of the individual and his communicative and semantic intentions. In our opinion, possible spheres of research of Internet discourse are the Internet language interpretation, the impact of the Internet language on literary English, the linguistic analysis of the Internet vocabulary; the role of linguistic and extra-linguistic elements of the Internet language in the communicative process, etc.

Література

Винник, О.Ю. (2012). *Комунікативні стратегії і тактики впливу на адресата в сучасному англомовному дискурсі програмування.* (Автореф. дис. канд. філол. наук). Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів.

Горошко, Е.И. (2006). Интернет-коммуникации в гендерном измерении. *Вестник пермского университета «Язык – культура – цивилизация»,* 3, 219–299. Пермь.

Гудзь, Н.О. (2015). Інтернет-дискурс як новий тип комунікації: структура, мовне оформлення, жанрові формати. *Сучасні лінгвістичні студії* (с. 61–87). Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. ISBN 978-966-485-184-5.

Дедова, О.В. (2006). *Лингвосемиотический анализ электронного гипертекста: (на материале русскоязычного Интернета).* (Дисс. д-ра филол. наук). Взято с http://www.dissercat.com.

Дудоладова, О.В. (2008). Інтернет-дискурс як особливий тип дискурсу. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, 837*, 74–78. Харків.

Ильина, И.А. (2009). *Проблемы изучения и восприятия гипертекста в мультимедийной среде интернет.* (Автореф. канд. филол. наук). Взято с www.ipk.ru.

Калініна, К.В. (2013). Особливості функціонування комп'ютерного дискурсу. *Обрії сучасної лінгвістики*, 4, 62–64. Луганськ.

Компанцева, Л.Ф. (2005). Проблема виртуального жанра. *Ученые записки Таврического Национального Университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология», 18* (57), *2*, 18–22. Симферополь.

Компанцева, Л.Ф. (2007). *Інтернет-комунікація: когнітивно-прагматичний та лінгвокультурологічний аспекти.* (Автореф. д-ра філол. наук). Інститут мовознавства імені О.О. Потебні, Київ.

Компанцева, Л.Ф. (2018). Психолінгвістичний опис технологічного дискурсу нових медіа. *Psycholinguistics, 23* (2), 120–131. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2018_23_2_11.

Лутовинова, О.В. (2009). *Лингвокультурологические характеристики виртуального дискурса*. Волгоград: Перемена.

Шевченко, І.С. та ін. (2005). *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен*. Харків: Константа.

Askehave, I., & Nielsen, A.E. (2005). What are the Characteristics of Digital Genres? – Genre Theory from a Multi-modal Perspective. *Proceedings of the 38th Hawaii International Conferences on System Sciences*.

Boardman, M. (2004). *The Language of Websites*. New York: Routledge.

Crowston, K., & Williams, M. (2000). Reproduced and Emergent Genres of Communication on the World Wide Web. *The Information Society, 16* (3), 201–215.

Crystal, D. (2001). *Language and the Internet.* Cambridge University Press.

Herring, S. (2010). Computer-Mediated Conversation: Introduction and Overview. *Language@ Internet, 7*. Retrieved from http://www.languageatinternet.de/articles/2010/2801/index_htm.

References

Vynnyk, O.Yu. (2012). *Komunikatyvni stratehii i taktyky vplyvu na adresata v suchasnomu anhlomovnomu dyskursi prohramuvannia [Communicative strategies and tactics for influencing the addressee in contemporary English programming discourse]*. (Extended abstract of Candidate's thesis). Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka, Lviv [in Ukrainian].

Goroshko, E.I. (2006). Internet-kommunikatcii v gendernom izmerenii [Internet communications in a gender dimension]. *Vestnik permskogo universiteta «Yazyk – kultura – tcivilizatciia» – Bulletin of the Perm University «Language – Culture – Civilization»*, 3, 219–299. Perm [in Russian].

Hudz, N.O. (2015). Internet-dyskurs yak novyi typ komunikatsii: struktura, movne oformlennia, zhanrovi formaty [Internet discourse as a new type of communication: structure, linguistic design, genre formats]. *Suchasni linhvistychni studii – Modern linguistic studios* (pp. 61–87). Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. ISBN 978-966-485-184-5 [in Ukrainian].

Dedova, O.V. (2006). *Lingvosemioticheskii analiz elektronnogo giperteksta: (na materiale russkoiazychnogo Interneta) [Linguosemiotic analysis of electronic hypertext: (based on*

the material of the Russian-language Internet)]. (Doctor's thesis). Retrieved from http://www.dissercat.com [in Russian].

Dudoladova, O.V. (2008). Internet-dyskurs yak osoblyvyi typ dyskursu [Internet discourse as a particular type of discourse]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V.N. Karazina – Bulletin of the V.N. Karazin Kharkiv National University, 837*, 74–78. Kharkiv [in Ukrainian].

Ilina, I.A. (2009). *Problemy izucheniia i vospriiatiia giperteksta v multimediinoi srede internet [Problems of studying and perceiving hypertext in the multimedia environment of the Internet]*. (Extended abstract of Candidate's thesis). Retrieved from www.ipk.ru [in Russian].

Kalinina, K.V. (2013). Osoblyvosti funktsionuvannia kompiuternoho dyskursu [Special features of computer discourse functioning]. *Obrii suchasnoi linhvistyky – Horizons of modern linguistics*, 4, 62–64. Luhansk [in Ukrainian].

Kompantseva, L.F. (2005). Problema virtualnogo zhanra [The problem of the virtual genre]. *Uchenye zapiski Tavricheskogo Natcionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Seriia «Filologiia» – Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Philology», 18* (57), *2*, 18–22. Simferopol [in Russian].

Kompantseva, L.F. (2007). *Internet-komunikatsiia: kohnityvno-prahmatychnyi ta linhvo-kulturolohichnyi aspekty [Internet-communication: cognitive-pragmatic and linguo-cultural aspects]*. (Extended abstract of Doctor's thesis) [in Ukrainian].

Kompantseva, L.F. (2018). Psykholinhvistychnyi opys tekhnolohichnoho dyskursu novykh media [The psycholinguistic description of the technological discourse of new media]. *Psycholinguistics, 23* (2), 120–131. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2018_23_2_11 [in Ukrainian].

Lutovinova, O.V. (2009). *Lingvokulturologicheskie kharakteristiki virtualnogo diskursa [Linguocultural characteristics of virtual discourse]*. Volgograd: Peremena [in Russian].

Shevchenko, I.S. et al. (2005). *Dyskurs yak kohnityvno-komunikatyvnyi fenomen [Discourse as a cognitive-communicative phenomenon]*. Kharkiv: Konstanta [in Ukrainian].

Askehave, I., & Nielsen, A.E. (2005). What are the Characteristics of Digital Genres? – Genre Theory from a Multi-modal Perspective. *Proceedings of the 38th Hawaii International Conferences on System Sciences*.

Boardman, M. (2004). *The Language of Websites*. New York: Routledge.

Crowston, K., & Williams, M. (2000). Reproduced and Emergent Genres of Communication on the World Wide Web. *The Information Society*, *16* (3), 201–215.

Crystal, D. (2001). *Language and the Internet.* Cambridge University Press.

Herring, S. (2010). Computer-Mediated Conversation: Introduction and Overview. *Language@ Internet*, *7*. Retrieved from http://www.languageatinternet.de/articles/2010/2801/index_htm.

Стаття надійшла до редакції 05.11.2019 р.

УДК 821.161.2.09

КУПЦОВА Тетяна *– кандидат філософських наук, доцент кафедри іноземних мов, Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна (Україна, Дніпро) (t.kuptsova@ukr.net)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0876-0384

ResearchID: H-7586-2018

КОЛІЄВА Ірина *– кандидат філософських наук, доцент кафедри іноземних мов, Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна (Україна, Дніпро) (irinakolieva79@gmail.com)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4232-2994

ResearchID: AAF-4144-2019

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4557.2019.44.187330

Бібліографічний опис статті: Купцова, Т., & Колієва, І. (2019). Ґендерна репрезентація архетипного образу відьми крізь призму української літератури. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 44*, 28–38. doi: 10.24919/2522-4557.2019.44.187330.

ҐЕНДЕРНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ АРХЕТИПНОГО ОБРАЗУ ВІДЬМИ КРІЗЬ ПРИЗМУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Анотація. *У статті досліджено репрезентацію архетипного образу відьми як соціокультурного феномена крізь призму української літератури. Наголошено, що гендерні стереотипи відігравали провідну роль у конструюванні негативного образу відьми. Доведено, що репрезентація ґендерних стереотипів ґрунтується на розмежуванні двох ґендерів: чоловічого як провідного та жіночого як вторинного, есенціалістськи витлумаченого, що відображає стереотипні уявлення патріархального суспільства. Жінці, що відважувалася йти своїм шляхом, не зважаючи на гнів чоловічих та жіночих соціумів, доводилось нелегко. Образ відьми як носія непримиримої сили доволі актуальний, позаяк заперечує міфи про жіночу беззахисність та безпорадність (риси, що закріплювали соціокультурну другорядність фемінного). Архетипний образ старої жінки в українській міфології та літературі має як позитивний, так і негативний відтінок, тобто мудрість пов'язана з набутим знанням, яке може приводити як до позитивних, так і негативних наслідків. Негативний відтінок архетипу старої виявляється, зокрема, в образі відьми. Багато уваги приділено тому факту, що тенденція демонізації жінок, наділених таємними, містичними, неконтрольованими знаннями (володіли нелегітимними для того часу знаннями, виконували функції акушерок, підвищували витривалість організму, лікували людей), була доволі активною, досить часто перетворюючи жінку, що «відала», тобто знала, на злу відьму. Утвердження гріховності жінки слугувало полі-*

© Купцова Тетяна, Колієва Ірина, 2019

тичним догматом для підкорення жінок в патріархальному українському суспільстві. Ґендерні стереотипи відіграють велику роль в процесі соціалізації людини; той, хто не відповідає усталеним нормам, зазвичай засуджується соціумом. Наголошено, що особливості ґендерно-рольової диференціації залежать від способу підпорядкування ґендерним нормам.

Ключові слова: *ґендерні стереотипи; образ відьми; патріархальне суспільство; архетип; процес соціалізації; українська література.*

KUPTSOVA Tetiana *– Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Department of Foreign Languages, Dnipro National University of Railway Transport named after Academician V. Lazarian (Ukraine, Dnipro) (t.kuptsova@ukr.net)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0876-0384

ResearchID: H-7586-2018

KOLIIEVA Iryna *– Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Department of Foreign Languages, Dnipro National University of Railway Transport named after Academician V. Lazarian (Ukraine, Dnipro) (irinakolieva79@gmail.com)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4232-2994

ResearchID: AAF-4144-2019

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4557.2019.44.187330

To cite this article: Kuptsova, T., & Koliieva, I. (2019). Genderna reprezentatsiia arkhetypnoho obrazu vidmy kriz pryzmu ukrainskoi literatury [Gender representation of the archetypical image of a witch through the prism of the Ukrainian literature]. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, *44*, 28–38. doi: 10.24919/2522-4557.2019.44.187330 [in Ukrainian].

GENDER REPRESENTATION OF THE ARCHETYPICAL IMAGE OF A WITCH THROUGH THE PRISM OF THE UKRAINIAN LITERATURE

Summary. *The article studies the representation of the archetypical image of a witch as a sociocultural phenomenon through the literature prism. Gender stereotypes played a great role in the formation of the negative image of a witch. Gender stereotypes are based on the division of two genders: a male gender as a leading one and a female gender as a secondary one introduced by the essentialism. That reflects stereotype presentation of the patriarchal society. A woman who found enough courage to follow her own way, despite the anger of male and female societies, had enough difficulties to overcome. The image of a witch, who had an irresistible power, is particularly topical subject as this image denies the myth of a female powerlessness and vulnerability (traits that cemented the socio-cultural secondary role of the feminine).*

In the Ukrainian literature and mythology the archetypical image of an Old Woman has both positive and negative shade of meaning, that is wisdom is connected with the acquired knowledge, which can have either positive or negative consequences. The negative meaning of the archetype of the Old Woman is represented in the image of the witch. Much attention is given to the fact that the tendency towards the demonization of women that possessed unusual, mystical, uncontrolled knowledge (had

illegitimate knowledge for that time, were midwives, treated people and strengthened their health) was a common practice, making such women (who «had a wit») the evil witch quite often. The assertion of the female sin became a political tenet in the process of subordination of women in the patriarchal Ukrainian society. The gender stereotypes played a great role in the process of the socialization of people. As a rule those who do not correspond to the particular norms and standards are condemned by a society.

Keywords: *gender stereotypes; the image of a witch; female; patriarchal society; archetype; the process of socialization; the Ukrainian literature.*

Постановка проблеми. Одним із актуальних напрямів розвитку сучасної вітчизняної культури та літератури є розробка ґендерної проблематики, зумовлена як трансформаціями у сфері ґендерних взаємин українського суспільства, так і новими глобальними тенденціями, які сформували сучасну парадигму суспільного розвитку. Однак новим тенденціям розвитку протистоять ґендерні стереотипи, що ґрунтуються на давно усталених патріархальних уявленнях про рольові функції чоловіка та жінки, про «жіночність» і «маскулінність», котрі випливають із біологічних конструкцій. Трансформаційні процеси в українському суспільстві не можливі без розширення горизонтів сучасного історико-літературного пошуку. Дослідження низки проблем, пов'язаних з архетипними основами формування ґендерних стереотипів, засвідчує розвиток вітчизняної ґендерної науки й реалізує можливість ґендерного підходу для аналізу сучасних соціальних трансформацій. Істотні зміни в розумінні ґендерних вимірів людського буття, рух української спільноти в напрямку ґендерної рівності потребують виявлення онтологічних причин побутування есенціалістських уявлень, закріплених у ґендерних стереотипах. В епоху ґендерних трансформацій розгляд образу відьми як носія непримиримої сили доволі актуальний, позаяк заперечує міфи про жіночу беззахисність та безпорадність (риси, що закріплювали соціокультурну другорядність фемінного).

Натомість особливості репрезентації архетипного образу відьми у площині ґендерних стереотипів ще не були предметом цілісного відображення в українському науковому дискурсі. Це спонукає до висновку, що дослідження образу відьми як культурного архетипу крізь призму літератури актуальне, позаяк, акцентуючи увагу на метафізичному зрізі процесу формування й розвитку уявлень про соціокультурні аспекти фемінного та на їх онтологічному підґрунті, сприятиме подальшим конструктивним змінам у суспільній свідомості, а також допоможе суттєво розширити проблематику сучасного історико-літературного дискурсу.

Аналіз останніх досліджень. Зрозуміти шлях, який прокладає культура від архетипів чоловічого та жіночого до гендерних стереотипів, стало можливим завдяки розробкам українських науковців. Треба згадати, зокрема, роботи, у

яких здійснено психоаналітичний розгляд чоловічого та жіночого в українських чарівних казках. Особливою важливістю позначена праця О.М. Тиховської «Українська народна чарівна казка: психоаналітичний аспект» (Тиховська, 2001).

В українській культурі виразним прикладом дієвості феміністичної критики, застосованої у процесі аналізу суспільних явищ, є науковий доробок С. Павличко, Т. Гундорової, О. Забужко, Л. Смоляр, М. Богачевської-Хом'як, Т. Воропай та інших. Серед яскравих і глибоких наукових розвідок останніх років про фемінність в українській культурі належить виділити насамперед дослідження О. Кісь і Л. Таран.

Мета статті. Метою статті є цілісний аналіз особливостей вияву архетипних основ ґендерних стереотипів в репрезентації образу відьми в українській літературі. Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких завдань:

– охарактеризувати сучасний стан аналізу проблеми та виявити роль вітчизняної ґендеристики в сучасній українській науці;

– уточнити сутнісне наповнення категорії фемінного у соціально-культурному просторі;

– дослідити особливості впливу архетипів на формування ґендерних стереотипів у репрезентації образу Поганої жінки.

Виклад основного матеріалу. Хоч сьогодні термін «ґендер» функціонує в дуже різних контекстах, проте загалом інтерпретується дослідниками як група понять, що пов'язані зі статевими відмінностями, адже основне розрізнення людей відбувається саме за статтю. При цьому стать як ґендерна категорія відрізняється від статі, яка вказує на біологічний аспект людського буття. Тобто ґендер є соціокультурним конструктом, який утримує в собі усталену культурою сукупність атрибутів, моделей поведінки, психологічних характеристик, ролей та смислів, вироблених суспільством і приписуваних чоловікам і жінкам як певну сукупність особливих значень (смислів), випрацюваних культурою, відповідно до яких конкретне суспільство відрізняє чоловіків від жінок. Самі ж соціокультурні характеристики, приписувані суспільством на кожному конкретному етапі його розвитку феноменам маскулінного та фемінного, є основою ґендерних стереотипів. Ґендер, отже, являється способом зняття протилежності стереотипів чоловічого та жіночого в метафізичній єдності статі.

Дослідники зауважують, що причини з'яви ґендерних відмінностей треба шукати в соціальних нормах, точніше, у приписуваних ними кожній статі правилах поведінки, а не в природній відмінності чоловічої та жіночої статей. Сукупність норм, яка утримує узагальнену інформацію про якості, що притаманні кожній статі, визначаються як статеві (чи ґендерні) ролі (Берн, 2001, с. 31). У процесі соціалізації кожна людська особистість засвоює випрацювані й пропоновані їй конкретним суспільством уявлення, про те як мають поводити себе чоловіки й жінки, що є прийнятним чи неприйнятним у статево-рольовій

поведінці кожного члена конкретної спільноти. Відхилення від очікуваної суспільством ґендерно-рольової поведінки зазвичай засуджується, що спонукає або до «виправлення», тобто повернення у задане суспільством нормативне поле, або до демонстративного порушення ґендерно-рольової визначеності нашої поведінки. Виявляючи свою усвідомлену й принципову (стосовно молодого віку особливо) демонстративну незгоду з узвичаєними правилами та нормами соціального буття, індивід намагається змінити нормативне поле культури, закріплене у стереотипах, що часто відіграють роль соціальних норм. Належить загалом зазначити, що Ш. Берн має рацію, вважаючи великим досягненням усталення в науці уявлення про те, що значна частина нашої поведінки прямо залежить від прищеплюваної у процесі соціалізації ґендерної нормативності. Щоб суспільство нас не відторгло, ми намагаємося відповідати соціальним вимогам, приймаємо ґендерно-рольову нормативність за спосіб «відповідної» поведінки.

Належить зазначити, що існувала, очевидно, своєрідна «жіноча» ініціація, але сутність її пов'язана не з лімінальними станами, а, кажучи мовою теорії архетипів, з усвідомленням незалежності від материнського архетипу, з асиміляцією руйнівних тенденцій, персоніфікованих в образі негативної Тіні. О.М. Тиховська з цього приводу слушно висновує: *«Асимілювавши власну Тінь (мачуху, злу бабу, відьму, зведену сестру тощо) й установивши тісний зв'язок з власною маскулінністю, Анімусом (принцом, царевичем, графським сином), героїня наближається до осягнення власної Самості, утвердження себе в якості особистості»* (Тиховська, 2001). Дослідниця також відмічає, що іншою передумовою індивідуації героїнь у чарівних казках є подолання негативного Анімуса (Синьобородого пана, розбійника, змія, шарканя, демона, чорта), що відбувається завдяки активним діям героїні або через втручання позитивного Анімуса. На думку багатьох дослідників, героїні на шляху до своєї Самості обов'язково повинні пройти випробування демонічною маскулінністю, представленою негативним Анімусом (Таран, 2007). Цілком слушно наголошує дослідниця архетипів Меррі Хоуп, що саме той факт, що в жінці переважає «зміїна енергія», спричинив виникнення давньої метафізичної концепції про те, що жінки сильніші за чоловіків на тонкому рівні, позаяк у давнину лише небагатьом жінкам-драконам (окрім амазонок і войовниць) вдавалося реалізувати свою драконячу енергію таким чином, щоб отримати визнання в окультних науках і в суспільстві загалом (Хоуп, 2006, с. 144–145).

Архетипний образ старої в українській міфології та літературі має як позитивний, так і негативний відтінок, тобто мудрість пов'язана з набутим знанням, яке може приводити як до позитивних, так і негативних наслідків, зокрема, негативний відтінок архетипу старої виявляється у образі відьми. Стосовно побутування таких уявлень в свідомості нашого народу писав В. Гнатюк, зазначаючи, що на нашій території дуже багато назв «Лиса Гора». Популярність цих місць пов'язана з їхнім обрядовим значенням: народна

свідомість уявляла, що тут відбувалися зборища й ігрища відьом. Під час своїх збіговиськ відьми танцюють навколо вогнища, на якому їх цариця «з ужевою короною на голові» мішає варехою в чортівському котлі вивар із вужів, ропух, гадюк, сердець опирів й різного отруйного зілля, «який опісля відьми й чарівниці розносять по світі людям на отрую, хвороби й смерть» (Гнатюк, 2000, с. 49).

Л. Таран зазначає, що образ відьми у європейських культурах має дві крайні характеристики: це або стара потворна жінка, або навпаки – надзвичайна красуня (Таран, 2007, с. 6). «Відьмацьку натуру» жінки пов'язували з чуттєвістю, яку вона здатна була накидати чоловікові, і він втрачав здатність опиратися і тверезо мислити.

Дослідники стверджують, що в українських казках та легендах, які відображають колективне несвідоме, дівчина до шлюбу і заміжня жінка традиційно відображені не як об'єкт «спасіння», а як самостійні та активні особистості. Саме з відносною самостійністю (фінансовою, діловою тощо) українки існує поширений в фольклорі, літературі і в побуті міфологічний образ відьми, котра зображувалась досить часто як молода або зріла приваблива жінка, а не стара і відразлива Баба Яга, як у російському фольклорі (Кись, 2000). Образ відьми в різних модифікаціях відомий багатьом народам. *«В українсько-білоруських повір'ях цей образ увійшов через посередництво католицької Польщі і тому ввібрав у себе багато західноєвропейських уявлень. У росіян образ відьми-вродливиці не набув такого поширення, як в українців»* (Войтович, 2005, с. 70). Українська Відьма-чарівниця, на відміну від російської, змальовувалася не як деструктивний образ, а як образ з магічними потаємними знаннями, які вона досить часто використовувала для досягнення особистих цілей. Вона зазвичай за допомогою магії чаклунства (або сексуальної) зводила чоловіків з розуму, а отже, роль її була не беззахисною і пасивною, а некерованою й самостійною, така собі дівка-воїн, що уособлювала в собі архетипний образ Анімусу. Важливо, що Анімус включає як позитивні риси (його творчий потенціал може прокласти шлях до Самості), так і негативні (жорстокість, нерозсудливість, стійкі злі ідеї). Вітчизняні історики стверджують, що полювання на відьом, влаштовуване інквізицією на Заході, стало ідіомою, навіть у 21 столітті часто використовуваною як політичний термін. Щодо України, то, за твердженням науковців, відповідних документів, котрі могли б повністю пролити світло на характер взаємин українських відьом з суспільством та законами, недостатньо. Проте Валерій Войтович пише: *«Жінка, яка вміє передбачати майбутнє, знає свій вплив на надприродні сили та вміло користується замовляннями, стала негативною постаттю після прийняття християнства в Україні. Тоді ж склалося уявлення про жінку як джерело гріха, а тому кожну чародійку засуджували до страти: спалювали, топили, закопували у землю разом з чорним півнем, котом або гадюкою. Коли довго не було дощу і наставав голод, люди приписували це злим чарам, а тому збиралися гуртом, ловили підозрілих баб і вели на річку чи озеро. Далі скручували їх мотузками, прив'я-*

зували їм на шию важкі камені та кидали нещасних у глибоку воду: невинні у чарівництві зразу ж ішли на дно, а «справжня відьма» плавала на поверхні води разом із каменем. Перших витягували за допомогою мотузок і відпускали на волю; тих, що були визнані відьмами, топили силою» (Войтович, 2005, с. 71). Такий сюжет подибуємо в «Конотопській відьмі» Григорія Квітки-Основ'яненка. Сільська громада зібралася біля конотопського ставка, щоб покарати відьом, бо довго не було дощу. Люди дякують панові Уласовичеві за те, що вирішив розправитися з «винними», тобто відьмами: *«Спасибі, пане Уласовичу, що кохаєтесь у старовині. Ще покійний ваш дідусь, пан Опанас, таки Забрьоха, нехай над ним земля пером! І той не давав нас зобиджати. Хоч трохи було засуха ухвате, то він зараз за поганських відьом; та як трьох-чотирьох втопить, то де той і дощ озьметься! І усе було гаразд! Що то старовина!»* (Квітка-Основ'яненко, 2003, с. 143). У народі існує чимало повір'їв про перетворення відьом на красунь саме опівночі: *«Явдоха Зубиха, стара-стара та престаренна! Але старі діди, що вже насилу ноги волочуть, та й розказують, що ще як були вони підпарубочими, так вона вже і тоді така стара була, як і теперечки… І кажуть про неї люди, що вона як удень, то і стара, а як сонце заходить, так вона і молодіє; а у саму глупу північ стане молоденькою, дівчинкою Так вона як помолодіє, то й надіне білу сорочку і коси розпустить, як дівка, та й піде по селу коров, овечат, кіз, кобил, кішок… здоїти...»* (Квітка-Основ'яненко, 2003, с. 140).

Популярним серед українців був мотив перетворення красивої жінки у відьму через невдачі та негаразди в особистому житті. Так у «Конотопській відьмі» Домаха Карлючківна «змолоду така була хороша, що й розказати не можна», «личком біленька», «нісочок як у рябця». Багато чоловіків заглядалися на неї, але «перш жадала поповичів, далі спустила на писарів з ратуші, забажала опісля уже і хлібороба, та ба! і лиман не дивиться!» Постарівши, «перейшла жити у пустку, що на леваді над болотом, та й стала чаклувати та людям капості робити!» (Квітка-Основ'яненко, 2003, с. 141).

Тенденція демонізації жінок, що володіли таємними, містичними, неконтрольованими знаннями (володіли нелегітимними для того часу знаннями, виконували функції акушерок, підвищували витривалість організму, лікували людей), була досить поширеною, часто перетворюючи жінку, що «відала», тобто знала, у злу відьму. Не можна не погодитися з дослідницею архетипів Мері Хоуп, яка пише, що перевага кількості жінок серед медіумів та сенситивів – це насправді перенесення в сучасний світ ситуації, що існувала в давнину, коли в кожному селі жила «мудра жінка», яка готувала зілля з трав, давала односельцям поради і нерідко виконувала шаманські функції за допомогою зв'язку з предками. Багатьох таких жінок пізніше назвали «відьмами» – незалежно від того, чи сповідували вони «давню релігію», чи ні, і в руках людини, яка переслідувала політичні чи особисті цілі, таке звинувачення виявлялось смертельною зброєю. Як результат багато жінок, які не заподіяли ніякої шкоди, зустрічали мученицьку смерть (Хоуп, 2006, с. 115).

Українська дослідниця Людмила Таран пише: «Контроль над жіночим тілом, над почуваннями жінки – традиційна прерогатива чоловіків. Жіноче тіло, тілесність – спосіб, яким виражає себе дискурс чоловічого бажання, тобто влада. А коли цю владу над чоловіком перебирає жінка, або, інакше кажучи, чуттєвість, здетонована жінкою, починає керувати ним, він губиться. І пояснює це відьмацькою природою конкретної жінки» (Таран, 2007). Ця тема червоною ниткою проходить через оповідання «Природа» Ольги Кобилянської.

Міська панянка – представляє яскравий архетип Анімусу, бо «її по природі сильна істота домагалась чогось більшого, "як кімнатної красоти" та супокійного розпещеного життя… Боротьбу любила так, як любиться пишні, багаті красками картини та оп'яняючу музику, і так само вона її уявляла. Іноді опановувала її невиразна жадоба чувства побіди…» (Кобилянська, 2008, с. 169). Саме ці її риси і привабили молодого гуцула, так само, як і її незвичайна зовнішність: *«…було в неї руде волосся, що у русинів рідкість,... Її очі великі, трохи нерухомі і вогкі...». Закохавшись в панянку з першого погляду, він сприймає свої почуття як наслідок чарів: «Як стій стало йому все ясно. Вона відьма…відьма!! О свята мати божа!.. О всі святі! Куди він тут заліз? І з ким він мав діло?! Не дурно в неї червоне волосся. Не дурно від неї пахло зіллям. Не дурно вона була така чудово гарна…»* (Кобилянська, 2008, с. 186). Не можна не погодитись з Л. Таран, що «амплітуда почувань героя – від зачудування, зачарування, мало не обожнення, – до прокляття й агресії. І міфологізована патріархальна свідомість "пояснює" гуцулові причину спалаху його чуттєвості як вияв чогось нечистого, бо непоясненого, неконтрольованого чоловічим раціо» (Таран, 2007, с. 9).

Досить часто сприйняття жіночої відьмацької природи було показником «цілком конкретної політики». Показовим в цьому плані є образ Параскіци з твору Михайла Коцюбинського «Відьма». Параскіца не вписувалася в соціальні норми сільської громади, бо «була негарна» і відлюдкувата, «тиха і сумирна». До того ж мачуха ненавиділа її і разом з Тіткою Прохіра та іншими односельцями звели наклеп, буцімто Параскіца – відьма. Селянам не важко було повірити в таку плітку, бо вже, як згадувалось вище, дівчина була тихою, майже ні з ким не спілкувалася, тобто була не така, як всі. Позаяк здавна популярним сюжетом в Україні було доїння відьмами корів, отож і вигадали, що причиною того, що тітчина корова «схудла, не дає молока, не підпускає навіть до себе», була Параскіца (Коцюбинський, 1981, с. 258). І до цього життя дівчини було нелегким, «досада закипала на серці Параскіци і пекучими слізьми спадала з сірих, олив'яних, отаких самих, як ті олив'яні ложки, що лежать в миснику, очей», «знесилена муками безпомічної розпуки, з мокрим од сліз обличчям, з розпущеними косами, німіла Параскіца десь в кутку на лаві» (Коцюбинський, 1981, с. 262). Навіть її рідний батько повірив людям, а не дочці: *«Хто його зна! Адже ходить лихо по людях… Він ніколи не сумнівався в існуванні відьом на світі, і тепер мороз хапав його за плечі од одної*

думки, що його рідна донька – відьма» (Коцюбинський, 1981, с. 265). Життя дівчини перетворилося на пекло, сільська громада щодня додавала нові вигадані версії на підтвердження того факту, що дівчина – відьма: «Глуха Маріора клялася й божилася, що бачила Параскіцу на журавлі од колодязя: стояла вночі проти місяця і все щось наче сіяла на землю» (Коцюбинський, 1981, с. 266). Яких тільки знущань і принижень не зазнала дівчина! Але найпринизливішим був кульмінаційний момент, коли все село прийшло подивитися, чи є в Параскіці відьмацький хвіст: «Тут Параскіца нестямилася, як всі спідниці її опинились на голові в неї, а сильні руки повалили її на ліжко. Параскіца хрипіла та борсалась, мов звір у пастці, під важким тілом глухої Маріори, і лиш інколи, як виск недорізаного поросяти, вибивався з-під спідниць розпачливий протест Параскіци» (Коцюбинський, 1981, с. 276). Полегшення приходить тільки тоді, коли селяни впевнилися, що дівчина – не відьма: «Вона поспішно випутала голову із спідниць, і хоч лице її горіло від сорому, серце радісно тріпало в грудях і якийсь солодкий спокій розлився по всій її істоті: вона тепер напевне знала, як і всі люди, що вона не відьма» (Коцюбинський, 1981, с. 277). Ключовою є фраза «як і всі люди», бо саме вона підкреслює думку про те, що ґендерні стереотипи відіграють велику роль в процесі соціалізації людини: той, хто не відповідає установленим нормам, здебільшого засуджується соціумом. Особливості ґендерно-рольової диференціації залежить від способу підпорядкування ґендерним нормам. Ш. Берн виділяє три такі способи: поступливість, спричинена намаганням уникнути соціального осуду чи покарання, хоч сама норма не приймається людиною; сприйняття, тобто згода з запропонованою нормативністю: ідентифікація, коли людина повторює дію рольової моделі (Берн, 2001, с. 40–41).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Адекватне відтворення ґендерних стереотипів вітчизняної культури передбачає не лише інтерпретацію літературних текстів, але й розгляд культурних контекстів, в яких створювався та функціонував той чи той концепт. У культурному просторі України стосунки між статями займають вагоме місце. Також важливим є те, що ґендерна асиметрія, яка пронизує всі ланки українського суспільства, свідчить про живучість патріархальних стереотипів. «Чоловічий» та «жіночий» світи в культурі та літературі протиставляються один одному. Чоловіче домінування ґрунтується на християнській концепції створення світу, згідно з якою чоловічий початок (перша людина Адам) постає як домінантний, а жіночий (Єва) – як пасивний і підлеглий. Андроцентрична картина породила уявлення про жінку як джерело гріха. Тож у християнській традиції першою відьмою можна назвати Єву, позаяк вона не вписувалася в біблійний ідеал жінки, не підкорилася моделі поведінки, затвердженої Богом, а отже, стала джерелом гріха і зла. Утвердження гріховності жінки стало політичним догматом для підкорення жінок у патріархальному українському суспільстві. Позаяк відьма була носієм жіночої незалежності й непримиримої сили, що не відповідало

патріархатним нормам поведінки жінки, вона представляла небезпеку для соціуму. Образ такої жінки був втіленням зла, в літературі актуалізувалися її негативні риси характеру та особливості поведінки, відображаючи небезпечні для чоловіків жіночі риси та характеристики. Тим самим наголошувалося на значенні архетипних зв'язків жінки з природою та природним початком.

Суттєво, що відображення архетипних основ ґендерних стереотипів має стати невід'ємним складником вітчизняного гуманітарного дискурсу, за допомогою чого українська спільнота здатна не лише осмислювати своє буття, а й здійснювати культурну трансформацію базових моделей маскулінного та фемінного.

Література

Берн, Ш. (2001). *Гендерная психология.* Санкт-Петербург: Прайм – ЕВРОЗНАК.

Войтович, В. (2005). *Українська міфологія.* Київ: Либідь.

Гнатюк, В. (2000). *Нарис української міфології.* Львів: Інститут народознавства НАН України.

Квітка-Основ'яненко, Г. (2003). *Українські повісті.* Харків: Веста: Видавництво «Ранок».

Кись, О. (2000). Украинская ведьма (эскиз социального портрета). *Гендерные исследования*, *5*, 274–285.

Кобилянська, О.Ю. (2008). *Вибрані твори: повість, оповідання (Класики української літератури).* Київ: ІНТЕЛЕКТ-АРТ.

Коцюбинський, М.М. (1981). *Твори. Т. 1: Повісті та оповідання.* Київ: Наук. думка.

Таран, Л. (2007). *Жіноча тілесність у вибраній малій українській прозі та графіці кінця XIX – початку XX століття.* Київ: Грані-Т.

Тиховська, О. (2001). *Українська народна чарівна казка: психоаналітичний аспект.* Ужгород: Гражда.

Хоуп, М. (2006). *Сущность женщины: ее сила, тайна, архетипы. Ее богиня.* Москва: ООО Изд. дом «София».

References

Bern, Sh. (2001). *Gendernaia psikhologiia [Gender psychology]*. Saint Petersburg: Praim – IeVROZNAK [in Russian].

Voitovych, V. (2005). *Ukrainska mifolohiia [Ukrainian mythology]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

Hnatiuk, V. (2000). *Narys ukrainskoi mifolohii [The essay of the Ukrainian mythology]*. Lviv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy [in Ukrainian].

Kvitka-Osnovianenko, H. (2003). *Ukrainski povisti [Ukrainian stories]*. Kharkiv: Vesta: Vydavnytstvo «Ranok» [in Ukrainian].

Kis, O. (2000). Ukrainskaia vedma (eskiz sotcialnogo portreta) [The Ukrainian witch]. *Gendernye issledovaniia – Gender studies*, *5*, 274–285 [in Russian].

Kobylianska, O.Yu. (2008). *Vybrani tvory: povist, opovidannia (Klasyky ukrainskoi literatury) [Selected works: Story, small story]*. Kyiv: INTELEKT-ART [in Ukrainian].

Kotsiubynskyi, M.M. (1981). *Tvory. T. 1: Povisti ta opovidannia [Works. Vol. 1: Stories and small stories]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Taran, L. (2007). *Zhinocha tilesnist u vybranii malii ukrainskii prozi ta hrafitsi kintsia XIX – pochatku XX stolittia [Female corporality in the selected small Ukrainian prose and graphics at the end of the XIXth – beginning of the XXth century]*. Kyiv: Hrani-T [in Ukrainian].

Tykhovska, O. (2001). *Ukrainska narodna charivna kazka: psykhoanalitychnyi aspekt [Ukrainian folk magic fairy tale: psychoanalitical aspect]*. Uzhhorod: Hrazhda [in Ukrainian].

Khoup, M. (2006). *Sushchnost zhenshchiny: ee sila, taina, arkhetipy. Ee boginia. [Essential Woman: Her strength, mystery, archetypes. Her goddess]*. Moscow: OOO Izd. dom «Sofiia» [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 10.12.2019 р.

УДК 811.161.2’373.21

КУПЧИНСЬКА Зоряна *– доктор філологічних наук, доцент кафедри української мови імені професора Івана Ковалика, Львівський національний університет імені Івана Франка (Україна, Львів) (kupchynska@gmail.com)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0000-0345

ResearcherID: F-6906-2019

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4557.2019.44.187324

Бібліографічний опис статті: Купчинська, З. (2019). Посесивні географічні назви на *-ovъ/*-evъ Лівобережжя у XVIII ст. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 44*, 39–59. doi: 10.24919/2522-4557.2019.44.187324.

ПОСЕСИВНІ ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ НА *-ovъ/*-evъ ЛІВОБЕРЕЖЖЯ У XVIII ст.

Анотація. *У статті розглянуто географічні назви на *-ovъ/*-evъ Лівобережжя у XVIII ст. Джерельною базою ойконімного матеріалу слугували історичні пам’ятки та довідкова література. Встановлено, що ойконіми на *-ovъ/*-evъ цієї частини України мають особливості щодо структури та їхніх твірних основ. Виокремлено та проаналізовано репертуар антропонімів, які засвідчено в ойконімії на *-ovъ/*-evъ Лівобережжя, схарактеризовано координати обширу географічних назв на *-ovъ/*-evъ у XVIII ст. на досліджуваній території.*

Ключові слова: *ойконім на *-ovъ/*-evъ; Лівобережжя; genetivus possessivus; твірна основа; антропонім; ареал.*

KUPCHYNSKA Zoriana *– Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Department of Ukrainian Language named after Professor Ivan Kovalyk, Lviv Ivan Franko National University (Ukraine, Lviv) (kupchynska@gmail.com)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0000-0345

ResearcherID: F-6906-2019

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4557.2019.44.187324

To cite this article: Kupchynska, Z. (2019). Posesyvni heohrafichni nazvy na *-ovъ/*-evъ Livoberezhzhia u XVIII st. [Possessive geographical names ending in *-ovъ/*-evъ of the Left Bank in XVIII century]. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, *44*, 39–59. doi: 10.24919/2522-4557.2019.44.187324 [in Ukrainian].

© Купчинська Зоряна, 2019

POSSESSIVE GEOGRAPHICAL NAMES ENDING IN *-ovъ/*-evъ OF THE LEFT BANK IN XVIII CENTURY

Summary. *The purpose of the article is to analyze the oyconyms ending in *-ovъ/*-evъ of the Left Bank in XVIII century.*

In fact, for the first time, the creative stems of these oyconyms have been analyzed on the basis of extensive systematic empirical material, and the configuration of the areal of a certain historical period on the territory of the Left Bank was reconstructed.

Represented anthroponymycon, separated from geographical names, confirms that this historical territory, by ethnic composition, is uniquely Ukrainian, since the repertoire of proper names of people corresponds in general to the anthroponymycon of Ukraine; they have represented ancient Slavic composite and decomposite anthroponyms. The author found out a lot of new composites which were characteristic of the Hetmanate period; deappellative proper names of people prevail, identifying a large group of canonical names, which via suffixation adapted to the Ukrainian proper names. Only about 12% of proto-surnames could not be identified in the written sources available to us, but these proper names somehow correspond to the all-Ukrainian tendencies and structural types of this class of onyms.

*In the oyconymy ending in *-ovъ/*-evъ of the Left Bank typical names of this model, which were substantivated, prevail. There are only circa 7% registered composite names, in which this process in the period of XVIII century has not yet taken place. They have much in common with microtoponymy, in particular used descriptive constructions with specification, genetivus possessivus, additional distinguishing of the same onyms by anthroponyms ending in *-ovъ/*-evъ, already existing proper names are specified by onyms of the investigated type.*

*Coordinates of the areal of oyconyms ending in *-ovъ/*-evъ within the Left Bank of a historical period of the XVIII century are characterized by the fact that these geographical names are concentrated around large centers.*

The prospect of the article is: 1) to investigate different historical regions of Ukraine according to this scheme; 2) to examine other types of oyconyms on the territory of the Left Bank (Hetmanate period); 3) to analyze geographical names (and its creative stems) of these territories of every historical period, which would make it possible to outline the repertoire of proper names of people.

Keywords: *oyconym ending in *-ovъ/*-evъ; the Left Bank; genetivus possessives; creative stem; anthroponym; areal.*

Постановка проблеми. У 1667 році після Андрусівського перемир'я між Московським царством і Річчю Посполитою виокремилася частина історичного регіону України Лівобережжя (Гетьманщина), яка фактично існувала впродовж другої половини XVII ст. – XVIII ст. Сьогодні це територія Чернігівської, Полтавської, лівобережної частини Київської й Черкаської областей, північна частина Дніпропетровської області. Важливо проаналізувати посесивну ойконімію цих теренів у XVIII ст., адже присвійні географічні назви свідчать про деякі суспільно-економічні процеси, зокрема розвиток приватної власності, у посесивній ойконімії репрезентовано антропонімікон, який характерний для цього історичного регіону, що вказує на етнічний склад Лівобережжя.

Мета статті – проаналізувати ойконіми на *-ovъ/*-evъ Лівобережжя XVIII ст. Досягнення окресленої мети передбачає вирішення таких завдань: максимально повно зібрати вперше зафіксовані у XVIII ст. географічні назви цього типу; виокремити антропоніми, що стали мотиваційною базою досліджуваних ойконімів; дослідити структуру географічних назв на *-ovъ/*-evъ; з'ясувати конфігурацію ареалу цих онімів у межах Лівобережжя на аналізованому історичному зрізі.

Об'єктом дослідження є загальнослов'янський тип географічних назв на *-ovъ/*-evъ. Предметом вивчення – структурні, лексико-семантичні та ареальні особливості ойконімів на *-ovъ/*-evъ Лівобережжя. Джерельною базою цієї розвідки є пам'ятки XVIII ст.

Наукова новизна цієї розвідки полягає в тому, що архаїчний тип ойконімів на *-ovъ/*-evъ Лівобережжя XVIII ст. ще не досліджено. Фактично вперше на основі широкого систематизованого емпіричного матеріалу проаналізовано твірні основи цих ойконімів та відтворено конфігурацію ареалу у визначений історичний період на території Лівобережжя.

Аналіз досліджень. Ойконіми на *-ovъ/*-evъ належать до одного з найархаїчніших і найпродуктивніших загальнослов'янських типів географічних назв. У слов'янській топономастиці ойконімію цього типу досліджували: П. Черни і П. Ваша (Černý & Váša, 1907), О. Франк (Frank, 1932), А. Профоус (Profous, 1957), В. Шмілауер (Šmilauer, 1960). Українська частина загальнослов'янського ареалу представлена великою кількістю цих назв (за нашими даними – більше семи тисяч одиниць у діахронії) (Купчинська, 2016, с. 769–1088), вони мають особливості щодо семантики і структури твірних основ та їхнього ареалу в діахронії. Частково про них писали в наукових працях українські ономасти: Д.Г. Бучко (1990), М.М. Габорак (1999), О.В. Іваненко (2017), Ю.О. Карпенко (1973), В.В. Котович (2000), З.О. Купчинська (1993, 2012b, 2015, 2016), В.В. Лучик (2014), Є.М. Посацька-Черняхівська (1957), М.М. Торчинський (1993), М.Л. Худаш та М.О. Демчук (Худаш & Демчук, 1991), В.П. Шульгач (2001), В.О. Яцій (2015).

Виклад основного матеріалу. Система ойконімів України репрезентує посесивні назви, які виникли зі сполучення присвійного прикметника та іменника. Процес субстантивації зумовив появу великого масиву посесивів на *-jь, *-inъ, *-ovъ/*-evъ на території всієї України (див. детальніше: Купчинська, 2012b). Розглянемо лише новозасвідчені у XVIII ст. ойконіми на Лівобережжі, тому у фактичному матеріалі зазначатимемо першу фіксацію географічної назви. Щодо твірних основ ойконімів, то виокремлено антропоніми, які, очевидно, на рівні XVIII ст. слід трактувати як прізвищеві назви, що в наступні хронологічні періоди перейшли в офіційні прізвища. Більшість з них функціонує на сучасному етапі в українському антропонімному просторі. Окремі з них (41 антропонім) не вдалося зафіксувати в доступних джерелах, позначаємо їх у переліку (*). Представляємо репертуар прізвищевих назв, які стали твірними основами ойконімів на *-ovъ/*-evъ у XVIII ст. на території Лівобережжя:

Алейник (< пор. Алейник (http://nomer-org.website/allukraina/), Олійник (Ред. II, 760)) > **Алейниковъ** (Стародубський пов., **1799**).

***Андреєнко** (< пор. Андрієнко (Ред. I, 7)) > **Андреенковъ** (Золотоноша, **1787**).

Артюшко (< пор. Артюшко (http://nomer-org.website/allukraina/), Артюшкевич, Артюшенко (Тр., 45)) > **Артюшковъ** (Стародубський пов., **1799**).

Артюх (< пор. Артюх (Тр., 45)) > **Артюхів** (См., **1799**).

Бакан (< пор. Бакан (http://nomer-org.website/allukraina/), Баканець (Ред. I, 24)) > **Баканов** (Конотоп, **1779**).

Баклан (< пор. Баклан (Ред. I, 24)) > **Бакланове** (Чрг., **1721**).

Бардак (< пор. Бардак (Ред. I, 33)) > **Бардаков** (Конотопський пов., **1779**).

Безбородько (< пор. Безбородько (Ред. I, 45)) > **Безбородьків** (Чрг., **1700**).

***Бездітко** (< пор. Бездітний (Ред. I, 45)) > **Бездітков** (Конотопський пов., **1779**).

Белогруд (< пор. Белогруд (http://nomer-org.website/allukraina/), Білозуб, Білодуб (Ред. I, 68)) > **Белогрудовъ** (Роменський пов., **1799**).

***Білокопит** (< пор. Білокрил, Білокінь (Ред. I, 68)) > **Бѣлокопытовъ** (Глухівський пов., **1799**).

Бик (< пор. Бик (Ред. I, 60)) > **Быковъ** (Глухів, **1722**).

Бих//Биш (< пор. Бих (Ред. I, 62), Бишовець, Бишок (Ред. I, 63)) > **Бышева** (Полтавський пов., **1799**).

***Бірко** (< пор. Бира, Бирич, Бирка (Ред. I, 61), Бірак (< Беримир, Берислав (Чуч., 69)) > **Бѣрковъ** (Козелецький пов., **1799**).

***Блист** (< пор. Блискан, Блискович, Блискун, Блистів, Блестів (Чуч., 71)) > **Блистовъ** (Глухів, **1722**).

Богдан (< Богдан (Тр., 50)) > **Богданове** (Чрг., **1799**).

Бодай (< пор. Бодай (http://nomer-org.website/allukraina/), Бода, Бодайло, Бодак (Чуч., 76), Кресай, Мазай, Потирай Чухрай (СУП, 105) > **Бодаив** (Миргород – Хорол, **1781**).

Бондар (< пор. Бондар (Ред. I, 81)) > **Бондарів** (Чрг., **1779**).

Борщ (< пор. Борщ (Ред. I, 93)) > **Борщовъ** (Стародубський пов., **1799**).

Бохан (< пор. Бохан (Ред. I, 94)) > **Боханів** (Чрг., **1779**).

Бражник (< пор. Бражник (Ред. I, 96)) > **Бражниковъ** (Кременчуцький пов., **1799**).

Брусило (< пор. Брусило (http://nomer-org.website/allukraina/), пор. Брус (Ред. I, 103), Бруса, Бруско, Брускович, Брусляч (Чуч., 92), Бедрило, Гречило (СУП, 131)) > **Брусилів** (Чрг., **1799**).

Булан (< пор. Булан (Ред. I, 111)) > **Буланове** (Пл., **1729**).

***Брахло** (< пор. Брах (Ред. I, 97), Брашко (Чуч., 92), Скобло, Хабло (СУП, 143)) > **Брахловъ** (Стародубський пов., **1799**).

Бурба (< пор. Бурба (Ред. I, 114)) > **Бурбова** (Хорольський пов., **1799**).

Василько (< пор. Василько (Тр., 61)) > **Васильковъ** (Хорольський у., **1787**).

Васюк (< пор. Васюк (Тр., 61)) > **Васюків** (Чрг., **1763**).

Ватажко (< пор. Ватажко (Ред. I, 134)) > **Ватажкова** (Полтавський пов., **1799**).

Віктор (< Віктор (Тр., 67)) > **Викторовъ** (Глухівський пов., **1799**), **Викторовъ** (Ніжин – Конотоп, **1779**).

***Вистрик** (< пор. Падик (СУП, 129)) > **Выстриковъ** (Стародубський пов., **1799**).

Вишко (< пор. Вишко (http://nomer-org.website/allukraina/), Глушко, Кривко (СУП, 142)) > **Вишково** (Стародубський пов., **1799**).

***Вихво(і)ст** (< пор. Вихрук (Ред. I, 150)) > **Вихвостів** (Чрг., **1799**).

***Вірщак** (< пор. Питак, Свистак (СУП, 108)) > **Вѣрщаковъ** (Хорольський пов., **1799**).

Віт (< пор. Віт (Ред. I, 155)) > **Вѣтовъ** (Переяславський пов., **1799**).

Волошин (< пор. Волошин (Ред. I, 167)) > **Волошинова** (Кременчуцький пов., **1799**).

***Воротилян** (< пор. Воротило (Ред. I, 171), Беган, Продан (СУП, 111)) > **Воротиляновъ** (Роменський пов., **1799**).

Воскобойник (< пор. Воскобойник (Ред. I, 171)) > **Воскобойниковъ** (Глухівський пов., **1799**).

Гавриш (< пор. Гавриш (Ред. I, 179)) > **Гавришевъ** (Кременчуцький пов., **1799**).

Гайдук (< пор. Гайдук (Ред. I, 182)) > **Гайдуків** (См., Недригайлівський, **1799**), **Гайдуковъ** (Роменський у., **1799**).

Галаган (< пор. Галаган (Ред. I, 183)) > **Галагановъ** (Козелецький пов., **1799**).

***Галибес** (< пор. Галібей, Галіволя (Ред. I, 186)) > **Галибесовъ** (Стародубський пов., **1799**).

Галко (< пор. Галко (Ред. I, 187)) > **Галків** (Чрг., **1765**).

Гаско (< пор. Гасюк, Гасяк, Гасьчин (Фар., 166), Гаско (http://nomer-org.website/allukraina/lastName_Гаско_pagenumber_1.html)) > **Гасковъ** (Стародубський пов., **1799**).

Герасименко (< пор. Герасименко (Ред. I, 204)) > **Герасименковъ** (Кременчуцький пов., **1799**).

Гиж (< пор. Гиж (http://nomer-org.website/allukraina/lastName_ГИЖ_pagenumber_1.html)) > **Гижевъ** (Чернігівський пов., **1799**).

Гладир (< пор. Гладир (Ред. I, 210)) > **Гладирево** (Хорольський пов., **1799**).

Глаз (< пор. Глаз (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Глазове** (См., **1799**).

Гончар (< пор. Гончар (Ред. I, 228)) > **Гончарева** (Кременчуцький пов., **1799**).

Горбан (< пор. Горбан (Ред. І, 229)) > **Горбанів** (Пл., **1799**), **Горбанов** (Чернігів, **1722**).

Горд (< пор. Горд (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Гордовъ** (Зіньківський пов., **1799**).

Граб (< пор. Граб (Ред. І, 241)) > **Грабів** (Чрг., **1765**), **Грабовъ** (Прилуцький у., **1799**).

Грабовод (< пор. Грабовод (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Грабоводов** (Конотопський пов., **1781**).

Гринь (< пор. Гринь (Тр., 94)) > **Гриневъ** (Стародубський пов., **1799**).

Гринець (< пор. Гринець (Тр., 94)) > **Гринцовъ** (Хорольський пов., **1799**).

Гришко (< пор. Гришко (Тр., 95)) > **Гришков** (Пирятин – Київ, **1787**).

Грищенко (< пор. Грищенко (Ред. І, 254)) > **Грищенковъ** (Золотоніський пов., **1799**).

Гуд (< пор. Гуд (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Гудове** (См., **1799**).

Гудович (< пор. Гудович (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Гудовичев** (Коропський пов., **1779**).

Данило (< пор. Данило (Тр., 99)) > **Даниловъ** (Кременчуцький пов., **1799**).

Декович (< пор. Декович (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Дековичевъ** (Глухівський пов., **1799**).

***Дід** (< пор. Діда, Дідик, Дідина, Дідич (Ред. І, 311)) > **Дѣдовъ** (Стародубський пов., **1799**).

Довженко (< пор. Довженко (Ред. І, 320)) > **Довженковъ** (Пирятинський пов., **1799**).

***Довиско** (< пор. Ковалиско, Сениско (СУП, 133)) > **Довисковъ** (Полтавський пов., **1799**).

Долмат (< пор. Долмат (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Долматовъ** (Стародубський пов., **1799**).

***Доброт** (< пор. Добротюк (Ред. І, 317)) > **Добротове** (См., **1799**).

Дорошенко (< пор. Дорошенко (Ред. І, 325)) > **Дорошенкове** (См., **1779**).

Драб (< пор. Драб (Ред. І, 327)) > **Драбовъ** (Чернігів, **1723**).

Євдокименко (< пор. Євдокименко (Ред. І, 351)) > **Євдокименків** (Глухівський пов., **1779**).

Єрко (< пор. Єрко (Чуч., 222)) > **Єрків** (Чрг., **1781**).

Жад (< пор. Жад (http://nomer-org.website/allukraina/), Жаданій (Чуч., 222)) > **Жадов Новий** (Новгород-Сіверський пов., **1779**).

Жих (< пор. Жих (Ред. І, 363)) > **Жихове** (См., **1799**).

Жук (< пор. Жук (Ред. І, 367)) > **Жуковъ** (Зіньківський пов., **1799**).

Жушман (< пор. Жушман (Ред. І, 369)) > **Жушманова** (Кременчуцький пов., **1799**).

Заєць (< пор. Заєць (СОІУ, 192)) > **Зайців** (См., Буринський, **1779**).

***Замиш** (< пор. Замишайло (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Замышевъ** (Стародубський пов., **1799**), **Замишово** (Глухів, **1722**).

***Звенич** (< пор. Гойнич, Лагодич (СУП, 135)) > **Звеничів** (Чрг., **1765**).

Зенько (< пор. Зенько (Ред. І, 399)) > **Зеньковъ** (Гадяч, **1726**).

Зимовець (< пор. Зимовець (https://ridni.org/karta/зимовець)) > **Зимовцевъ** (Роменський у., **1773**).

Зінько (< пор. Зінько (Ред. І, 402)) > **Зіньків** (Сосницький пов., **1779**).

***Злій** (< пор. Красій, Лупій (СУП, 137)) > **Злѣевъ Новой** (Чернігівський пов., **1799**).

Злотник (< пор. Злотник (https://ridni.org/karta/злотник)) > **Злотниковъ** (Стародубський пов., **1799**).

Іван (< пор. Іван (Тр., 143)) > **Ивановъ** (Сосницький пов., **1799**).

Іванусь (< пор. Іванусь (Тр., 144)) > **Іванусев** (Конотопський пов., **1779**).

Іванько (< пор. Іванько (Тр., 144)) > **Іваньків** (Чрг., **1779**).

Івахник (< пор. Іваник (Тр., 144)) > **Івахників** (См., **1779**).

***Ільб** (< пор. Кульба, Шульба (СУП, 116)) > **Ильбовъ** (Стародубський пов., **1799**).

Ісаєнко (< пор. Ісаєнко (Ред. І, 418)) > **Исаенковъ** (Пирятинський пов., **1799**).

Іценко (< пор. Іценко (https://ridni.org/karta/іценко)) > **Іценків** (Чрг., **1715**).

Кадигриб (< пор. Кадигриб (https://ridni.org/karta/кадигриб)) > **Кадигрибів** (См., **1799**).

***Калкай** (< пор. Багай, Кулай (СУП, 106)) > **Калкаевъ** (Хорольський пов., **1799**); **Калкаїв Старий** (Пл., **1787**).

Карабут (< пор. Карабут (Ред. І, 437)) > **Карабутове** (См., **XVIII ст.**).

Катеринич (< пор. Катеринич (https://ridni.org/karta/катеринич)) > **Катериничевъ** (Козелецький пов., **1799**).

Кашпур (< пор. Кашпур (Ред. І, 450)) > **Кашпуровъ** (Золотоніський пов., **1799**).

Кисло (< пор. Кисло (https://ridni.org/karta/кисло)) > **Кисловъ** (Чернігів, **1723**).

Клепець (< пор. Клепець (https://ridni.org/karta/клепець)) > **Клепцов** (Глухівський пов., **1779**).

Клим (< пор. Клим (Тр., 177)) > **Климів** (Чернігівська губ., **1764**).

Клон (< пор. Клон (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Клонів** (Чрг., **1799**).

Кобець (< пор. Кобець (Ред. І, 478)) > **Кобців** (См., **1779**).

Коваль (< пор. Коваль (Ред. І, 481)) > **Ковалевъ** (Стародубський пов., **1799**). **Ковалів** (См., Недригайлівський, **1765**), **Ковальове** (Чрг., **1765**).

***Кодян** (< пор. Беган, Долян (СУП, 111)) > **Кодяновъ** (Лубенський пов., **1799**).

Колесник (< пор. Колесник (Ред. І, 493)) > **Колесників** (Конотопський пов., **1779**).

Коломієць (< пор. Коломієць (Ред. І, 495)) > **Коломійцеве** (Чрг., **1700**).

Колонтай (< пор. Колонтай (https://ridni.org/karta/колонтай)) > **Колонтаевъ** (Чернігів, **1722**).

Конанчук (< пор. Конанчук (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Конанчуковъ** (Стародубський пов., **1799**).

Коновал (< пор. Коновал (Ред. І, 501)) > **Коновалове** (Пл., **1790**), **Коновалове** (См., **1779**).

Копот//Коптьо (< пор. Копот (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Коптів** (Пл., **1723**).

Корінь (< пор. Корінь (Ред. І, 511)) > **Кореневъ** (Стародубський пов., **1799**).

Корибут (< пор. Корибут (https://ridni.org/karta/корибут), Корибутяк (Ред. І, 510)) > **Корибутовъ** (біля Прилук, **XVIII ст.**), **Корибутовъ** (Конотопський пов., **1799**).

Король (< пор. Король (Ред. І, 515)) > **Королевъ** (Миргород, **1787**), **Корольов** (Конотопський пов., **1779**).

Короленко (< пор. Короленко (Ред. І, 514)) > **Короленковъ** (Хорольський пов., **1799**).

Косинко (< пор. Косинко (https://ridni.org/karta/косинко), Косинка (Ред. І, 520)) > **Косинковъ** (Конотопський пов., **1799**).

Костюк (< пор. Костюк (Ред. І, 523)) > **Костюків** (См., **1789**).

Косян (< пор. Косян (https://ridni.org/karta/косян)) > **Косянів** (Сосницький пов., **1799**).

Кот (< пор. Кот (Ред. І, 524)) > **Котів** (Чрг., **1799**), **Котовъ** (Стародубський пов., **1799**).

Котло (< пор. Котло (https://ridni.org/karta/котло)) > **Котлів** (Пл., **1787**).

***Крехай** (< пор. Кресай, Чухрай (СУП, 105)) > **Крехаїв** (Чрг., **1712**).

Кристаль (< пор. Кристаль (https://ridni.org/karta/кристаль), Кришталь (Ред. І, 544)) > **Кристальов** (Глухівський пов., **1779**).

***Кристятель** (< пор. Крис (< Кресиславъ, Krešimir (СОІУ, 209) + -ат- (пор. Курнат, Шкурат (СУП, 113)), -ель- (пор. Шепель (СУП, 121)) > **Кристятелево** (Золотоніський пов., **1799**),

Кравченко (< пор. Кравченко (Ред. І, 532)) > **Кравченкове** (См., **1799**).

Кубар (< пор. Кубар (Чуч., 308)) > **Кубареве** (См., **1799**).

Кузько (< пор. Кузько (https://ridni.org/karta/кузько)) > **Кузьков** (Конотоп, **1779**).

Кузьменко (< пор. Кузьменко (Ред. І, 553)) > **Кузьменкове** (См., **1799**).

Кулеш (< пор. Кулеша (Ред. І, 556), Кулеш (https://ridni.org/karta/кулеш)) > **Кулешовъ** (Глухівський пов., **1799**).

Кунець (< пор. Кунець (Ред. І, 559)) > **Кунцеве** (Пл., **1799**).

Купець (< пор. Купець (Ред. І, 560)) > **Купцов** (Конотоп, **1779**).

Кур (< пор. Кур (https://ridni.org/karta/кур)) > **Куровъ** (Стародубський пов., **1799**).

***Курозн(ий)** (< пор. Курос//Курас//Кур (Ред. I, 561)) > **Курозновъ** (Стародубський пов., **1765**).

Кустол (< пор. Кустол (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Кустолова** (Полтавський пов., **1799**), **Кустолове** (Пл., **1799**).

***Кутиленко** (< Кутило (пор. Колотило, Курдило (СУП, 131) + енко (пор. Кучеренко (СУП, 122)) > **Кутиленків** (Конотоп, **1779**).

Курило (< пор. Курило (Ред. I, 563)) > **Куриловъ** (Хорольський пов., **1799**).

Лаврик (< пор. Лаврик (Ред. I, 574)) > **Лавриков** (Новгородсіверський пов., **1779**).

Лавриненко (< пор. Лавріненко (Ред. I, 575)) > **Лавриненків** (Сосницький пов., **1779**).

Лазаренко (< пор. Лазаренко (Ред. I, 577)) > **Лазаренків** (Конотоп, **1779**).

Лех (< пор. Лех (Ред. I, 593)) > **Леховъ** (Хорольський пов., **1799**).

Липа (< пор. Липа (Ред. I, 597)) > **Липів** (См., Улянівський, **1779**).

Литвин (< пор. Литвин (Ред. I, 601)) > **Литвинова** (Роменський пов., **1799**).

Лихач (< пор. Лихач (Ред. I, 602)) > **Лихачів** (Чрг., **1765**), **Лихачовъ** (Ніжинський пов., **1799–1801**).

Лобач (< пор. Лобач (Ред. I, 610)) > **Лобачеве** (Лг., **1700**).

***Лобись** (< пор. Дудись (СУП, 133)) > **Лобысевъ** (Стародубський пов., **1799**).

Логвин (< пор. Логвин (Ред. I, 611)) > **Логвинова** (Полтавський пов., **1799**).

Лукажшенко (< пор. Лукашенко (Ред. I, 618)) > **Лукажшенковъ** (Глухівський пов., **1799**).

Лукаш (< пор. Лукаш (Ред. I, 618)) > **Лукашевъ** (Хорольський пов., **1799**).

***Любит** (< пор. Малита (СУП, 133)) > **Любитове** (См., **1779**).

Любченко (< пор. Любченко (Ред. I, 626)) > **Любченковъ** (Хорольський пов., **1799**).

***Лукно** (< пор. Луньо, Маньо (СУП, 144)) > **Луknове** (Чрг., **1765**).

Лях (< пор. Лях (Ред. I, 628) > **Ляхів** (Пл., **1787**).

Мак (< пор. Мак (Ред. I, 636)) > **Макове** (См., **1799**).

Макогон (< пор. Макогон (Ред. I, 638)) > **Макогоновъ** (Кременчуцький пов., **1799**).

Малиш (< пор. Малиш (Ред. I, 644)) > **Малышевъ** (Миргородський у., **1799**).

Манжус (< пор. Манжос (Ред. I, 649)) > **Манжусів** (См., Роменський, **1728**).

Мартус(ь) (< пор. Мартус (https://ridni.org/karta/мартус)) > **Мартусевъ** (Козелець, **1787**).

Марченко (< пор. Марченко (Ред. I, 660)) > **Марченків** (Пл., **1799**).

Матвієнко (< пор. Матвієнко (Ред. I, 664)) > **Матвѣенковъ** (Золотоніський пов., **1799**).

Мацко (< пор. Мацко (Ред. I, 671)) > **Мацкове** (См., **1779**).

Медведь (< пор. Медведь (Ред. I, 673)) > **Медведів** (См., **1765**), **Медвѣдевъ** (Золотоніський пов., **1799**).

Мамчич (< пор. Мамчич (https://ridni.org/karta/мамчич)) > **Мамчичевъ** (Лубенський пов., **1799**).

Маркович (< пор. Маркович (Ред. I, 654)) > **Марковичевъ** (Бахмач – Ніжин, **XVIII ст.**).

Мартишко (< пор. Мартишко (https://ridni.org/karta/мартишко)) > **Мартишковъ** (Конотопський пов., **1799**).

Мельник (< пор. Мельник (Ред. I, 676)) > **Мельників** (Конотоп, **1779**).

Мещенко (< пор. Мещенко (https://ridni.org/karta/мещенко)) > **Мещенкова** (Хорольський пов., **1799**).

Мигур (< пор. Мигур (https://ridni.org/karta/мигур)) > **Мигурів** (Чрг., **1700**).

***Мишурник** (< Мишур (пор. Янчур, Женчур (СУП, 158) + ник) > **Мишурників** (См., **1799**).

Мовчан (< пор. Мовчан (Ред. I, 700)) > **Мовчанів** (Чрг., **1779**).

Мойсій (< пор. Мойсій (Тр., 243)) > **Мойсѣевъ** (Глухівський пов., **1799**).

Мутич (< пор. Мутич (https://ridni.org/karta/мутич)) > **Мутичів** (Чрг., **1765**).

Небиш (< пор. **Небиш** (https://ridni.org/karta/небиш)) > **Небишевъ** (Козелецький пов., **1799**).

***Невзор** (< пор. Невзоров (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Невзоровъ** (Стародубський пов., **1799**).

Невструй (< пор. Невструй (https://ridni.org/karta/невструй)) > **Невструевъ** (Стародубський пов., **1799**).

Недригайло (< пор. Недригайло (https://ridni.org/karta/недригайло)) > **Недригайлів** (См., **1779**).

Некрас (< пор. Мельник (СОІУ, 257–258)) > **Некрасів** (Чернігів, **1722**), **Некрасове** (См., **1779**).

Нечай (< пор. Нечай (СОІУ, 263–264)) > **Нечаїв** (Чрг., **1700**).

Никитенко (< пор. Мельник (Ред. II, 740)) > **Никитенків** (Конотоп, **1779**).

Николай (< пор. Николай (Тр., 230)) > **Николаевъ** (Чернігівський пов., **1799**).

Ничипоренко (< пор. Мельник (Ред. II, 742)) > **Ничипоренків** (Конотоп, **1779**).

Обмач (< пор. Обмач (https://ridni.org/karta/обмач), Обмачевський (Ред. II, 750)) > **Обмачів** (Чрг., **1722**).

Овсієнко (< пор. Овсієнко (Ред. II, 751)) > **Овсѣенковъ** (Стародубський пов., **1799**).

Однолько (< пор. Однолько (Ред. II, 754)) > **Однольків** (Чрг., **1715**).

Окунин (< пор. Окунин (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Окунинів** (Чрг., **1799**).

Олійник (< пор. Олійник (Ред. II, 760)) > **Олійників** (См., **1779**).

Омелян (< пор. Омелян (Ред. II, 763)) > **Омелянів** (Чрг., **1799**).

Оникієнко (< пор. Оникієнко (Ред. II, 763)) > **Оникієнків** (Сосницький пов., **1779**).

Онис(ь) (< пор. Онис (Тр., 271)) > **Онисовъ** (Чернігів – Десна, **1765**).

Осколко (< пор. Оскілко (Ред. II, 772)) > **Осколковъ** (Стародубський пов., **1799**).

Осмач (< пор. Осмач (https://ridni.org/karta/осмач)) > **Осмачево** (Зіньківський пов., **1799**).

Ос (< пор. Ос (https://ridni.org/karta/ос)) > **Осове** (Чрг., **1700**).

Остап (< пор. Остап (Тр., 275)) > **Остапів** (Миргородський полк, **1768**).

Острогляд (< пор. Острогляд (https://ridni.org/karta/острогляд)) > **Остроглядовъ** (Стародубський пов., **1799**).

Пантус (< пор. Пантус (https://ridni.org/karta/пантус)) > **Пантусовъ** (Стародубський пов., **1799**).

Панченко (< пор. Панченко (Ред. II, 789)) > **Панченків** (См., **1779**).

Паришко (< пор. Паришко (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Паришковъ** (Остер, **1787**).

Пасенко (< пор. Пасенко (Ред. II, 795)) > **Пасенковъ** (Золотоніський пов., **1787**).

Пархим (< пор. Пархим (Тр., 289)) > **Пархимів** (Чрг., **1799**).

Пашко (< пор. Пашко (Ред. II, 800)) > **Пашків** (Чрг., **1765**).

Пекар (< пор. Пекар (Ред. II, 802)) > **Пекарів** (Чрг., **1765**).

Передерій (< пор. Передерій (Ред. II, 805)) > **Передерієв** (Конотопський пов., **1779**).

Пестрик (< пор. Пестрик (https://ridni.org/karta/пестрик)) > **Пестриковъ** (Стародубський пов., **1799**).

Петрик (< пор. Петрик (Ред. II, 810)) > **Петриків** (присілок до Любеча, **1766**).

Писаревич (< пор. Писаревич (Ред. II, 819)) > **Писаревичевъ** (Ніжинський полк, Бахмацька сотня, **XVIII ст.**).

Піковець (< пор. Піковець (https://ridni.org/karta/піковець)) > **Піковцев** (Глухівський пов., **1779**).

Платко (< пор. Платко (Ред. II, 831)) > **Платковъ** (Стародубський пов., **1799**).

Плех (< пор. Плех (https://ridni.org/karta/плех)) > **Плехів** (Пл., **1799**).

***Пліох//Плох** (< пор. Плоха (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Пліоховъ** (Чернігівський пов., **1799**).

Погоріленко (< пор. Погоріленко (https://ridni.org/karta/погоріленко)) > **Погоріленков** (Конотопський пов., **1779**).

***Погуй** (< пор. Погуйко (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Погуєв** (Глухівський пов., **1779**).

***Подол** (< пор. Подола (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Подолов** (Кролевець, **1765**), **Подоловъ** (Глухівський пов., **1799**).

Позняк (< пор. Позняк (СОІУ, 283)) > **Позняков** (Конотопський пов., **1779**).

Полуян (< пор. Полуян (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Полуянів** (Чрг., **1722**).

Поп (< пор. Поп (Ред. II, 847)) > **Попове** (Пл., **1799**), **Попове** (Чрг., **1700**), **Поповъ** (Хорольський пов., **1799**).

Порскал(о) (< пор. Порскал (https://ridni.org/karta/порскал)) > **Порскаловъ** (Миргород, **1787**).

Постолник (< пор. Постолник (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Постолниковъ** (Роменський пов., **1799**).

***Потихон** (< пор. Потихонченко (https://ridni.org/karta/потихонченко)) > **Потихонове** (Хрк., **1746**).

Почтар (< пор. Почтар (https://ridni.org/karta/почтар)) > **Почтаревъ** (Полтавський пов., **1799**).

Презент (< пор. Презент (https://ridni.org/karta/презент)) > **Презентовъ** (Роменський пов., **1799**).

Псаренко (< пор. Псаренко (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Псаренковъ** (Хорольський пов., **1799**).

Пустовійт (< пор. Пустовійт (Ред. II, 871)) > **Пустовійтове** (Пл., **1799**).

Радич (< пор. Радич (Чуч., 476)) > **Радичів** (Чрг., **1736**).

Радченко (< пор. Радченко (Ред. II, 879)) > **Радченків** (Пл., **1779**).

Рай (< пор. Рай (Ред. II, 879)) > **Раевъ** (Новгород-Сіверський пов., **1799**).

***Раздор** (< пор. Раздорин, Раздоров (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Раздоровъ** (Чернігівський пов., **1799**).

Рашко (< пор. Рашко (Чуч., 479)) > **Рашковъ** (Чернігівський пов., **1799**).

Ребрик (< пор. Ребрик (Ред. II, 883)) > **Ребрикове** (Лг., **1775**).

Редич (< пор. Редич (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Редичів** (Чрг., **1799**).

Рейх (< пор. Рейх (https://ridni.org/karta/рейх)) > **Рейховъ** (Новгород-Сіверський пов., **1799**),

Риско (< пор. Риско (https://ridni.org/karta/риско)) > **Рысковъ** (Новгород-Сіверський пов., **1799**).

Рог (< пор. Рог (СОІУ, 305)) > **Рогов** (Топальська сотня, **1765**), **Рогово** (Стародубський пов., **1799**).

Рогович (< пор. Рогович (Ред. II, 897)) > **Роговичев** (Погарський пов., **1779**).

***Розсуд** (< пор. Розсудовский (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Розсудів** (Чрг., **1767**), **Рассудовъ** (Чернігівський пов., **1799**).

Романенко (< пор. Романенко (Тр., 316)) > **Романенків** (См., **1779**).

Романчук (< пор. Романчук (Тр., 316)) > **Романчукове** (См., **1779**).

Романько (< пор. Романько (Тр., 316)) > **Романькове** (См., **1761**).

Ромашко (< пор. Ромашко (Тр., 316)) > **Ромашков** (Погар Ніжин, **1779**), **Ромашкове** (См., **1799**).

Рохман (< пор. Рохман (https://ridni.org/karta/рохман)) > **Рохмановъ** (Стародубський пов., **1799**).

Рудяк (< пор. Рудяк (Ред. II, 911)) > **Рудяковъ** (Ніжинський полк, **1741**).

Русак (< пор. Русак (Ред. II, 912)) > **Русаковъ** (Остер, **1787**).

Рух (< пор. Рух (https://ridni.org/karta/рух)) > **Руховъ** (Стародубський пов., **1799**).

***Руцул** (< пор. Руць (Ред. II, 913), Гривул, Станчул (СУП, 154)) > **Руцулевъ** (Ніжинський пов., **XVIII ст.**).

Рябик (< пор. Поп (Ред. II, 847)) > **Рябиков** (Новгород-Сіверський пов., **1779**).

Рябець (< пор. Поп (Ред. II, 847)) > **Рябцовъ** (Стародубський пов., **1799**).

Саварець (< пор. Саварець (Ред. II, 917)) > **Саварцов** (Конотопський пов., **1779**).

Сахно (< пор. Сахно (Ред. II, 932)) > **Сахновъ** (Конотопський пов., **1799**).

Сварко (< пор. Сварко (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Сваркове** (См., **1779**).

Світайло (< пор. Світайло (Ред. II, 935)) > **Свѣтайловъ** (Хорольський пов., **1799**).

Сененко (< пор. Сененко (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Сененкове** (См., **1799**).

Сенко (< пор. Сенко (Чуч., 509)) > **Сенковъ** (Золотоноша, **1787**).

***Серпух** (< пор. Серпуха (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Серпухов** (Кролевецький пов., **1779**).

Сидоренко (< пор. Сидоренко (Ред. II, 951)) > **Сидоренковъ** (Хорольський пов., **1799**).

Сизенко (< пор. Сизенко (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Сизенковъ** (Переяславський пов., **1799**).

Сизіон (< пор. Сизьон (Тр., 341)) > **Сизіонов** (Конотопський пов., **1779**).

Смол(ь) (< пор. Смоль (http://nomer-org.website/allukraina/lastName_СМОЛЬ_pagenumber_0.html)) > **Смолове** (Чрг., **1740**).

Сотник (< пор. Сотник (Ред. II, 997)) > **Сотників** (См., **1765**).

Спас (< пор. Спас (Ред. II, 999)) > **Спасовъ** (Полтавський пов., **1799**).

Стоценко (< пор. Стоценко (https://ridni.org/karta/стоценко)) > **Стоценків** (Конотопський пов., **1779**).

Строкан(ь) (< пор. Строкань (Ред. II, 1020)) > **Строканевъ** (Гадяцький у., **1799**).

Суховерх (< пор. Суховерх (https://ridni.org/karta/суховерх)) > **Суховерховъ** (Стародубський пов., **1799**).

Сухомлин (< пор. Сухомлин (Ред. II, 1029)) > **Сухомлинів** (Конотопський пов., **1779**).

Таран (< пор. Таран (Ред. II, 1036)) > **Тарановъ** (Зіньківський пов., **1799**).

Тарасенко (< пор. Тарасенко (Ред. II, 1036)) > **Тарасенковъ** (Роменський пов., **1799**).

Терентій (< пор. Терентій (Тр., 358)) > **Терентьевъ** (Кременчуцький пов., **1799**).

Тимко (< пор. Сухомлин (Тр., 361)) > **Тимків** (Чрг., **1765**).

Тищенко (< пор. Тищенко (Ред. II, 1055)) > **Тищенковъ** (Чернігівський пов., **1779**).

Троняк (< пор. Троняк (Ред. II, 1069)) > **Троняковъ** (Золотоніський пов., **1799**).

Трухан (< пор. Трухан (Ред. II, 1072)) > **Трухановъ** (Стародубський пов., **1799**).

***Тупич** (< пор. Тупичак (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Тупичів** (Чрг., **1799**).

Турчин (< пор. Турчин (Ред. II, 1078)) > **Турчинов** (Конотопський пов., **1779**).

Улан (< пор. Улан (Ред. II, 1083)) > **Уланове** (См., **1799**).

Филоненко (< пор. Филоненко (https://ridni.org/karta/филоненко)) > **Филоненковъ** (Лубни, **1787**).

Филян (< пор. Филян (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Филяновъ** (Золотоноша, **1787**).

***Фрейгольт** (< пор. Фрей (Ред. II, 1108), Гольт (https://ridni.org/karta/гольт)) > **Фрейгольтовъ** (Глухівський пов., **1799**).

Хмель (< пор. Хмель (Ред. II, 1125)) > **Хмелів** (См., **1779**).

Холопко (< пор. Холопко (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Холопковъ** (Глухівський пов., **1779**).

***Хранило** (< пор. Кормило, Косило (СУП, 131)) > **Храниловъ** (Чернігівський пов., **1765**).

Храпко (< пор. Храпко (Ред. II, 1133)) > **Храпковъ** (Лубенський пов., **1799**), **Храпковъ** (Роменський у., **1799**).

Худко (< пор. Худко (СОІУ, 354)) > **Худковъ** (Полтавський пов., **1799**).

Черн(ій) (< пор. Черн (СОІУ, 358)) > **Черневъ** (Глухівський пов., **1799**).

Черниж (< пор. Черниж (https://ridni.org/karta/черниж)) > **Чернижевъ** (Стародубський пов., **1713**).

Черноок (< пор. Черноок (https://ridni.org/karta/черноок)) > **Чернооковъ** (Стародубський пов., **1799**).

Чубар (< пор. Чубар (Ред. II, 1175)) > **Чубаровъ** (Стародубський пов., **1799**).

Чурак (< пор. Чурак (https://ridni.org/karta/чурак)) > **Чураків** (Остер, **1768**).

Чут (< пор. Чут (https://ridni.org/karta/чут)) > **Чутове** (Пл., **1799**).

Шелест (< пор. Шелест (Ред. II, 1195)) > **Шелестове** (Хрк., **1775**).

Шепель (< пор. Шепель (Ред. II, 1197)) > **Шепелевъ (**Хорольський пов., **1799**).

Шеремет (< пор. **Шеремет** (Ред. II, 1198)) > **Шереметовъ** (Золотоніський пов., **1787**).

***Шкло** (< пор. Шкловець (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Шклов** (Сосницький пов., **1779**).

Шкроб (< пор. Шкроб (Ред. II, 1210)) > **Шкробове** (Чрг., **1765**).

Шкумат (< пор. Шкумат (Ред. II, 1210)) > **Шкуматове** (См., **1779**).

Шкурай (< пор. Шкурай (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Шкураєв** (Новгород-Сіверський пов., **1779**).

Шмат (< пор. Шмат (Ред. II, 1213)) > **Шматове** (См., **1710**).

Шулай (< пор. Шулай (http://nomer-org.website/allukraina/)) > **Шулаевъ** (Лубни, **1787**).

Щебетун (< пор. Щебетун (Ред. II, 1231)) > **Щебетуновъ** (Роменський у., **1779**).

Щербак (< пор. Щербак (Ред. II, 1231)) > **Щербаковъ** (Стародубський пов., **1799**).

Щербан (< пор. Щербан (Ред. II, 1232)) > **Щербанев** (Конотопський пов., **1779**).

Юркевич (< пор. Юркевич (Ред. II, 1239)) > **Юркевичевъ** (Новгород-Сіверський пов., **1799**).

Юрченко (< пор. Юрченко (Ред. II, 1240)) > **Юрченков** (Глухівський пов, **1779**).

Якименко (< пор. Якименко (Ред. II, 1245)) > **Якименків** (Глухівський пов., **1779**), **Якименковъ** (Роменський у., **1779**).

Ярець (< пор. Ярець (СОІУ, 370)) > **Ярцовъ** (Стародубський пов., **1799**).

Проаналізований антропонімікон, вичленований із посесивних ойконімів на *-ovъ/*-evъ Лівобережжя, засвідчує, що на рівні XVIII ст. на цій території сформувалася система власних найменувань, характерними рисами якої є:

- давньослов'янські композитні та відкомпозитні антропоніми: Богдан, Некрас, Нечай, Радич, Черниж, Ярець;
- низка нових композитів, характерних для доби Гетьманщини: Белогруд, Білокопит, Кадигриб, Пустовійт, Суховерх, Сухомлин, Черноок;
- власні назви людей відапелятивного походження: Макогон, Медведь, Мельник, Рябець, Сварко, Чубар, Чурак, Шмат, Щебетун, Щербак, Щербан;
- значна група канонічних імен, які за допомогою суфіксації адаптувалися до слов'янського іменника́: Василько, Васюк, Гаско, Герасименко, Іванусь, Іванько, Івахник, Романчук, Романько, Ромашко;
- (41одиниця), які не представлені в доступних нам лексикографічних працях та інших джерелах: Андреєнко, Бездітко, Андреєнко, Бездітко, Білокопит, Бірко, Блист, Брахло, Вистрик, Вихво(і)ст, Віршак, Воротилян, Дід, Довиско, Доброт, Замиш, Звенич, Злій, Ільб, Калкай, Кодян, Крехай, Кристятель, Курозн(ий), Кутиленко, Лобись, Любит, Лукно, Мишурник, Невзор, Пліох//

Плох, Погуй, Подол, Раздор, Розсуд, Руцул, Серпух, Тупич, Фрейгольт, Хранило, Шкло. Не можемо категорично стверджувати, що це антропоніми унікальні чи за своєю структурою, чи семантичним наповненням твірних основ (вони в основному відповідають загальноукраїнським тенденціям і структурним типам цього класу онімів). Однак маємо право констатувати той факт, що ці антропоніми стали твірними основами ойконімії Лівобережжя XVIII ст., відповідно – функціонували на цій території як власні назви людей.

Щодо системи ойконімії на *-ovъ/*-evъ, то слід наголосити на тому, що вона ще не сформувалася вповні на цей період. Доказом цього є те, що, крім субстантивованих географічних назв досліджуваного типу, зареєстровано первинні, тобто такі, які складаються з головного слова – назви об'єкта та посесивного атрибута, який на рівні XVIII ст. ще не передавав предметне поняття. Таких назв небагато (23 одиниці). Компонент-атрибут указує на власника/засновника того чи того географічного об'єкта: **Адамова Пустыня** (Полтавський пов., **1799**), **Андрієва Долина** (Полтавський пов., **1799**), **Афанасьєва Слободка** (Глухівський пов., **1799**), **Бикова Грунька** (Зіньківський пов., **1799**), **Василева Гута** (Чрг., **1763**), **Данченкова Слободка** (Стародубський пов., **1799**), **Дѣдова Долина** (Полтавський пов., **1799**), **Тарасичива Балка** (Полтавський пов., **1799**), **Ляхова Долина** (Лубенський пов., **1799**), **Гута-Ткачова** (Чрг., **1776**), **Хатилова Гута** (Чрг., **1783**), **Чечелево Озеро** (Зіньківський пов., **1799**), **Ярошовъ Окопъ** (Зіньківський пов., **1799**). Ойконімний матеріал засвідчує, що об'єкти могли бути як натурогенного походження, так і антропогенного.

Складені назви на Лівобережжі XVIII ст. нагадують нам сучасну мікротопонімію, зокрема використовуються:

- описові конструкції з уточненням (**Дегтяровъ при Демидовомъ мосту** (Полтавський пов., **1799**));
- Genetivus possessivus. Такі конструкції для української ойконімії не характерні, однак онімна система все ж таки частково ввібрала загальномовну тенденцію. Це відбулося у кінці XVIII ст. і тривало до середини XX ст. Що стосується мікротопонімного рівня, то родовий належності функціонує і сьогодні. Genetivus possessivus частково замінив типові для слов'янської ойконімії присвійні назви з суфіксами *-j-, *-inъ, *-ovъ/*-evъ, які на період XVIII–XX ст. уже не формувалися за первинною схемою через стадію субстантивації, а якщо і творилися, то це відбувалося за аналогією. Тому вираження посесивності компенсувалося заміною ад'єктивної конструкції на субстантивну, цьому сприяло й те, що антропоніми (переважно прізвищеві назви) мали прикметникове походження, відповідно ойконім уже не міг формуватися традиційним для української ойконімної системи шляхом. Були ще й дуже вагомі позамовні чинники: приватна власність на землю закріплювалася не лише юридично, але й на онімному рівні, нагадуючи оточуючим прізвища тих, кому належить село, хутір, присілок тощо. Genetivus possessivus в топонімії на сучасному етапі функціонує тільки на мікротопонімному рівні, це поясню-

ється в першу чергу тим, що назви мікрооб'єктів дуже близькі до апелятивів, і тому в мікротопонімії відбита загальномовна тенденція щодо родового належності. (див. детальніше: Купчинська, 2012а, с. 269–270; Купчинська, 2011) **Байрак Коновалова** (Зіньківський пов., **1799**), **Грунька Клименковъ Токаревских** (Зіньківський пов., **1799**), **Грузка Голтва Шафранова** (Зіньківський пов., **1799**);

• додаткове розрізнення однакових назв за допомогою антропонімів на *-ovъ/*-evъ: **Луговой Борсуковъ** (Козелецький пов., **1799**), **Луговой Миткевичевъ** (Козелецький пов., **1799**), **Луговой Стрешенцовъ** (Козелецький пов., **1799**);

• уже існуючі назви уточнюються антропонімами на *-ovъ/*-evъ: **Бакланова Муравійка** (Чрг., **1721**), **Орчикова Чернещина** (Полтавський пов., **1799**), **Рыбасевъ Шишацкая Голтва** (Полтавський пов., **1799**).

Конфігурація ареалу ойконімів на *-ovъ/*-evъ у межах Лівобережжя на історичному зрізі XVIII ст. така: 1) Бобровиця – Остер – Мрин; 2) Олишівка – Чернігів – Березна – Мена; 3) Ріпки – Добрянка; 4) Сосниця; 5) Тихоновичі – Семенівка – Грем'яч – Шептаки; 6) Холми – Новгород-Сіверський – Поноріця; 7) Середина-Буда – Шостка – Глухів – Путивль; 8) Короп – Кролевець – Конотоп – Буринь – Дубов'язівка; 9) дуга: Прилуки – Ічня – Ніжин – Борзна – Бахмач; 10) смуга: Котельва – Зіньків – Липова Долина – Ромни – Терни; 11) Хорол – Миргород – Лубни; 12) Чорнобай – Золотоноша – Драбів; 13) Переяслав-Хмельницький – Яготин – Березань – Згурівка; 14) Кременчук – Козельщина; 15) Нові Санжари – Велика Багачка – Диканька – Полтава.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Лівобережжя (Гетьманщина) як частина історичного регіону України XVIII ст. представляє інтерес не лише для істориків, а й для філологів-ономастів, які, проаналізувавши присвійні географічні назви цих теренів, можуть зробити відповідні висновки про суспільно-історичні шляхи становлення регіону, адже посесивна ойконімія, зафіксована в цьому столітті, свідчить про процес освоєння земель і розвиток приватної власності. Репрезентований антропонімікон, виокремлений з географічних назв, підтверджує, що ця історична територія за етнічним складом однозначно українська, бо репертуар власних назв людей відповідає загалом антропонімікону України, у них репрезентовано давньослов'янські композитні та відкомпозитні антропоніми, засвідчено низку нових композитів, що були характерними для доби Гетьманщини, превалюють власні назви людей відапелятивного походження, визначено значну групу канонічних імен, які за допомогою суфіксації адаптувалися до слов'янського іменника́. Лише ≈ 12 % прізвищевих назв не вдалося ідентифікувати в доступних нам джерелах, але і ці назви так чи так відповідають загальноукраїнським тенденціям і структурним типам цього класу онімів. Виявлено назви (41 одиниця), які не представлені в доступних нам лексикографічних працях та інших джерелах: Андреєнко, Бездітко, Андреєнко, Бездітко, Білокопит, Бірко, Блист, Брахло, Вистрик, Вихво(і)ст, Віршак, Воротилян, Дід, Довиско, Доброт, Замиш, Звенич, Злій, Ільб, Калкай, Кодян, Крехай, Кристятель, Курозн(ий), Кутиленко, Лобись,

Любит, Лукно, Мишурник, Невзор, Пліох//Плох, Погуй, Подол, Раздор, Розсуд, Руцул, Серпух, Тупич, Фрейгольт, Хранило, Шкло.

Усі виокремлені антропоніми стали твірними основами ойконімії Лівобережжя XVIII ст., відповідно – функціонували на цій території як власні назви людей.

Система ойконімії на *-ovъ/*-evъ Лівобережжя ще не сформувалася вповні на цей період. Переважають типові назви цієї моделі, які зазнали субстантивації. Зареєстровано складені топоніми (назва об'єкта й посесивний атрибут), у яких на рівні XVIII ст. цей процес ще не відбувся. Їх небагато – 23 одиниці (≈ 7 %). Компонент-атрибут указує на власника/засновника того чи того географічного об'єкта, який міг бути як натурогенного походження, так і антропогенного.

Складені назви на Лівобережжі XVIII ст. мають багато спільного з мікротопонімією, зокрема використовуються описові конструкції з уточненням, Genetivus possessivus, додаткове розрізнення однакових назв за допомогою антропонімів на *-ovъ/*-evъ, уже існуючі назви уточнюються власними назвами досліджуваного типу.

Координати ареалу ойконімів на *-ovъ/*-evъ у межах Лівобережжя на історичному зрізі XVIII ст. характеризуються тим, що досліджувані географічні назви сконцентрувалися довкола великих центрів: Остера, Чернігова, Березни, Ріпок, Сосниці, Семенівки, Грем'яча, Новгорода-Сіверського, Шостки, Глухова, Коропа, Конотопа, Дубов'язівки, Миргорода, Лубен, Золотоноші, Переяслава-Хмельницького, Яготина, Кременчука, Полтави. Сформувалися дві смуги ойконімів на *-ovъ/*-evъ: 1) Прилуки – Ічня – Ніжин – Борзна – Бахмач; 2) Котельва – Зіньків – Липова Долина – Ромни – Терни.

Перспективу розвідки вбачаємо в тому, щоб: 1) за такою схемою опрацьовувати різні історичні регіони України; 2) дослідити й інші типи ойконімів на території Лівобережжя (Гетьманщина); 3) проаналізувати географічні назви (та їхні твірні основи) цих теренів на всіх історичних зрізах, що дало б можливість виокремити репертуар власних назв людей.

Список скорочень

Ред. – **Редько, Ю.К.** (2007). *Словник сучасних українських прізвищ* (Т. 1–2). Львів: НТШ.

СОІУ – **Чучка, П.П.** (2011). *Слов'янські особові імена українців:* історико-етимологічний словник. Ужгород: Ліра.

СУП – **Редько, Ю.К.** (1966). *Сучасні українські прізвища*. Київ: Наукова думка.

Тр. – **Трійняк, І.І.** (2005). *Словник українських імен*. Київ: Довіра.

Фар. – **Фаріон, І.Д.** (2001). *Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини кін. XVIII – поч. XIX ст. (з етимологічним словником)*. Львів: Літопис.

Чуч. – **Чучка, П.П.** (2005). *Прізвища закарпатських українців:* історико-етимологічний словник. Львів: Світ.

пов. – повіт
Пл. – Полтавська область
См. – Сумська область
у. – уїзд
Чрг. – Чернігівська область

List of abbreviations

Red. – **Redko, Yu.K.** (2007). *Slovnyk suchasnykh ukrainskykh prizvyshch [Dictionary of modern Ukrainian surnames]*. (Vol. 1–2). Lviv: NTSh [in Ukrainian].

SOIU – **Chuchka, P.P.** (2011). *Slovianski osobovi imena ukraintsiv:* istoryko-etymolohichnyi slovnyk *[Slavic personal names of Ukrainians:* a historical and etymological dictionary]. Uzhhorod: Lira [in Ukrainian].

SUP – **Redko, Yu.K.** (1966). *Suchasni ukrainski prizvyshcha [Modern Ukrainian surnames]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Tr. – **Triiniak, I.I.** (2005). *Slovnyk ukrainskykh imen [Dictionary of Ukrainian names]*. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].

Far. – **Farion, I.D.** (2001). *Ukrainski prizvyshchevi nazvy Prykarpatskoi Lvivshchyny kin. XVIII – poch. XIX st. (z etymolohichnym slovnykom) [Ukrainian surnames of the Carpathian Lviv region the end of XVIII – early XIX century (with etymological dictionary)]*. Lviv: Litopys [in Ukrainian].

Chuch. – **Chuchka, P.P.** (2005). *Prizvyshcha zakarpatskykh ukraintsiv:* istoryko-etymolohichnyi slovnyk *[The names of Transcarpathian Ukrainians:* Historical and Etymological Dictionary]. Lviv: Svit [in Ukrainian].

Література

Бучко, Д.Г. (1990). *Походження назв населених пунктів Покуття*. Львів: Світ.

Габорак, М.М. (1999). *Семантико-словотвірні типи ойконімів Прикарпаття (XII–XX ст.).* (Автореф. дис. канд. філол. наук). Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ.

Іваненко, О.В. (2017). *Назви поселень Сумщини*. Київ: КММ.

Карпенко, Ю.О. (1973). *Топонімія Буковини*. Київ: Наукова думка.

Котович, В.В. (2000). *Походження населених пунктів Опілля.* Дрогобич: Відродження.

Купчинська, З.О. (1993). *Лексико-семантична і словотвірна структура географічних назв на -ин, -ів (територія України, X – XX ст.).* (Автореф. дис. канд. філол. наук). Львівський національний університет ім. Івана Франка, Львів.

Купчинська, З.О. (2012a). Ойконімія України XVIII – XX ст. з родовим належності. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*, 56 (1), 264–272.

Купчинська, З.О. (2012b). Присвійні прикметники та посесивна ойконімія України. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*, 11, 138–148.

Купчинська, З.О. (2015). Способи вираження посесивності в мікротопонімії та ойконімії України. In A. Gałkowski & R. Gliwa (Eds.), *Mikrotoponimy i makrotoponimy w komunikacji i literaturze* (XVIII Międzynarodowa i Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna «Mikrotoponimia i makrotoponimia» (Łódź, 27–29.10.2012)). (s. 55–66). Łódź.

Купчинська, З.О. (2016). *Стратиграфія архаїчної ойконімії України*. Львів: НТШ.

Купчинська, З.О. (2011). Genetivus possessivus в ойконімії України (назви жіночого роду). *Наукові записки. Серія: Філологічні науки: мовознавство*, 100, 98–101. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка.

Лучик, В.В. (2014). *Етимологічний словник топонімів України.* Київ: Академія.

Посацька-Черняхівська, Є.М. (1957). Географічні назви, пов'язані з іменами людей, їх прізвищами і прізвиськами (із спостережень над топонімікою Львівщини). *Мовознавство*, 14, 23–28.

Торчинський, М.М. (1993). *Ойконімія Південно-Західного Поділля.* (Автореф. дис. канд. філол. наук). Український державний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, Київ.

Худаш, М.Л., & Демчук, М.О. (1991). *Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімні утворення).* Київ: Наукова думка.

Шульгач, В.П. (2001). *Ойконімія Волині:* етимологічний словник-довідник. Київ: Кий.

Яцій, В.О. (2015). *Ойконімія Івано-Франківської області:* історико-етимологічний словник. Київ: Наукова думка.

Černý, P., & Váša, P. (1907). *Moravská jména místní.* Brno.

Frank, O. (1932). *Studien zur serbo-kroatischen Ortsnamenkunde*. Berlin.

Profous, A. (1957). *Místní jmena v Čechách* (Vol. 4). Praha.

Šmilauer, V. (1960). *Osídlení Čech ve světle místních jmen.* Praha.

References

Buchko, D.H. (1990). *Pokhodzhennia nazv naselenykh punktiv Pokuttia [The origin of the names of settlements Pokutia]*. Lviv: Svit [in Ukrainian]

Haborak, M.M. (1999). *Semantyko-slovotvirni typy oikonimiv Prykarpattia (XII–XX st.) [Semantic and word-forming types of the Oykonyms of the Carpathian (XII–XX centuries)]*. (Extended abstract of candidate's thesis). Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka, Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].

Ivanenko, O.V. (2017). *Nazvy poselen Sumshchyny [Names of settlements of Sumy region]*. Kyiv: KMM [in Ukrainian].

Karpenko, Yu.O. (1973). *Toponimiia Bukovyny [Toponymy of Bukovina]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Kotovych, V.V. (2000). *Pokhodzhennia naselenykh punktiv Opillia [Origin of the settlements of Opilia]*. Drohobych: Vidrodzhennia [in Ukrainian].

Kupchynska, Z.O. (1993). *Leksyko-semantychna i slovotvirna struktura heohrafichnykh nazv na -yn, -iv (terytoriia Ukrainy, X – XX st.) [Lexical-semantic and word-forming structure of geographical names for -in, -iv (territory of Ukraine, X – XX centuries)]*. (Extended abstract of candidate's thesis). Lvivskyi natsionalnyi universytet im. Ivana Franka, Lviv [in Ukrainian].

Kupchynska, Z.O. (2012a). Oikonimiia Ukrainy XVIII – XX st. z rodovym nalezhnosti [Oikonomy of Ukraine XVIII – XX centuries with ancestry]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filolohichna – Bulletin of the University of Lviv. Philological Series*, 56 (1), 264–272 [in Ukrainian].

Kupchynska, Z.O. (2012b). Prysviini prykmetnyky ta posesyvna oikonimiia Ukrainy [Possessive adjectives and possessive econonymy of Ukraine]. *Doslidzhennia z leksykolohii i hramatyky ukrainskoi movy – Studies in Lexicology and Grammar of the Ukrainian Language*, 11, 138–148 [in Ukrainian].

Kupchynska, Z.O. (2015). Sposoby vyrazhennia posesyvnosti v mikrotoponimii ta oikonimii Ukrainy [Ways of expressing possessiveness in microtoponymy and oconomy of

Ukraine]. In In A. Gałkowski & R. Gliwa (Eds.), *Mikrotoponimy i makrotoponimy w komunikacji i literaturze* (XVIII Międzynarodowa i Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna «Mikrotoponimia i makrotoponimia» (Łódź, 27–29.10.2012)) – *Microtoponyms and macrotoponyms in communication and literature* (XVIII International and Polish National Onomastic Conference «Microtoponymy and macrotoponymy» (Łódź, 27–29.10.2012)). (pp. 55–66). Łódź [in Ukrainian].

Kupchynska, Z.O. (2016). *Stratyhrafiia arkhaichnoi oikonimii Ukrainy [Stratigraphy of archaic oyconymia of Ukraine]*. Lviv: NTSh [in Ukrainian].

Kupchynska, Z.O. (2011). Genetivus possessivus v oikonimii Ukrainy (nazvy zhinochoho rodu) [Genetivus possessivus in the econonymy of Ukraine (female names)]. *Naukovi zapysky. Seriia: Filolohichni nauky: movoznavstvo – Scientific notes. Series: Philological Sciences: Linguistics*, 100, 98–101. Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka [in Ukrainian].

Luchyk, V.V. (2014). *Etymolohichnyi slovnyk toponimiv Ukrainy [Etymological Dictionary of Toponyms of Ukraine]*. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].

Posatska-Cherniakhivska, Ye.M. (1957). Heohrafichni nazvy, poviazani z imenamy liudei, yikh prizvyshchamy i prizvyskamy (iz sposterezhen nad toponimikoiu Lvivshchyny) [Geographical names associated with the names of people, their names and surnames (from observations of the toponymics of Lviv region)]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 14, 23–28 [in Ukrainian].

Torchynskyi, M.M. (1993). *Oikonimiia Pivdenno-Zakhidnoho Podillia [Oykonymy of Southwestern Podillya]*. (Extended abstract of candidate's thesis). Ukrainskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. M.P. Drahomanova, Kyiv [in Ukrainian].

Khudash, M.L., Demchuk, M.O. (1991). *Pokhodzhennia ukrainskykh karpatskykh i prykarpatskykh nazv naselenykh punktiv (vidantroponimni utvorennia) [Origin of Ukrainian Carpathian and Carpathian names of settlements (vidantroponymic formations)]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Shulhach, V.P. (2001). *Oikonimiia Volyni:* etymolohichnyi slovnyk-dovidnyk *[Oykonymy of Volyn:* etymological dictionary-reference book]. Kyiv: Kyi [in Ukrainian].

Yatsii, V.O. (2015). *Oikonimiia Ivano-Frankivskoi oblasti*: istoryko-etymolohichnyi slovnyk *[Oykonymy of the Ivano-Frankivsk region:* a historical and etymological dictionary]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Černý, P., & Váša, P. (1907). *Moravská jména místní [Moravian local names]*. Brno [in Czech Republic].

Frank, O. (1932). *Studien zur serbo-kroatischen Ortsnamenkunde [Studies on Serbo-Croatian place names]*. Berlin [in Germany].

Profous, A. (1957). *Místní jmena v Čechách [Local names in Bohemia]*. (Vol. 4). Praha [in Czech Republic].

Šmilauer, V. (1960). *Osídlení Čech ve světle místních jmen [Settlement of Bohemia in light of place names]*. Praha [in Czech Republic].

Стаття надійшла до редакції 15.10.2019 р.

УДК 82-311.6.09

МУСТАФАЄВА Парвана *– дисертант, Інститут літератури ім. Нізамі Гянджеві Нана (Азербайджан, Баку) (matlabm@yandex.com)*
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5211-8359
DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4557.2019.44.187343
Бібліографічний опис статті: Мустафаева, П. (2019). Вопросы искажения фактов в описании реальности в историческом романе. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 44*, 60–68. doi: 10.24919/2522-4557.2019.44.187343.

ВОПРОСЫ ИСКАЖЕНИЯ ФАКТОВ В ОПИСАНИИ РЕАЛЬНОСТИ В ИСТОРИЧЕСКОМ РОМАНЕ

ПИТАННЯ СПОТВОРЕННЯ ФАКТІВ У ОПИСІ РЕАЛЬНОСТІ В ІСТОРИЧНОМУ РОМАНІ

Анотація. *У статті йдеться про проблему спотворення фактів у художній реальності історичних романів 30–50-их років XX ст. Засвідчено, що основна причина її постання – змалювання подій головно з ідеологічних позицій. Стверджено, що в багатьох художніх текстах на історичну тематику цього періоду не дотримано принципів історичної правди, попри наявність таких, де історичні події й постаті зображено зі збереженням духу й звичаїв епохи. Наголошено, що романи «Єгиптянин», «Зірки над Самаркандом», «Дмитро Донський» привертають увагу як кращі взірці цього жанру. Їхній автор – видатний представник російської літератури радянської доби Сергій Бородін. Зазначено, що романи «Єгиптянин», «Дмитро Донський» створено з урахуванням духу епохи, закономірностей розвитку подій, хронологічного принципу, що не так послідовно простежується в романі «Зірки над Самаркандом». І це попри те, що в художньому тексті на історичну тематику факти історії, з одного боку, та створені уявою письменника події й образи, з другого, мають взаємодіяти в такий спосіб, щоб не допустити спотворення історичної реальності. Наголошено, що твір «Зірки над Самаркандом» – трилогія. Її частини – романи «Кривий Тимур», «Багаття походу, «Блискавичний Баязет». Вони розповідають про засновника династії Тимуридів Тамерлана, зокрема, про останній його похід – проти турецького султана Баязета. Увагу у статті зосереджено на романі «Багаття походу» й на боротьбі все ще не скорених, хоч завойованих Тимуром більш як десятиліття до того вірмен. У ньому, на думку авторки, не вповні об'єктивно представлено окремі факти й постаті через обмеженість джерельної бази: Сергій Бородін, зображуючи похід землями Вірменії, спирався в основному на свідчення ученого монаха (вардапета) Фоми Мацопського, викладені ним у його «Історії Тимур-Ланка та його наступників».*

Ключові слова: *російська література; роман; історична правда; художня реальність; С. Бородін.*

© Мустафаева Парвана, 2019

MUSTAFAEVA Parvana *– PhD, Institute of Literature named after Nizami Ganjavi ANAS (Azerbaijan, Baku) (matlabm@yandex.com)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5211-8359

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4557.2019.44.187343

To cite this article: Mustafaeva, P. (2019). Voprosy iskazheniia faktov v opisanii realnosti v istoricheskom romane [The questions of distortion of facts in description of reality in a historical novel]. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 44,* 60–68. doi: 10.24919/2522-4557.2019.44.187343 [in Russian].

THE QUESTIONS OF DISTORTION OF FACTS IN DESCRIPTION OF REALITY IN A HISTORICAL NOVEL

Summary. *The article explores the problems of describing artistic reality with historical reality in Russian historical novels of the 1930–50s. One of the main reasons for this was the approach to events schematically, from an ideological point of view. It is shown that in some historical novels of this period this principle was observed; but in many works distortions of historical events and personalities took place. The historical novels «Egyptian», «Stars over Samarkand», «Dmitry Donskoy» by one of the prominent representatives of Russian literature – Sergei Borodin, attract attention as the first best examples of this genre in Soviet times. If the novels of the writer «Egyptian», «Dmitry Donskoy» took into account the spirit of the era, trends, historical chronological principle, then in some places of the historical novel «Stars over Samarkand» this principle was not observed. In a work of art, historical and artistic truth must be combined in such a way that the writer should not distort the essence of the event.*

S. Borodin's «Stars over Samarkand» is a trilogy. The first book is Lame Timur, the second novel – Campfire Bonfires, and the third one was Lightning Bayazet. It is clear that the novel was devoted to historical figures and events that were not covered properly in the Soviet era as historical figures and events. Here, both historical events and historical figures must be evaluated in such a way that there is no distortion of the truth. In the trilogy of S. Borodin, this was observed to a certain extent; here, in addition to historical facts, artistic imagination is also present. This is completely natural, because the writer is not a historian to describe him as he was. The writer must first describe the spirit of the era with all its liveliness. This aspect in one sense or another has been observed in the trilogy. For example, there is information in various historical sources about Timur's attention to traders, the continuation of trade even during the war, and the openness of roads for its development. In the novel «Stars over Samarkand» there are pages, even chapters on Timur's support for trade. When writing these pages, the writer relied on historical realities. For example, after Timur's campaign in India, learning about what trophies market traders return to, he writes that they will earn money here: «India! In the market ranks they talked anxiously about goods brought from there. To find out what to bring from or send there, they sent a detective to the experts».

Therefore, the writer should not only study the historical events of this period well but also be objective about them.

Keywords: *Russian literature; novel; historical truth; artistic reality; S. Borodin.*

Введение. Начиная с 20-х годов XX века в русской литературе возрос интерес к исторической проблематике. Он обусловлен такими двумя причинами: во-первых, сам жанр вступил в очередную фазу развития; во-вторых, из-за сильного идеологического пресса писатели избегали современных им тем, уделяя внимание большей частью историческим событиям и личностям. Однако не все вышедшие в то время произведения излагали их подлинно. К примеру, очерки, являющиеся гибким жанром идеологии, отмечались высокой тенденциозностью в освещении истории. Также произведения Евгения Замятина «Три дня», Ал. Алтаева и Ар. Феличе «От цепей к славе: картины из жизни артиста М.С. Щепкина», Леонида Гроссмана «Вторник у Каролины Павловой», Ивана Шмелева «Неупиваемая Чаша» и др. не стали основополагающими в представлении исторической действительности, прежде всего из-за трактовки событий с идеологических позиций. И напротив, в произведениях Ольги Форш «Одеты камнем» и «Радищев», Юрия Тынянова «Кюхля» и «Пушкин», Алексея Чапыгина «Разин Степан», Сергея Злобина «Салават Юлаев», Георгия Шторма «Повесть о Болотникове», Алексея Толстого «Петр I», Алексея Новикова-Прибоя «Цусима», Сергея Сергеева-Ценского «Севастопольская страда», Вячеслава Шишкова «Емельян Пугачев», Василия Яна «Чингиз-хан», Сергея Бородина «Дмитрий Донской», И. Шишкевича «Иван Болотников», Анны Караваевой «Золотой клюв», В. Залежского «Восемь побегов – двенадцать арестов», Ал. Алтаева «Стенькина Вольница» и др. проблема соотношения художественного вымысла и исторической правды была решена в основном положительно.

Степень изученности проблемы. В художественном произведении историческая и художественная правды должны быть уравновешены. Поэтому писатель должен не только хорошо изучить документы, содержащие сведения об изображаемом им историческом событии, но и быть объективным по отношению к ним. Это важнейшее условие было в той или иной степени учтено в исторических романах Алексея Толстого «Петр I», Алексея Чапыгина «Разин Степан», Юрия Тынянова «Смерть Вазир-Мухтара», Ольги Форш «Современники» и др.: в них художественная и историческая реальности не противоречили друг другу.

В 1936–1941 годах внимание русских и многих национальных писателей было сосредоточено на истории народов Средней Азии. Создавались произведения, повествующие о монголо-татарской эпохе. Среди них – романы Сергея Хмельницкого «Каменный щит», Владимира Аристова «Смоленск», Валентина Костылева «Козьма Минин», Сергея Бородина «Дмитрий Донской», Василия Яна «Огни на курганах» и «Чингиз-хан», каждый со своей идеей и финальным содержанием. В них исторические личности представлены на

фоне масштабных исторических событий. Понятно, что каждый из авторов, приступая к написанию своего произведения, должен был предварительно определиться касательно трех часто дискутируемых в среде историков, литературоведов, писателей вопросов: *Как реальная история должна быть представлена в произведении? Как она должна соотноситься с художественным вымыслом? Допустимо ли в тексте художественного произведения искажение исторических фактов?*

Известно, что исторический роман – это не простая констатация фактов прошлого: в нем авторскому воображению и творческому вымыслу принадлежат ведущие роли. Причем важно такое их (исторической правды и творческого вымысла) соотношение, чтобы пропорции были соблюдены. Н.А. Добролюбов по этому поводу писал: «Эти два требования необходимо объединить, включить выдумку в историю таким образом, чтобы она основывалась на истории, крепкими узами связывалась с историческим рассказом; они должны быть представлены так, чтобы читатель мог видеть живых личностей, известных ему из истории, личная жизнь, внутренние духовные мысли и желания которых описаны в произведении с очаровательностью поэзии. Это и является задачей исторического романа» (Добролюбов, 1934, с. 530). Автор многих исторических романов Александр Чаковский, говоря об удельном весе и функциональности выдумки в историческом произведении, утверждал: «Писатель при выборе исторических фактов должен исходить из понятия исторической закономерности и из принятия того, что все, созданное профессиональной фантазией, не должно искажать сущности исторической истины» (Чаковский, 1978, с. 351). Как видим, главным теоретики считают сбережение в исторических произведениях принципов исторической правды, соблюдение надлежащего соотношения исторических фактов и авторской выдумки.

Изложение основного материала. Исторические романы «Египтянин», «Звезды над Самаркандом», «Дмитрий Донской» выдающегося представителя русской литературы Сергея Бородина привлекают внимание как первые лучшие образцы этого жанра в советское время. Если в произведениях писателя «Египтянин», «Дмитрий Донской» был учтен дух эпохи, тенденции развития событий, хронологический принцип, то относительно романа «Звезды над Самаркандом» это в полной мере утверждать сложно.

Известно, что С. Бородин под названием «Звезды над Самаркандом» написал трилогию. Первая ее книга – это роман «Хромой Тимур», вторая – «Костры похода», а третья – «Молниеносный Баязет». Из их названий следует, что они посвящены важнейшим историческим личностям и событиям, хотя такими в советское время не считались.

Для художественного произведения важно, чтобы оба они (событие и личность) были представлены правильно, без искажений. В трилогии С. Бородина это условие в основном соблюдено: в ней присутствуют и историческая правда, и художественный вымысел, зачастую не противореча друг другу. И чего-то удивительного или чрезвычайного в этом нет: писатель не хронограф,

чтобы фиксировать события и факты в строгом соответствии тому, как они свершались. Он лишь должен воспроизвести дух и нравы эпохи, события, принадлежащие ей, со всей их живостью. Это требование большей частью соблюдено в трилогии. Подтвердим сказанное таким примером.

Многие исторические источники информируют о внимании Тимура к торговле, понимание им как важности ее развития даже во время войны, так и необходимости создания условий для ее развертывания, ср., например, фрагмент из письма Эмира Тимура к Генуйскому правителю, которое наводит венгерский востоковед Герман Вамбери в книге «Эмир Тимур»: «Мы и в будущем готовы с уважением и добродушием принимать ваших торговцев на наших землях, как это делаете вы. Никто не может давить на них, брать с них деньги больше намеченного, потому что именно они благоустраивают наш мир» (Vamberi, 1991, s. 385). Этот исследователь пишет также о преимуществе торговых отношений в политике завоевателя: «Эти товары и продукты, которые можно было приобрести в различных точках самаркандского рынка, упаковывались и по двум большим путям направлялись в крупные города Западной Азии и Европы. Первый путь проходил через Хорезм, Астарабад, Нижгород, Москву, ввозимые товары отправлялись в торговые ряды, а второй – через Герат, Газвин, Тебриз, Трабзон, где привезенные товары погружались на генуйские, венецианские и византийские корабли и отправлялись в Европу. Несмотря на угрозу войны, торговые дела шли бойко во всех местах, где было влияние Тимура» (Vamberi, 1991, s. 53–54). Соответственно в трилогии «Звезды над Самаркандом» имеются страницы, даже целые главы о поддержке Тимуром торговли, созданные с опорой на исторические факты. Возьмем, к примеру, один из начальных фрагментов романа, повествующий о событиях, последующих за походом Тимура в Индию:

Индия!

В рядах тревожно гадали о товарах, какие оттуда придут. Засылали соглядатаев к знающим людям выведать, что везут оттуда, что понадобится туда. Держали наготове деньги, чтобы скупить по дешевке даровую добычу из рук счастливцев, придержать ее, выждать время и не торопясь, помаленьку сбыть по настоящей цене.

<…> Больших сделок никто не совершал: Индия! (Borodin, 1962a, s. 28).

Однако в некоторых частях романа писатель отступает от исторической правды. Это обусловлено не так предвзятостью его взгляда на прошлое, как ограниченностью той исторической базы, которую избрал за основу в освещении изображаемых им событий. Вот один из эпизодов романа, повествующий о разговоре приближенного к Тимуру армянского купца Геворка Пушка с проезжими земляками в одном из постоялых домов Золотой Орды:

Столь же недоверчиво спросил и Мкртич:

– Это у Тимура-то армянский дом крепок?

– А что?

– Вы не слыхали, что ль, каков он с армянами?

– Когда это было! Более десяти лет прошло. Да и тогда в Самарканде он армян не трогал (Borodin, 1962b, s. 323).

Образ армянского торговца Геворка Пушка, которому, как и образу Тимура, отведено главное место в сюжетной линии романа, – плод авторской выдумки. Это уж воля автора – делать его центральным в романе, повествуя о покровительстве Тимура, о поездках в дальние страны в качестве купца, о всем тех приключениях, которые случились с ним в пути. Это касается и других событий, созданных творческим воображением писателя. Они призваны восполнить информационные пробелы, обеспечить связность и целостность текстовой структуры.

Не совсем понятно, почему образ Геворка Пушка именно в таком качестве был включен в роман. Может быть, писатель хотел показать, что Тимур хорошо относился к самаркандским армянам. Из текста романа следует, что Геворк Пушок не знал о том, как его господин расправляется с его соотечественниками, ничего не ведал о настоящей трагедии Армении (разрушение домов, церквей, уничтожение собратьев, убийства священников), не подозревал о ее сопротивлении, более того, даже сомневался в его истинности. Такой вывод делаем, судя по реакции Геворка Пушка на прочитанное ему письмо-обращение Мецопского священника Фомы к народу:

– Вам, народ айказян, армяне! Слушайте!

Где бы ни были вы, слушайте!

Великое зло сотворено на земле нашей! Горе нам!

Безжалостный, бессовестный, свирепый, преисполненный ярости, слуга дьявола появился с востока, из города Самарканда, главарь разбойников, коновод убийц. Имя ему Тимур-Ланк!

<…> О армяне! Помощи, помощи ждем от вас! (Borodin, 1962b, s. 325–326).

Пушок уверен, что проезжие земляки используют это письмо, как инструмент пропаганды, чтоб побольше собрать денег, не верит их «стенаниям». Ведь Эмир Тимур с симпатией относится к армянам, создает условия для их свободной торговли. Это Пушок видел и знает, в этом лично убедился.

Но Тимур пришел на армянскую землю (и не только на нее) истинно как завоеватель. Поэтому борьба против него занимает важное место в романе. Третья часть книги «Костры похода» под названием «Камни Армении» («Сарай», «Книги» и «Арзурум») посвящена Армении, ее сопротивлению против вторжения Тимура. Изображая Армению, автор подчеркивает своеобразие этой земли и несгибаемость, стойкость ее народа: *Издалека эти храмы, монастыри, руины кажутся отрогами скал, лишь подправленных рукой человека. Есть храмы и монастыри, изваянные кайлом зодчего, словно резцом скульптора, из единой скалы, где внутри – не щели, не пещеры, но алтари, приделы, трапезные, тайники ризниц, кельи – все высечено из одного камня. <…> Несговорчивый народ, жесткий, как жестка здесь сама земля, неподатливая пахарю. <…> Даже виноград хрустит на зубах, всякую виноградину приходится разгрызать,*

как хрящ. Всякий армянин противится воле чужеземца. Каждый мирный храм, едва к нему приблизишься, оказывается крепостью с неодолимой толщью стен, узкими бойницами и стойкими бойцами за решетками бойниц (Borodin, 1962b, s. 336).

С. Бородин повествует о том, что армяне занимались торговлей с давних времен, настаивает на их щедрости и гостеприимстве, подчеркивая всякий раз, что когда на эту землю «приходили с тростью, а не копьем», как Тимур, все в ней расточало спокойствие и благодушие (Borodin, 1962b, s. 336). Автор изображает армянских крестьян людьми скромными в быту и предусмотрительными: строили дома приземистые, под земляной кровлей, чтоб завистливые пришельцы не сразу могли их разглядеть. Но они также воины, готовые в любую минуту дать отпор врагу: *И прежде чем взяться за рукоять сохи, по рукоять засовывают нож за пояс, выходя из дому; в поле идут бороздою за сохой, готовые с пашни выйти против врага* (Borodin, 1962b, s. 337).

Армянский народ в изображении С. Бородина – трудолюбивый, пахарь, превративший каменную почву в поля, на которых произрастают «райские сады, багряные розы и плодоносные виноградники». Как видим, описания писателя общие, он говорит и хвалит всю нацию и страну, не говоря о конкретном месте и времени. То, что армия Тимура двигалась между «армянскими холмами» над «каменистой почвой», не что иное, как общие слова. Используя слова «Армения», «древний», писатель акцентирует на древности этих мест, а людей преподносит как храбрецов, борющихся за каждую пядь земли. И вкладывает в уста Тимура сравнение их земли с Азербайджаном:

Тимур косился на черного льва ... (имеется ввиду Арарат; уточнение наше – П. М.)

Здесь все было иным, чем в Азербайджане.

Здесь не набрасывались на завоевателей врасплох, на стоянках, из неприметных расселин. Здесь закрывались в осаду, и каждую скалу, каждую башню, каждый храм приходилось брать приступом, терпя потери, как при взятии крепости (Borodin, 1962b, s. 338).

Часть страниц романа С. Бородин посвящает мужеству защитников Бардога. Он показывает, что Тимур не может покорить армян, взобравшихся на вершину этой неприступной горы. И даже хитростью (с помощью собратьев-предателей) одолеть их не может. Наоборот, подосланный к ним шпион переходит на сторону соплеменников. Многие дни и ночи противостояли армяне многотысячному войску и не отступали. Тимуру ж нельзя было увязать надолго в одном месте, ведь его главными тактическими приемами были скорость и внезапность, а стратегической целью – сокрушение турецкого султана Баязета и завоевание богатств его земли.

В надеже взять армян измором, Тимур оставил у горы несколько сотен своих воинов. Но они тоже не смогли одолеть защитников и вынуждены были снять облогу. И вот те непобежденными спускаются вниз, причем вместе с

книгами, которые перед этим поднимали на вершину как наиценнейшее национальное достояние. С. Бородин так описывает эту величественную сцену:

Они шли, подняв на плечах носилки, накрытые златотканой парчой, словно несли своего царя или мудрого пастыря, главу своего народа.

Они ушли в уединенный, укромный Мецопский монастырь, и монах написал там вечные слова об их подвиге на память будущим временам.

Автор повествует о ней, ссылаясь на книгу ученого монаха (вардапета) Фомы Мецопского «История Тимур-Ланка и его преемников». Более того, о всех событиях армянской истории той поры он судит сквозь призму изложенного в ней. С. Бородин не заметил в ней отступлений от исторической правды, поверил общему содержанию книги, поэтому части про армян, Кавказ и Турцию написаны под сильнейшим ее влиянием, от которого автор так и не смог освободиться. Подтверждение сказанному находим в разных частях романа.

С. Бородин, как нам кажется, предвзято описывает сражения Тимура и также предвзято рисует его портрет, нарушая, таким образом, один из главнейших принципов, обеспечивающих успех исторического романа, – принцип верности исторической правде. Давая оценку политике Тимура, его сражениям, писатель смотрит на них с позиции армян, узко и некритически. А ведь многие факты, приводимые Ф. Мецопским и автором, ссылающимся на него, другими историческими источниками не подтверждены. Если бы писатель был знаком с книгой Германа Вамбера «Эмир Тимур», то события в романе, возможно, получили бы совсем иное развитие.

Опыт исторического романа показывает, что писатель, изучивший различные источники, превративший изложенные в них события в художественную фактуру, подошедший к ним с позиций объективности, обезопасит себя от предвзятых суждений и каких бы то ни было неточностей. И хотя во многих главах романа С. Бородин сохранил верность принципам исторической правды, он все же не учел до конца закономерностей исторического развития и в некоторых моментах допустил идеологические искривления.

Последние страницы романа тоже не свободны от ошибок: здесь наведены ничем не обоснованные факты, некорректно представлены исторические событие и личности. А еще неоправданное перемещение событий во времени и пространстве. Один из исследователей творчества С. Бородина В. Акимов, поверив в книжный миф писателя об армянах, отмечая его фанатичность, сказал: «С. Бородин в молодости бывал в Армении, в Метедеране, «где собраны все армянские книги, спасенные предками в темные прошлые века». С жадным интересом глядел он на окаменевшую книгу и фантазия художника домыслила историю ее спасения. Так «родился» Мартирос, человек из народа» (Акимов, 1972, с. 121).

Выводы. Как следует из изложенного, писатель при написании исторического романа должен опираться на разные источники, отражающие крайне противоположные взгляды. Автор не может быть предвзятым в освещении истории или отдельной личности, не может излагать исторические факты с

отступлением от правды. Наоборот, он вправе только оживлять события и факты, зафиксированные летописцами и авторами тезкире, т. е библиографических словарей или библиографических сборников. Только так можно непредвзято оценить прошлые события и участвующие в них личности.

Литература

Акимов, В. (1972). *Творчество Сергея Бородина* (с. 130). Ташкент.

Добролюбов, Н.А. (1934). О русском историческим романе. В П.И. Лебедев-Полянский (Ред.), *Полное собрание сочинении* (Т. 1–6; Т. 1: М-Л), (с. 528–534). Москва; Ленинград: ГИХЛ.

Чаковский, А.В. (1978). *Проблемы художественного изображения революции в литературе* (с. 341–354). Москва: «Советский писатель».

Borodin, S. (1962a). *Səmərqəndin ulduzları. Topal Teymur* (birinci kitab). Bakı: «Azərbaycan Uşaq və Gənclər Ədəbiyatı nəşriyyatı».

Borodin, S. (1962b). *Səmərqəndin ulduzları. Yürüş tonqalları* (ikinci kitab). Bakı: «Azərbaycan Uşaq və Gənclər Ədəbiyatı nəşriyyatı».

Metsopski, F. (1957). *Teymurləngin tarixi*. Bakı: «Elmlər Akademiyası nəşriyyatı».

Vamberi, G. (1991). *Əmir Teymur*. Bakı: «Azərbaycan Dövlət kitab palatası».

References

Akimov,V. (1972). *Tvorchestvo Sergeia Borodyna [The work of Sergei Borodin]*. (p. 130). Tashkent [in Russian].

Dobroliubov, N.A. (1934). O russkom istoricheskim romane [About the Russian historical novel]. In P.I. Lebedev-Polianskii (Ed.), *Polnoe sobranie sochinenii – Complete works* (Vols. 1–6; Vol. 1: M-L), (pp. 528–534). Moskva; Leningrad: GIKhL [in Russian].

Chakovskii, A.V. (1978). *Problemy khudozhestvennogo izobrazheniia revoliutcii v literature [Problems of the artistic image of the revolution in literature]*. (pp. 341–354). Moskva: «Sovetskii pisatel» [in Russian].

Borodin, S. (1962a). *Səmərqəndin ulduzları. Topal Teymur [The stars of Samarkand. Topal Teymur]*. (Vol. 1). Bakı: «Azərbaycan Uşaq və Gənclər Ədəbiyatı nəşriyyatı» [in Azerbaijani].

Borodin, S. (1962b). *Səmərqəndin ulduzları. Yürüş tonqalları [The stars of Samarkand. Walking Tanks]*. (Vol. 2). Bakı: «Azərbaycan Uşaq və Gənclər Ədəbiyatı nəşriyyatı» [in Azerbaijani].

Metsopski, F. (1957). *Teymurləngin tarixi [History]*. Bakı: «Elmlər Akademiyası nəşriyyatı» [in Azerbaijani].

Vamberi, G. (1991). *Əmir Teymur [Amir Teymur]*. Bakı: «Azərbaycan Dövlət kitab palatası» [in Azerbaijani].

Стаття надійшла до редакції 19.11.2019 р.

УДК 811.161.2’271:398.21

ПОСЛАВСЬКА Наталія *– кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Україна, Івано-Франківськ) (nata.slavna@ukr.net)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1056-9634

КОЛЯДА Анастасія *– магістр Факультету філології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Україна, Івано-Франківськ) (koliadaanastasiia@gmail.com)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1815-496X

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4557.2019.44.187338

Бібліографічний опис статті: Послявська, Н., & Коляда, А. (2019). Формули мовленнєвого етикету в текстах українських народних казок. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 44*, 69–82. doi: 10.24919/2522-4557.2019.44.187338.

ФОРМУЛИ МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ В ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗОК

Анотація. *У статті проаналізовано формули ввічливості в текстах українських народних казок. Розкрито особливості мовного етикету українців у контексті українських народних казок, встановлено типові етикетні формули у текстах казок, досліджено засоби вираження звертання, вітання, прощання, подяки, прохання, вибачення, згоди та відмови.*

Ключові слова: *мовний етикет; мовленнєвий етикет; українська народна казка; формули ввічливості; звертання.*

POSLAVSKA Nataliia *– Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Department of Ukrainian Language, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ukraine, Ivano-Frankivsk) (nata.slavna@ukr.net)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1056-9634

KOLIADA Anastasiia *– Master of the Faculty of Philology, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ukraine, Ivano-Frankivsk) (koliadaanastasiia@gmail.com)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1815-496X

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4557.2019.44.187338

To cite this article: Poslavska, N., & Koliada, A. (2019). Formuly movlennievoho etyketu v tekstakh ukrainskykh narodnykh kazok [Formulae of speech etiquette in the texts of Ukrainian folk tales]. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, *44*, 69–82. doi: 10.24919/2522-4557.2019.44.187338 [in Ukrainian].

© Послявська Наталія, Коляда Анастасія, 2019

FORMULAE OF SPEECH ETIQUETTE IN THE TEXTS OF UKRAINIAN FOLK TALES

Summary. *Ethno-psychological traits such as religious devoutness, respect for parents, woman, democratism, emotionality, aestheticism, delicacy, kindness, self-esteem, sincerity, tenderness are reflected in the Ukrainian language etiquette. They identify the idioethnic features of the Ukrainian language etiquette, in particular: the semantic centre of many etiquette expressions is words with the root* ***добр- (добрий день, доброго здоров'я, на все добре), здоров- (здоровенькі були, здоров був), ласк- (будь ласка, ласкаво просимо);*** *extended synonymous and variant series with diminutive suffixes* ***(Мишко-Шкряботушко, Жабко-Скрекотушко, Зайчику-Побігайчику, Лисичко-Сестричко);*** *a variety of repetitive expressions, duplicate phrases, elliptic etiquette forms* ***(– Добрий день! – Здорові, люди добрі! – Здоров був! – Здоров! Добридень, Добраніч);*** *a peculiar form of address (vocative case* ***(– Кізонько моя мила, кізонько моя люба!),*** *respectful You* ***(– Підіть, люба матінко, та ви сватайте за мене царівну)****.*

In the texts of Ukrainian folk tales, we have distinguished such formulae of speech etiquette as address, greeting, farewell, gratitude, apology, request, consent, disagreement. The largest group is address, which can be both extended and unextended.

Unextended addresses are expressed by nouns in vocative case or nominative case in the singular or plural form, with substantive adjectives in singular or plural.

Extended address in Ukrainian folk tales can be expressed by the combination of an adjective with a noun, a possessive pronoun with a noun, a noun with a possessive pronoun and an adjective, appositions.

Address forms such groups according to meaning: proper names, naming people taking into account the following traits (relationships, in-laws, age, occupation and other traits, Biblical names), names of trees, names of phenomena and objects.

One of the peculiarities of addresses in Ukrainian folk tales is that many of them are characterized by reduced, affectionate, coarse forms.

In the texts of Ukrainian folk tales, the following greeting formulae occur: ***Добрий день, Доброго дня! Добридень, Добривечір! Здоров був! Здорові! Здорові були! Доброго здоров'я! Здрастуйте! Здрастуй!***

The communicative situation of saying goodbye is not typical for Ukrainian folk tales only one etiquette expression has been fixed: ***Прощай!*** *Gratitude is expressed mostly by* ***Спасибі****; apology is represented by formulae* ***Простіть, Вибачай, Даруй;*** *request –* ***Будь ласка, Будь милостив, Будь ласкавий (ласкава), Прошу (просимо), Дозволь (дозвольте), Змилостися;*** *consent –* ***Добре! Гаразд! Авжеж! Як так, то й так! Як треба, то й треба! Най буде по-твоєму;*** *disagreement –* ***Ні.***

Keywords: *language etiquette; speech etiquette; Ukrainian folk tale; formula of politeness; address.*

Постановка проблеми. Сучасні лінгвістичні розвідки позначені посиленою увагою до питань мовної комунікації, принципів антиципації комунікативного акту, функціонування мови в усіх сферах суспільного життя. У контексті цієї загальної проблематики релевантним є також вивчення мовле-

ннєвого етикету – правил мовленнєвої поведінки, які закріплені в системі стійких висловів, прийнятих колективом носіїв мови на певному етапі розвитку суспільства в особливих ситуаціях спілкування.

Зацікавлення українським етикетом взагалі й мовними етикетними засобами зокрема М. Стельмахович пов'язує з відродженням української мови як одного з основних атрибутів державності: «Кожен громадянин України, незалежно від національності, зобов'язаний знати й поважати державну мову, вміти спілкуватися нею, дотримуючись культури мовлення, з її невід'ємним складником – мовленнєвим етикетом» (Стельмахович, 1998, с. 20).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню українського мовленнєвого етикету присвятили розвідки такі сучасні вчені, як Н. Бабич, Ф. Бацевич, С. Богдан, О. Мацько, О. Миронюк, Н. Плющ, Я. Радевич-Винницький, В. Сабліна, М. Скаб, М. Стельмахович, Г. Татаревич та ін. У колі наукових інтересів лінгвістів поняття мовного етикету, диференціація, термінування, сфера використання його одиниць, їхнє місце в системі мови, співвідношення вербальних та невербальних засобів комунікації, особливості вітчизняного мовного етикету.

Перспективністю відзначаються розвідки, присвячені функціонуванню етикетних одиниць у художньому тексті.

Вироблені віками стереотипи ввічливості учені називають по-різному: етикетні одиниці (Г. Татаревич), стійкі формули спілкування (О. Мацько), стилістичні формули (М. Гудзій, С. Богуславський), постійні формули (А. Орлов), стилістичні трафарети (Д. Лихачов), традиційні формули (Б. Творогов), формуляри (Г. Волков), стійкі висловлювання, фразеологічні речення (Н. Формановська), формули ввічливості (Н. Плющ), етикетні вирази (С. Богдан). «Найвдалішими спеціальними назвами можна назвати ті, – вважає С. Сабліна, – у складі яких є вказівка на сферу використання, тобто етикет і мову» (Сабліна, 2002, с. 36), а саме: етикетні мовні формули.

Актуальність роботи зумовлена відсутністю досліджень, присвячених аналізу формул мовленнєвого етикету в текстах українських народних казок.

Звернення до казок не є випадковим, адже «фундамент системи сучасного мовленнєвого етикету становить мовний досвід попередніх поколінь, зафіксований у **народних казках** (*виділення наше – Н. П., А. К.*), піснях, художній літературі» (Стахів, 2008, с. 24). Як відомо, в Україні батьки змалку привчають дітей до мовних стереотипів поведінки. Народна педагогіка надзвичайно вибаглива щодо дотримання мовленнєвого етикету, бо це фундамент злагоди між людьми, ознака високої культури та духовності. За словами С. Богдан, «материнська колисанка, її ніжне слово і весь родинний словесний устрій – це основа, на якій віками ткалось міцне й надійне полотно української ввічливості (зрештою, плекати його починали, як і полотно, задовго до того, як маля побачить світ)» (Богдан, 1998, с. 32). І неабияку роль у цьому відіграють казки,

адже відзначаються багатим арсеналом формул мовленнєвого етикету, а отже, сприяють розвитку комунікативних умінь, формуванню морально-етичного світу дитини.

Мета роботи – встановити й описати формули ввічливості в текстах українських народних казок. Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

1) розкрити особливості мовного етикету українців у контексті українських народних казок; 2) з'ясувати етикетні формули в текстах казок; 3) дослідити засоби вираження звертання, вітання, прощання, подяки, прохання, вибачення, згоди та відмови.

Виклад основного матеріалу. Культура спілкування, комунікативний етикет – загальнолюдське явище. Однак вербальні та невербальні аспекти спілкування мають національну специфіку. «Мовна поведінка народу, без сумніву, поєднана із його загальною культурою, етнопсихологічними рисами, народними традиціями» (Богдан, 1998, с. 32).

Мовний етикет українців вироблявся, шліфувався упродовж століть. «Український мовленнєвий етикет – явище прогресивне й суто національне, бо належить рідній (материнській) мові та відображає національний характер українця, його ментальність – склад розуму, самобутній спосіб мислення й світосприймання» (Стельмахович, 1998, с. 20).

Дослідники відзначають, що у мовному етикеті українців відбито такі етнопсихологічні риси, як побожність, шану до батьків, до жінки, демократизм, емоційність, естетизм, делікатність, доброзичливість, почуття власної гідності, щирість, ніжність. Вони визначають такі ідіоетнічні особливості українського мовного етикету:

1. Семантичним центром багатьох етикетних висловів є слова з коренем ***добр-*** (*добрий день, доброго здоров'я, на все добре*), ***здоров-*** (*здоровенькі були, здоров був*), ***ласк-*** (*будь ласка, ласкаво просимо*).

– ***Здоров,*** *чоловіче!*

– ***Доброго здоров'я****, діду!* (Українська народна казка *«Ледачий син та лісовий цар»*).

2. Розгалужені синонімічні й варіативні ряди з демінутивними суфіксами (*мишка-шкряботушка, жабка-скрекотушка, зайчик-побігайчик, зайчик-лапунчик, лисичка-сестричка, вовчик-братик*).

Курочко, курочко,
Масляна ***головочко,***
Одсунь ***віконечко***
Та глянь на ***сонечко:***
Он бояри йдуть – ...
Та й на ***коніку*** *вороному* («Кіт, кріт, курочка та лисиця»).

«Такі зменшено-пестливі форми, – пише С. Богдан, – не просто ознаки мовного етикету, це вияв загальної культури, давня характерна риса українців. Пестливих слів в українській мові дуже багато, вони надають їй особливої

м'якості та милозвучності. Навіть ворогів своїх українці називали "воріженьками", смерть страшну – "смертонькою"» (Богдан, 1998, с. 32). За словами М. Стахів, широке використання в одиницях етикету демінутивних суфіксів вказує на такі риси українців, як емоційність та естетичність. «Українці здавна намагались естетизувати все, що їх оточувало. … Орнаментальність властива й етикетному мовленню: *дорогенька кумасю, милий сватуню, люба подруженько*» (Стахів, 2008, с. 21), пор.:

Кличе Лисичка Журавля до себе в гості:

– Приходь, Журавлику, приходь, лебедику! Я для тебе – як для себе…

– Призволяйся, журавлику, призволяйся, лебедику! («Лисиця та журавель»).

3. Розмаїття повторюваних виразів, дублетні фрази, усічені етикетні форми.

Мовний етикет українців вирізняється вітальними, прощальними тощо повторюваними виразами, водночас друга (повторювана) фраза відзначається якимись лексичними змінами.

Увійшли вони в землянку.

– Добрий день!

А дід встає з печі та мовить:

– Здорові, люди добрі! («Кобиляча голова»).

Часто можливе дублетне вживання першої фрази, за якого особливої ваги набувають інтонаційні засоби мови.

Від'їхав недалеко – зустрічає чоловіка, що жене корову.

– ***Здоров був!***

– ***Здоров!*** («Калиточка»).

Вирізняє мовний етикет українців також наявність усічених виразів, наприклад: *Добридень, Добраніч, Мико (Миколо), Іва (Іване)* тощо.

– ***Добридень****, парубче! – каже.*

– День добрий і вам! – відповідає той («Козак Мамалига»).

4. Особлива форма звертання (кличний відмінок, пошанне Ви, звертання на ім'я).

Диференційною ознакою мовного етикету українців є звертання у формі кличного відмінка: *бабусю, сестричко, дідусю,* пор.:

– ***Кізонько*** *моя мила,* ***кізонько*** *моя люба! Чи ти пила, чи ти їла?*

– Ні, ***дідусю****, я й не пила, я й не їла…* («Коза-дереза»).

Серед сучасних слов'янських мов лише в українській зберігся кличний відмінок, який виконує винятково функцію звертання. Російська й білоруська мови втратили такий відмінок, хоч він ще трапляється у молитвах (Отче наш), а також в усному мовленні (Стахів, 2008, с. 38).

Дотепер багато суперечок викликає питання: яка форма – на ім'я чи на ім'я й по батькові – є традиційною для українців? Так, А. Вовк, М. Стельмахович категорично виступають проти вживання форми імені й по батькові, бо, з одного боку, це – «московський» звичай, засіб творення «безлицької людини в УРСР» (Цит. за: Богдан, 1998, с. 35), з іншого – «принижує жінку-матір. Для українців, якщо вже називати батька, то треба не забувати й про матір»

(Білоус, 1982, с. 3). І. Огієнко, П. Одарченко переконують, що форма імені й по батькові є давнім українським звичаєм, оскільки трапляється в найдавніших писемних пам'ятках: у грамотах часів Київської Русі, документах Богдана Хмельницького тощо. С. Богдан зауважує, що відсутність єдиної позиції вчених щодо питомості певної форми звертання зумовлена тим, що літературна норма строго не регламентує використання однієї з них. Вирішенню цієї проблеми сприятиме не книжна, а усно-розмовна традиція українського народу, яка надає перевагу звертанню на *ім'я* або *пане/пані/панно/паничу + ім'я* (в товаристві, у родинному колі, серед друзів, колег) або *пане/пані/панно + прізвище та ім'я й по батькові* (в офіційній обстановці). До того ж, зіставлення фольклорних українських і російських текстів (колядок і щедрівок), давність яких не викликає жодних сумнівів, дає змогу переконливо стверджувати, що звертання на ім'я здавна притаманне українцям (Богдан, 1998, с. 35–36).

Цікаво, що якщо звертання *пане, пані, панове* на сході України закріпилися переважно в офіційно-діловій сфері (звертання до іноземних гостей, високопоставлених урядовців, учасників зборів і засідань тощо), то на заході держави вони стали побутовими, загальноприйнятими (Стахів, 2008, с. 27). М. Білоус, В. Кононенко відзначають, що звертання *пане, пані, панове* є запозиченнями з польської мови, і саме тому частотність їх уживання в західних областях України вища, ніж у східних (Білоус, 1982; Кононенко, 2002).

В українських народних казках часто трапляються звертання *пане, пане + ім'я;* звертання на *ім'я* та *по батькові* нами не зафіксовано.

– *Ах,* ***пане мій і царю****, даруй мені цю провину. Будь милостив, даруй мені життя, а я тобі за те колись віддячу* («Як миша віддячила левові»).

Звертання на *Ви* до рідних – одна з питомих ознак мовного етикету українців. Тому зникнення *Ви* у звертанні до рідних багатьма людьми сприймається не просто як звичайне руйнування граматичної форми, а як занепад моральних засад нашого суспільства (Богдан, 1998, с. 37). Однак значно давнішою вважається форма звертання на *Ти*. Про це свідчать давні українські пісні: *«Дякую Тобі, мамо, що будила мене рано…»*. Прикметно й те, що в молитвах до Господа ми звертаємось на *Ти*. Очевидно, первісно звертання на *Ти* було виявом найбільшої прихильності. Недарма в одному вірші сучасних поетів читаємо: *Не говоріть, будь ласка, ти мені, бо так звертаються тільки до святих* (Богдан, 1998, с. 37–38).

В українських народних казках діти звертаються до своїх батьків здебільшого на *Ви,* на *Ти* в окремих текстах звертаються діти-царевичі:

– ***Купіть*** *мені, тату, білу ружу* («Біла ружа»).

– ***Підіть****, люба матінко, та висватайте за мене царівну* («Про бідного парубка й царівну»).

Ходить сумний, а цар питає:

– Чого ти, синку, такий сумний?

– Женитися хочу.

– То женися.

– А ***дозволиш*** *взяти, кого я схочу?* («Дванадцять хлопців-красноголовців»).

Залежно від умов і змісту спілкування в системі українського мовного етикету розрізняють 15 видів стійких мовних висловів: 1) звертання, 2) вітання, 3) знайомство, 4) запрошення, 5) прохання, 6) вибачення, 7) згода, 8) незгода, 9) скарга, 10) втішання, 11) комплімент, 12) несхвалення, 13) побажання, 14) вдячність, 15) прощання.

В українських народних казках найбільш частотними виявилися такі формули мовленнєвого етикету, як звертання, вітання, прощання, подяка, вибачення, прохання, згода, незгода.

Звертання – 1) дія за значенням звертати і звертатися; 2) вислів, думка, прохання, спрямовані до кого-небудь; 3) *лінгв.* слово або словосполучення слів, що називають особу чи предмет, до яких звертається той, хто говорить (*Словник української мови*, 1972, т. 3, с. 465). Це найбільш уживаний різновид мовленнєвого етикету, що виконує функцію встановлення контакту. «У типових народних звертаннях можна *відчитати* філософію нації» (Стахів, 2008, с. 62).

Звертання в текстах українських народних казок становлять велику групу формул мовленнєвого етикету. Серед них трапляються як непоширені, так і поширені. **Непоширені звертання** в українських народних казках можуть бути виражені:

– іменниками та субстантивованими прикметниками у кличному відмінку: *бабо, бабусю, Баранчику, батю, Бичку, бра', брате, братику, братчику, Бузьку, Ведмедику, Веприку, Вовче, Вовчику, вогню, водо, голубчику, дитино, дівко, дідусю, добродію, донечко, доню, дочко, дубе, дурню, дядьку, жінко, Журавлику, задрипанко, Іване, Івасику, Їжаче, Кабане, Качечко, Кириле, князю, ковалю, колодко, Коте, Котофею, королевичу, Кроте, куме, кумонько, Курочко, Куховарчу, лебедику, ледащо, Лисичко, Лисуню, мамко, мамо, Мурлико, наймитку, небоже, нетіпахо, нечупаро, няню, нянько, Оленко, пане, панно, панотче, парубче, Раче, Рибко, сестричко, сину, синку, Собако, стрільче, Суценку, таточку, тату, татусю, Телесику, хазяїне, хлопче, царю, Чапле, човнику, чоловіче, Янку* та ін. Наприклад:

– Ну тепер, ***сестричко****, навчи, як поправити голос.*

– Ну, ***чоловіче****, подарунок тобі я вже приніс, став швидше мені голос.*

– Добре, ***Вовче****, тепер можна братися за роботу* («Вовк, коза та козенята»).

– іменником або субстантивованим прикметником у називному відмінку: *Баран, деревце, дурний, зятенько, Колобок, окунець, річка, сволота, святоша, тестенько, чванько* та ін. Наприклад:

– ***Баран, баран,*** *чого ти роги позбивав?*

– ***Річка, річка,*** *чого ти крив'яною стала?* («Дід, баба та Курочка Ряба»).

– іменниками у формі множини: *брати, братчики, воли, гусенята, гуси, двері, лісничі, молодці, пани, пастухи, прачки, хлопці.* Наприклад:

– Ловіть мене, ***прачки****, по льоду.*

– Ловіть мене, ***пастухи,*** *по степу* («Коржик»).

Поширені звертання в українських народних казках можуть бути виражені:

– сполученням прикметника з іменником: *молоді хлопці, поштенний мужичок, вербо яра, чоловіче добрий, жінко добра, добрий чоловіче, добрий молодче, стара бабо, старий діду, білий вовче, проклятий котище, голе телятко, золота співачко, капосна невістко, капосний вовцюгане, люба приятелько, курінний царю, люди добрі, проклятий глечик, проклята сило* тощо. Наприклад:

– Покохай мене, ***вродлива дівчино*** («Біла ружа»).

Стали один зверх одного – така драбина! Тоді верхній:

– Ану, злізай, ***вражий сину****, будемо тебе їсти!* («Бідний вовк»).

– присвійним займенником з іменником: *моя голубонько, дитино моя, моя доню, діточки мої, царю мій, пане мій* та ін. Наприклад:

– ***Сини мої, соколи мої!*** *Дійшли ви літ – час уже вам подружжя шукати* («Царівна-жаба»).

– ***Музиканти мої, музиканти мої,*** *заграйте мені!* («Кіт, Кріт, Курочка та Лисиця»).

– іменником із присвійним займенником та прикметником: *кізонько моя мила, кізонько моя люба, мій голубе сизий, панно наша мила, панна наша люба, батьку мій любий, чоловіче мій любий* тощо. Наприклад:

Він пішов у палац; цар його обіймає, цілує:

– Сідай, ***мій зятю любий!*** («Летючий корабель»).

Князь глянув та й питає сина:

– ***Сину мій любий****, що б із трьох дубів було?* («Казка про Івана Голика і його брата»).

– прикладками: *Іван-вітер, Зміючко Оленко, Вовчику-Братику, Лисичко-Сестричко, чоловіче-голубчику, Іване-царенку, Оленко-сестричко, дідусю-голубчику, Ведмедику-Братику, Коза-дереза, опудало-мужичище, лапище-мужичище, вуйку Ведмеденку* та ін. Наприклад:

Біжить та й біжить дорогою, коли це назустріч йому зайчик:

– Колобок, колобок, я тебе з'їм!

– Не їж мене, ***Зайчику-Лапанчику****, я тобі пісеньки заспіваю* («Колобок»).

Звертання в текстах українських народних казок об'єднуються в такі групи за значенням:

– власні назви, серед яких найменування тварин як казкових персонажів, імена, прізвиська людей: *Ведмедику, Веприку, Вовче, Іване, Івасику, Кириле, Коте, Котофею, Оленко, Сученку, Телесику, Янку* тощо. Наприклад:

А Курочка дорогою кричить:

Коте, Коте, *і ти,* ***Кроте!***

Несе мене Лиска

На лисому хвості («Кіт, кріт, курочка та лисиця»).

– назви осіб за різними ознаками, а саме:

а) назви осіб за спорідненістю і свояцтвом: *бабо, бабусю, батю, брате, братчики, братчику, дитино, дідусю, донечко, доню, дочко, дядьку, жінко,*

зятенько, куме, кумонько, мамко, мамо, небоже, няню, нянько, сестричко, сину, синку, таточку, тату, татусю, тестенько, чоловіче тощо. Наприклад:

– ***Діду, діду,*** *бичок наш ведмедя привів, – іди його вбий* («Солом'яний бичок»).

б) найменування за віковими ознаками: *дитино, дівко, парубче, хлопці, хлопче, поштенний мужичок, стара бабо, старий діду* тощо. Наприклад:

Аж обізвалась кобиляча голова. Стукотить, гримотить, до дідової дочки вечеряти йде.

– ***Дівко, дівко,*** *одчини!*

Вона одчинила.

– ***Дівко, дівко,*** *через поріг пересади!*

Вона пересадила.

– ***Дівко, дівко,*** *зсади мене на піч!* («Кобиляча голова»).

в) назви за родом занять та іншими маркерами: *добродію, дурню, задрипанко, золота співачко, князю, ковалю, королевичу, лебедику, ледащо, лісничі, молодці, наймитку, нетіпахо, нечупаро, панотче, пастухи, прачки, стрільче, хазяїне, царю, чванько, музиканти* та ін. Наприклад:

Баба як розлютується, як почне її лаяти вдвох із дочкою:

– Та ти, ***нетіпахо****, тільки в попелі гребешся, ноги як ті колоди, а до кого рівняєшся!* («Золотий черевичок»).

От гості напилися й наїлися, а король їм і каже:

– ***Ковалю, ковалю!*** *Скуй мені такий тоненький голосок, як у Телесикової матері!* («Телесик»).

г) біблійні назви: *Боже милостивий, Боже милосердний.* Наприклад:

– ***Боже,*** *– каже, –* ***милостивий, Боже милосердний!*** *Чого дай, то дай попоїсти, а то пропаду з голоду* (*«Бідний вовк»*).

– назви дерев: *вербо яра, деревце, дубе.* Наприклад:

Рубає та й приказує:

– Рубайся, ***деревце,*** *криве й праве! Рубайся,* ***деревце,*** *криве й праве!* («Лисичка-Сестричка та Вовк-Панібрат»).

– назви предметів та явищ: *вогню, водо, вушка мої милі, глечичок, двері, колодко, човнику.* Наприклад:

– ***Вогню!*** *Іди стрільця палити!*

– ***Водо!*** *Іди вогонь заливати!* («Горобчик та бадилинка»).

Закономірно, що багато звертань в українських народних казках мають здрібнілі, пестливі, згрубілі форми. Уважається, що «діапазон почуттів, які можна висловити суфіксальними формами імен, надзвичайно багатий і широкий – від шанобливо-приязного і ніжно-ласкавого до насмішкуватого, осудливого, презирливого» (Коваль, 1992, с. 77), пор.:

Дід і просить:

– Бабусю! *Спекла б ти колобок!* («Колобок»).

Прожили вони там якийсь час, от раз царівна й питає свого чоловіка:

– Скажи мені, ***серденько****, як ти пошив мені черевички й сукню?* («Про бідного парубка і царівну»).

Заревіли, зарепетували цап і баран:

– Ех, ти, ***проклятий котище!*** *Ми тебе на смерть заколемо!* («Кіт, Цап і Баран»).

От баба й надумала.

– Жени, – каже, – ***ледащо****, бичка пасти!* («Золотий черевичок»).

Вітання – це слова або жести, звернені до кого-небудь під час зустрічі на знак прихильного ставлення до когось, доброзичливості (*доброго ранку, добрий день, добридень, здрастуйте, добий вечір, доброго здоров'я, вітаю, моє шанування* тощо) (*Словник української мови*, 1971, т. 2, с. 686).

Вибір вітального виразу залежить від різних чинників, передусім від часу їх уживання. У текстах українських народних казок трапляються такі темпорально зумовлені привітання: *Добрий день, Доброго дня! Добридень, Добривечір.* Не зафіксовано етикетних формул, якими послуговуються вранці.

– ***Доброго дня****, веприку!*

– І тобі, псе вірний, – відповідає вепр («Вовчок-товчок»).

– Добридень, *– каже, – тестенько, може, я вам допоможу?* («Козак Мамалига»).

«Вираз *Добрий день,* як свідчать факти усного й писемного мовлення, – зауважує С. Богдан, – найпоширеніший серед темпоральних привітань української мови» (Богдан, 1998, с. 59). Однак у текстах українських народних казок вітальні вирази, зумовлені часом їх уживання, трапляються не так часто. Більше зафіксовано привітань, нейтральних щодо темпоральних характеристик, а саме: *Здоров був! Здорові! Здорові були! Доброго здоров'я! Здрастуйте! Здрастуй!* Ці формули зазвичай використовуються разом із називанням адресата, до якого звернена мова, наприклад:

Іде та йде, коли зустрічає на дорозі дід: такий сивий дідуган, борода зовсім біла аж до пояса.

– Здоров був, *Їжаче!*

– Здоровенькі й ви будьте, *– відповів Їжак і згорнувся клубочком* («Лисиця та Їжак»).

– ***Здоров був****, Раче!*

– ***З тим днем, що сьогодні!*** («Лисиця та Рак»).

Привітання *Здрастуй, Здрастуйте* – це «запозичення з російської мови, р. здраствуй … від старослов. съдравьствоуи, що пояснюється, як скорочення форми 1-ї ос. одн. съдравьствою – "поздоровляю" або як форма наказового способу від съдравьствовати "бути здоровим"» (*Етимологічний словник*, 1985, т. 2, с. 256).

Вітальні формули *Здрастуй, Здрастуйте* в українських народних казках спорадичні, проте багато привітань на зразок *Здоров був, Здорові були,* які теж є побажаннями здоров'я, але відзначаються більшою щирістю й ніжністю, пор.:

– Здрастуйте! *Чого вас сюди занесло?*

– Здрастуй, *сестро! – каже Покотигорошко* («Покотигорошко»).

Нарубала дерева, зробила саночки, запрягла бичка, сіла та їде. Аж біжить Вовк-Панібрат.

– Здорова була, *Лисичко-Сестричко!*

– Здоров, *Вовчику-Братику!* («Лисичка-Сестричка та Вовк-Панібрат»).

Незважаючи на те що вираз *Доброго здоров'я* є традиційним привітанням, він може звучати і як відповідь на вітання, про що свідчать приклади з українських народних казок. Це вияв особливої пошани – з одного боку, а з другою, «споконвіку, за добрим українським звичаєм, незалежно від першої фрази відповідали "Доброго здоров'я". І це було прекрасно, бо цим бажалося людині найдорожчого – здоров'я» (Богдан, 1998, с. 66). Наприклад:

– Здорові були, люди добрі!

– ***Доброго здоров'я!*** («Про Сученка-богатиря»).

Прощання – це слова та вислови, які промовляють, коли розлучаються. Мовленнєва частина прощання простіша, ніж вітання. Переважно це співвідносні формули, що мають інколи антонімічний характер, наприклад: *До побачення! Прощай! – Будь здоров!*

У текстах українських народних казок формули прощання практично не трапляються. Здебільшого використовуються описові конструкції як семантичні аналоги цих слів увічливості, пор.:

Плакала-плакала, кривавими слізьми плакала. А тоді каже:

– Ну, – каже, – з лісу я тебе вивів. Тепер ***прощавай****, а як треба буде, стану ще тобі в пригоді!* («Казка про королевича та залізного вовка»).

Дурень подякував дідові і ***розпрощався*** («Царівна жаба»).

Подяка означає висловити вдячність, бути вдячним за щось. У висловах подяки виразніше виявляється функція ввічливості, тому їх використання належить до обов'язкових етикетних настанов (Білоус, 1982, с. 26).

Подяка в текстах українських народних казок виражається зазвичай етикетним висловом *Спасибі*, наприклад:

А Гадюка й каже:

– Спасибі *тобі, чоловіче добрий, що ти визволив мене від смерті* («Про бідного парубка і царівну»).

«Нормативність такої словесної подяки викликає нерідко сумніви, а правомірність її вживання – супротив, незважаючи на те що слово *"спасибі"* здавна в активному вжитку українців …, є абсолютним синонімом *дякую, дякуємо* і використовується в однакових ситуаціях з тією ж метою» (Богдан, 1998, с. 285).

Вибачення означає усвідомлення своєї провини і намагання її спокутувати за допомогою спеціальних висловів.

Комунікативна ситуація вибачення в текстах українських народних казок репрезентована формулами *Простіть, Вибачай, Даруй,* наприклад:

– ***Вибачай,*** *Журавлику, – що я мала, тим тебе й приймала, а більше нема нічого.*

– Оце ж, – каже, – ***вибачай,*** *Лисуню, що мав, то тим і приймав* («Лисичка та Журавель»).

– Простіть, *пане!* («Лови»).

Прохання – спонукальна мовленнєва дія у ввічливій формі з метою чогось домогтися від адресата.

В українських народних казках зафіксовано такі етикетні вирази для вираження прохання: *Будь ласка, Будь милостив, Будь ласкавий (ласкава), Прошу (просимо), Дозволь (дозвольте), Змилостися.* Наприклад:

– Няню, ***дозвольте*** *мені йти в Шовкову державу і знати твого друга* («Шовкова держава»).

– Будьте ласкаві, *перестаньте, одчепіться од мене. Я з вами пошуткував, а ви думаєте, що я вправду з вас глузую.* ***Змилуйтесь, ради Бога,*** *бросьте* («Лев і Комарі»).

Часто в текстах українських народних казок у ролі прохань використовуються форми наказового способу дієслова, при цьому казковий персонаж обіцяє за виконане прохання якийсь подарунок або чимось прислужитись, пор.:

– Ой чоловіче-голубчику, – каже лисичка, – ***не бий мене, я тобі у пригоді стану*** («Як Лисичка Івана-Баштанника зробила царевичем»).

Згода – це позитивна відповідь на прохання, наказ, погодження з думкою, твердженням співрозмовника. Комунікативна ситуація згоди в українських народних казках репрезентована такими етикетними формулами: *Добре! Гаразд! Авжеж! Як так, то й так! Як треба, то й треба! Най буде по-твоєму!* Найвищу частотність має вираз *Добре.*

– Добре, *– каже, – може, я як-небудь і вилізу з печі* («Котофей і пан Печерицький»).

– Ой зятенько, допоможи! – каже король. – Відпишу тобі все королівство, аби того лиха позбутися!

– Гаразд! *– каже козак Мамалига* («Козак Мамалига»).

Підплили дві риби до берега, зупинилися біля лиса й кажуть:

– Проше пана адвоката, чи не попливли б ви з нами? Чогось потребує вас наш король.

– Чому б ні? ***Як треба, то й треба*** («Лисяче серце»).

Формули **незгоди, відмови** в текстах українських народних казок, окрім звиклого *Ні*, мають варіанти, пор.:

А другий каже:

– Ні, *розділимо краще вздовж!* («Лисичка-суддя»).

– Не я! *– гукає Круть!*

– Не я! *– гукає Верть!* («Півник та двоє мишенят»).

– А не будеш більше мене кидати?

– Не буду до віку вічного! («Козак Мамалига»).

Висновки. Мовний етикет українців репрезентує такі їхні етнопсихологічні риси, як релігійність, індивідуалізм, толерантність, душевність, емоційність, лагідність, вразливість, естетизм тощо, що знайшло об'єктивацію у формулах

мовленнєвого етикету, зафіксованих, зокрема, у текстах українських народних казок. З-поміж п'ятнадцяти етикетних ситуацій, що становлять структуру мовного етикету українців, у текстах казок виявлено такі, як звертання, вітання, прощання, подяки, прохання, вибачення, згода та відмова. Із них найбільшою частотністю та варіативністю актуалізації відзначаються звертання.

Література

Бабич, Н.Д. (1990). *Основи культури мовлення*. Львів: Світ.

Бацевич, Ф.С. (2002). Атмосфера спілкування: спроба психолінгвістичного дослідження. *Мовознавство, 4–5*, 26–36.

Білоус, М. (1982). Засоби вираження смаку в українській мові. *Культура слова:* республіканський міжвідомчий збірник, 22, 26–31. Київ: Наукова думка.

Богдан, С.К. (1998). *Мовний етикет українців: традиції і сучасність*. Київ: Рідна мова.

Етимологічний словник української мови. (1982–1989). Київ: Наукова думка.

Золота книга казок: українські народні казки. (1990). Київ: Веселка.

Коваль, А.П. (1992). *Культура ділового спілкування*. Київ: Либідь.

Кононенко, В.І. (2002). Регіональний аспект загальнонародного. *Урок української, 9*, 27–28.

Мацько, О. (2000). Формули ввічливості в дипломатичному листуванні. *Дивослово, 2*, 14–17.

Миронюк, О.М. (1993). *Історія українського мовного етикету (засоби вираження ввічливості)*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Київ.

Плющ, Н.П. (1991). Формули ввічливості в системі українського мовного етикету. *Українська мова і сучасність* (с. 90–98). Київ: НОК ВО.

Радевич-Винницький, Я. (2001). *Етикет і культура спілкування*. Львів: СПОЛОМ.

Сабліна, С.В. (2002). Сучасні мовознавчі проблеми дослідження українського мовного етикету. *Вісник Запорізького державного університету, 3*, 35–38.

Скаб, М.С., Бабич, Н.Д., & Колесник, Н.О. (2008). *Українська система найменувань адресата мовлення*. Чернівці: Рута.

Словник української мови. (1970–1980). (Т. 1–11). Київ: Наукова думка.

Стахів, М.О. (2008). *Український комунікативний етикет*. Київ: Знання.

Стельмахович, М.Г. (1981). Мовний етикет. *Культура слова*, 20, 6–12. Київ: Наукова думка.

Стельмахович, М.Г. (1998). Український мовленнєвий етикет. *Дивослово, 3*, 20–21.

Татаревич, Г. (1998). Етикет і ментальність. *Дивослово, 3*, 18–20.

Українські народні казки. (1991). Київ: Веселка.

Хитрий півень: українські народні казки. (1996). Київ: Інтерпрес ЛТД.

References

Babych, N.D. (1990). *Osnovy kultury movlennia [Essentials of Speech Culture]*. Lviv: Svit [in Ukrainian].

Batsevych, F.S. (2002). Atmosfera spilkuvannia: sproba psykholinhvistychnoho doslidzhennia [Atmosphere of communication: an attempt at psycholinguistic research]. *Movoznavstvo – Linguistics, 4–5*, 26–36 [in Ukrainian].

Bilous, M. (1982). Zasoby vyrazhennia smaku v ukrainskii movi [Means of taste expression in the Ukrainian language]. *Kultura slova: respublikanskyi mizhvidomchyi zbirnyk – Cul-*

ture of the word: Republican interdepartmental collection, 22, 26–31. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Bohdan, S.K. (1998). *Movnyi etyket ukraintsiv: tradytsii i suchasnist [Linguistic etiquette of Ukrainians: traditions and modernity]*. Kyiv: Ridna mova [in Ukrainian].

Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy [Etymological dictionary of the Ukrainian language]. (1982–1989). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Zolota knyha kazok: ukrainski narodni kazky [The Golden Book of Fairy Tales: Ukrainian Folk Tales]. (1990). Kyiv: Veselka [in Ukrainian].

Koval, A. (1992). *Kultura dilovoho spilkuvannia [Business communication culture]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

Kononenko, V. (2002). Rehionalnyi aspekt zahalnonarodnoho [Regional aspect of nationwide]. *Urok ukrainskoi – Lesson of Ukrainian*, *9*, 27–28 [in Ukrainian].

Matsko, O. (2000). Formuly vvichlyvosti v dyplomatychnomu lystuvanni [Formulae of politeness in diplomatic correspondence]. *Dyvoslovo – Wonder word*, *2*, 14–17 [in Ukrainian].

Myroniuk, O. (1993). *Istoriia ukrainskoho movnoho etyketu (zasoby vyrazhennia vvichlyvosti) [History of the Ukrainian language etiquette (means of politeness expression)]*. (Extended abstract of candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].

Pliushch, N. (1991). Formuly vvichlyvosti v systemi ukrainskoho movnoho etyketu [Politeness formulae in the system of the Ukrainian language etiquette]. *Ukrainska mova i suchasnist – Ukrainian language and modernity* (pp. 90–98). Kyiv: NOK VO [in Ukrainian].

Radevych-Vynnytskyi, Ya. (2001). *Etyket i kultura spilkuvannia [Etiquette and the culture of communication]*. Lviv: SPOLOM [in Ukrainian].

Sablina, S. (2002). Suchasni movoznavchi problemy doslidzhennia ukrainskoho movnoho etyketu [Modern linguistic problems of the Ukrainian language etiquette investigation]. *Visnyk Zaporizkoho derzhavnoho universytetu – Bulletin of Zaporizhian State University*, *3*, 35–38 [in Ukrainian].

Skab, M.S., Babych, N.D., & Kolesnyk, N.O. (2008). *Ukrainska systema naimenuvan adresata movlennia [The Ukrainian system of speech recipient names]*. Chernivtsi: Ruta [in Ukrainian].

Slovnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]. (1970–1980). (Vols. 1–11). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Stakhiv, M.O. (2008). *Ukrainskyi komunikatyvnyi etyket [The Ukrainian communicative etiquette]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

Stelmakhovych, M.H. (1981). Movnyi etyket [Language etiquette]. *Kultura slova – Culture of a word*, 20, 6–12. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Stelmakhovych, M.H. (1998). Ukrainskyi movlennievyi etyket [Ukrainian speech etiquette]. *Dyvoslovo – Wonder word*, *3*, 20–21 [in Ukrainian].

Tatarevych, H. (1998). Etyket i mentalnist [Etiquette and mentality]. *Dyvoslovo – Wonder word*, *3*, 18–20 [in Ukrainian].

Ukrainski narodni kazky [Ukrainian folk tales]. (1991). Kyiv: Veselka [in Ukrainian].

Khytryi piven: ukrainski narodni kazky [Sly rooster: Ukrainian folk tales]. (1996). Kyiv: Interpres LTD [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.12.2019 р.

УДК 81:159.942

СЛІПЕЦЬКА Віра – *кандидат філологічних наук, доцент кафедри германських мов і перекладознавства, Інститут іноземних мов, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) (vslipetska@ukr.net)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2569-0197

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4557.2019.44.187599

Бібліографічний опис статті: Slipetska, V. (2019). Linguistics of emotions: the formation stages (research theories, scientific schools, personalities). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 44*, 83–92. doi: 10.24919/2522-4557.2019.44.187599.

ЛІНГВІСТИКА ЕМОЦІЙ: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ (ДОСЛІДНИЦЬКІ ТЕОРІЇ, ШКОЛИ, ПЕРСОНАЛІЇ)

Анотація. *У статті досліджено етапи формування лінгвістики емоцій. Зазначено, що лінгвоемоціологія формувалася на межі різних наук: лінгвофілософії (з урахуванням семантики, синтактики й прагматики), психолінгвістики, лінгвокультурології, лінгвокогнітології, лінгвоконцептології, етнолінгвістики, гендерної лінгвістики, теорії та історії мовознавства, зіставної та порівняльно-типологічної лінгвістики. Вона інтегрує форми, уявлення, знання низки лінгвістичних напрямів про сутність, функції, структуру й динаміку вербалізованих у мові емоцій та почуттів у цілісну систему, моделюючи в цьому ракурсі культурні конфігурації різних епох, народів, конфесій, укладів, виявляючи й систематизуючи риси своєрідності емоцій та почуттів різних культурних світів.*

Акцентовано, що лінгвоемоціологія – наука про минулу та сучасну емоційну лінгвокультуру. Цей лінгвістичний напрям має відповідну спадщину та певну перспективу, а також «білі» плями, що потребують ліквідації. Вона вивчає світ людини в контексті лінгвопсихологічного та лінгвокультурного існування емоцій та почуттів, тобто в аспекті того, як наш світ, довкілля сприймається крізь емоції та почуття людини, якими емоційними смислами, значеннями він наповнений. Лінгвоемоціологія як напрям мовознавства скерована на розуміння світу емоцій крізь мову не просто як накопичення явищ і фактів, а як осмислення цих фактів і явищ у сукупності – як цілісність. Виокремлення лінгвоемоціології як самостійного наукового напряму – це наслідок реальних процесів диференціації та інтеграції гуманітарних наук. У її завдання входить розкриття характеру взаємозв'язку людських емоцій та почуттів, їхньої динаміки, структури і функцій, змісту й значущості, зафіксованих у мовленні людини, комунікації та мові загалом. На сьогодні креативна філософська думка має значні напрацювання в трактуванні ролі почуттів та

© Slipetska Vira, 2019

емоцій у житті суспільства та людини; вони спричинилися до розбудови методологічної бази сучасної лінгвоемоціології. Унаслідок роздумів філософів над сутністю природи емоцій сформувалися дві течії: інтелектуалістська та сенсуалістська.

Показано, що емоції були предметом досліджень і Чарльза Дарвіна; він створив біологічну концепцію емоцій, де типові «емоційні рухи» потрактовано як рудимент важливих інстинктивних виявів. Подальші спостереження над емоційними реакціями людей і тварин привели до виникнення низки теорій про природу емоцій, серед яких чільне місце посіла теорія Зигмунда Фрейда.

Увиразнено думку Л.А. Булаховського, що із ділянок психології мови, найбільш розроблених у науці сер. XIX ст., найперспективнішою треба визнати психологію народів (нім. «Völkerpsychologie»), розроблену В. Вундтом, тобто ті аспекти психолінгвістичної теорії, яким він присвятив особливу увагу, обґрунтовуючи її проблематику. У розрізі теорії психології народів досліджувалася насамперед семантика, студіювання ключових питань якої неможливе поза врахуванням психологічного чинника, до того ж не лише лексична семантика, але й семантика граматична.

Засвідчено актуальність проблематики лінгвоемоціології в працях ровесника В. Вундта О. Потебні (1835–1891), насамперед у його ключовій монографії «Мысль и язык». О. Потебня – зачинатель не тільки лінгвістики емоцій, а й – ширше – психолінгвістики, оскільки одним з перших українських мовознавців указав на потребу й можливість зближення мовознавства та психології. Лінгвіст слушно вважав, що такий підхід до вивчення фактів мови сприятиме пожвавленню наукового пошуку загалом.

Ключові слова: *лінгвістики емоцій; етапи формування; філософські течії; психології народів.*

SLIPETSKA Vira – *Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Department of Germanic Languages and Translation Studies, Institute of Foreign Languages, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) (vslipetska@ukr.net)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2569-0197

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4557.2019.44.187599

To cite this article: Slipetska, V. (2019). Linguistics of emotions: the formation stages (research theories, scientific schools, personalities). *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 44*, 83–92. doi: 10.24919/2522-4557.2019.44.187599.

LINGUISTICS OF EMOTIONS: THE FORMATION STAGES (RESEARCH THEORIES, SCIENTIFIC SCHOOLS, PERSONALITIES)

Summary. *The article focuses on the analysis of the formation stages, research theories of linguistics of emotions. It has been elucidated that linguistics of emotions is formed on the border of different sciences: linguo-philosophy, taking into account*

semantics, pragmatics, psycholinguistics, linguo-culturology, linguo-conceptology, ethno-linguistics, gender linguistics, etc. It has been highlighted that linguistics of emotions fixates the expression of an ethnic and individual emotionality; it takes into account the auto-interpretation of emotions and feelings, which is manifested in different speech styles or the system of discursive practices. Linguistics of emotions aims at understanding the world of emotions through the language, not simply as the phenomena and facts accumulation, but as the very understanding of these facts and phenomena. As a result of the philosophers' reflections on the essence of the emotions' nature two trends were formed: intellectualist (I.F. Herbart) and sensualist. O. Potebnya and W. Wundt were at the origin of psycholinguistics and, accordingly, linguistics of emotions.

Keywords: *linguistics of emotions; formation stages; philosophic currents; ethnic and individual emotionality; peoples' psychology.*

The Problem Statement. Emotions and feelings of a person, undoubtedly, are peculiarly reflected in the language consciousness, conceptualized and accordingly verbalized, accumulating the emotional experience of the language personality, the collective life of people in general, which is reproduced in the discursive practice of each linguo-culture and language, in particular.

Linguistics of emotions is formed on the border of different sciences: linguo-philosophy, taking into account semantics, pragmatics, psycholinguistics, linguo-culturology, linguo-conceptology, ethno-linguistics, gender linguistics, etc. It integrates the knowledge of a number of linguistic tendencies into a coherent system.

Linguistics of emotions is the science about the past and modern emotional linguo-culture. Linguistics of emotions investigates the systemic object – emotions and feelings as a sophisticated form of existence of a human being experience, a consequence of a symbolic and practical human activity, a particular modus of a social and historical being.

Linguistics of emotions fixates the expression of an ethnic and individual emotionality, it takes into account the auto-interpretation of emotions and feelings, which is manifested in different speech styles or system of discursive practices. Linguistics of emotions, like any science, consists of theory, that is, based on the relevant theoretical principles, methodology, and history, that reflects its formation.

History of Linguistics of emotions explores the past: the formation and development of the expression of linguistic forms of emotions and feelings, their peculiar fixation in the language image of the world and discursive human practices, texts, after all, their grammaticalization.

The question what emotions or feelings of a person are, how they are verbalized can be resolved from the standpoint of a holistic understanding of the history of emotions expression, that is, a philosophical understanding of their meaning and nature. Linguistics of emotions cannot be limited to the study of the individual forms of emotions and feelings verbalization of one linguo-culture. It seeks for a universal synthetic generalization, including all the individual (fixation of the expression of emotions of a particular linguistic personality is projected on the parameter the

«emotional competence» (V. Shakhovsky, T. Kosmeda) – an emotional stratum of a linguistic personality structure, the so-called *Homo sentis*) and the linguo-cultural forms as the generalization of the specific emotions expression in a certain linguo-culture (Shakhovskii, 2010; Kosmeda, 2012).

Linguistics of emotions aims at understanding the world of emotions through the language, not simply as an accumulation of phenomena and facts, but as an understanding of these facts and phenomena.

Singling out linguistics of emotions as an independent scientific direction is a consequence of the real processes of differentiation and integration of the humanities. Its task is to uncover the nature of the interconnection of the human emotions and feelings, their dynamics, the structure and functions, the content and significance, which is recorded in a human speech, communication and language in general.

The goal of the article is to characterize the history of linguistics of emotions, the stages of its formation, the research theories, personalities. The goal of the research requires the fulfillment the following **objectives**:

a) to analyse the formation stages of linguistics of emotions;

b) to characterise the topical philosophic theories about the interpretation of feelings' and emotions' role;

c) to analyse the basic psychological concepts of understanding emotions;

d) to elucidate L. Bulakhovsky's, O. Potebnya's views on emotions.

The Material Statement. Linguistics of emotions has its history of formation and development. Emotions play an important role in a person's life, first and foremost in the everyday communication process. Emotions, feelings are already at the heart of the theories of language origin (i. e., the interjection theory of a language origin).

Emotions are verbalized by an emotionaly coloured vocabulary. They underlie the creation of the connotative meanings, the evaluative meanings, since the emotional evaluation depends first and foremost on the actualization of the corresponding positive or negative emotions, which can be also expressed by the system of the grammatical forms and meanings.

Nowadays, a creative philosophical thought has a considerable experience in the interpretation of feelings and emotions role in the life of the society and the person, which have developed the methodological basis of modern linguistics. We will only attempt to outline the main philosophical and psychological theories of interpretation of the role of feelings and emotions in the society life.

Human emotions, undoubtedly, have attracted the attention of the scientists. The ancient philosophers tried to understand their nature. The individual emotional reactions have been described by the philosophers as useful or harmful, evaluating them positively or negatively. Some of the researchers were convinced that emotions should obey the mind: these are, primarily, the stoics, for example, Mark Aurelius, the others – recommended not to be involved into the so-called «a hopeless struggle» with natural emotions, for example, Erasmus Rotterdamsky.

As a result of the philosophers' reflections on the essence of the emotions nature, two currents were formed (Gerbart, 2007):

a) the intellectualist current (I.F. Gerbart), whose representatives claimed that the organic manifestations of emotions are the results of mental phenomena;

b) the sensualist current, whose supporters, on the contrary, argued that the organic reactions affect mental phenomena significantly.

Emotions were the subject of Charles Darwin's research. Based on the comparative studies he created a biological conception of emotions, according to which typical «emotional movements» were interpreted by him as the rudiment of important instinctual expressions (Darvin, 1953).

Further studies on the manifestation of emotional reactions of the human beings and the animals led to the emergence of a number of theories that determine the nature of emotions, among which the prominent Sigmund Freud's theory should be mentioned. The psychologist associates the expression of emotions with the excessive energy stored in the human brain. The source of such energy is the subconscious, and conflict situations, which occur in an everyday human activity, are transformed into a kind of «a negative body» that is fixed in the subconscious (Freid, 1975).

The researchers are also attracted by Pavel Symonov's theory of emotions, which focuses on the sensory nature. The biological theory of emotions of Peter Anokhin focuses on the fact that in the course of the emotions evolution, they were perfected, developed, as well as a human being's muscles, his eyesight and organs of sense perception. It is known knowledge that *homo sapiens* have the most developed system of emotions. According to the researcher, the positive emotions arise when the real result exceeds the expected one. An insufficient amount of the real result, the fact that it does not coincide with the expected one causes the emergence of the negative emotions (Anokhin, 1979).

James Lange's peripheral theory of emotions is based on the fact that the occurrence of emotions is caused by the changes that occur during the course of the processes in the human body (breathing, pulsating, facial expressions, gestures, etc.). According to the researcher, the emotions are a set of organic sensations, for example, a person is sad because he or she cries, and not the other way (Lange).

A cognitive theory of M. Arnold-R. Lazarus is based on the need to evaluate intuitively the relevant situations, for example, the situation of threat, which causes the desire to act actively, which is expressed by various changes of the body, the non-verbal expression (Arnold, 1960).

The theory of differential emotions by American Researcher Carol Isard (Izard, 1999) is based on understanding emotions as an extremely complex process that takes into account the aspects, related to the neuro-physiological processes. The scientist considers emotion as a properly organized system. Some emotions, in his opinion, have a hierarchical structure. According to his point of view, the sources of emotions are:

a) the neural and nerve activators (hormones, neurotransmitters, drugs, changes in blood temperature, brain, etc.);

b) the affective activators (pain, fatigue, etc.);

c) the cognitive activators (assessment, memory, etc.).

This theory is most widespread in modern humanities.

We will illustrate a conceptual understanding of emotions and feelings in the system of the key figures views of the psycho-linguistic representatives in linguistics of the late XIXth – early XXIst century.

The basic psychological concepts of understanding emotions, represented in the system of views of outstanding writers, have been singled out in our research. H. Skovoroda (1722–1794) developed the original philosophical doctrine that there are two matters of all things – visible and invisible, which are realized in relation to a man. In his view, a human cognition is the only way to make sense of the world. Matter is eternal to God, but the spiritual nature, which is true, cannot adequately be embodied in the material, and hence dynamic, intense vision of the world.

H. Skovoroda professed the theory of cordocentrism that manifests itself in the mentality of the Ukrainians. Cordocentrism is understood as a passive perception of the reality – a socio-political regime, the values, the norms and the rules of a social life, adapting to every ideology or social regime. Cordocentrism involves the unscrupulousness or refusal to choose a certain civic and life position, the unwillingness to take responsibility for one's actions and their consequences. The cordocentrism theory involves the expression of emotions and feelings, the perception of the reality through their prism.

M. Hohol (1809–1852) is considered to be the creator of the concept of an «imperceptible evil». The writer declared that the most inconspicuous deviation from the truth and the good leads to the destruction of the soul, which is reproduced in his texts, including through the verbalization of emotions and feelings.

T. Shevchenko (1814–1861) as a brilliant exponent of the national spirit romanticized the historical past of Ukraine while reflecting on its future. He consistently held the idea of an organic unity of a man and nature, expressing optimism about the progressive role of the scientific progress. He was a supporter of the people's violent revolution, worshiped his mother, believed in the ultimate historical justice that God would establish. He spoke of emotions that characterize the Ukrainians, that is why he was called the emotion of the nation (S. Smal Stotsky), and therefore, he professed, after H. Skovoroda, the theory of cordocentrism.

P. Kulish (1818–1897) was the creator of the concept of «village Ukraine» for romanticizing the historical past of Ukraine. Reflecting on the historical prospects of Ukraine, he believed that the industrial development destroys the spirituality of the people, and therefore argued that the best social form for Ukraine is the rural farms with a natural economy and closeness to nature with a genuine expression of natural emotions and feelings.

I. Franko (1856–1916) developed the Ukrainian natural philosophy. He was a supporter of the theory of individualism, pointing at the power and an important role of each individual in the state formation, developing futuristic ideas about the statehood of Ukraine. He professed the theory about the role of literature in the knowledge of the human soul, human feelings and emotions. He significantly

influenced the philosophical theories of existentialism, personalism, and the philosophy of life in general. I. Franko created original verbal forms of feelings and emotions expression.

Lesya Ukrainka (1871–1913) was a supporter of positivism and rationalism in philosophy. She cultivated the philosophy of heroism, believing that one must courageously overcome all obstacles on the way of service to the people. Thus, she verbalized emotions and feelings related to heroics, both positive and negative.

The creative psychological theories of the key figures of literary and creative creativity of the second half of the XVIIIth – the half of the XXth century are reflected in fiction, characterized by the development of verbal forms of feelings and emotions expression.

According to L.A. Bulakhovsky, from the sphere of language psychology, the most developed and promising in science in the middle of the XIXth century, there was the psychology of the nations (in German «*Völkerpsychologie*»), developed by W. Wundt, i.e., those aspects of the psycholinguistic theory, to which he paid a special attention, substantiating its problems (Bulakhovskyi, 1975).

Under the influence of the theory of the psychology of the nations, the semantics was first of all studied, during which it was impossible to analyze it without the psychological factor. It should be emphasized that not only lexical semantics but also grammatical semantics attracted attention. The very name of W. Wundt is associated with the existence of the folk psychology as a scientific discipline, that is, the science, which is intermediate between psychology and linguistics. This discipline appeared in Germany in the 60-ies of the XIXth century. Its leading ideas are found in the works of Steintal, Lazarus, Geiger and the others. But this discipline became of great importance only with the publishing of the monograph by W. Wundt «*Völkerpsychologie*» (Vundt, 1984).

Thus, at the origins of psycholinguistics and, accordingly, the linguistics of emotions, was Wilhelm Wundt (1832–1920). His theory is based on the actualization of a psychophysical parallelism: the changes in the mental states occur in parallel with the expressive movements, giving them a special signal value for the expression of feelings. W. Wundt considers the bodily reactions as the reaction to feelings. When the emotion arises in a person's mind, it each time updates relevant emotions, feelings, based on a particular association.

If we reject the idea of the «people's soul» (in German *Volksseele*), which formed the basis of the concept of *Völkerpsychologie* of W. Wundt and his predecessors (G. Steintal, M. Latsarus, etc.), and to make it a more acceptable view of a «collective psychology» or the «psychology collectives», then a separate science is outlined with a complex research object. Language is precisely the object that most clearly represents the dependence of the individual mental acts typical of the groups, to which the individuals physically and mentally belong. As W. Wundt points out, a «collective psychology» (*Völkerpsychologie*) mainly deals with those phenomena in the life of peoples that are generalized, and in which the influence of the individuals is not clearly visible.

The problem of describing the formation history of linguistics of emotions seems to be relevant nowadays in Ukraine. In this regard, we would like to emphasize that the problems of linguistics of emotions were raised in the works of O. Potebnya (1835–1891), first of all in his key monograph «Thought and Language». It should be noted that O. Potebnya was not only at the origin of linguistics of emotions, but at the origins of psycholinguistics, since he was one of the first Ukrainian linguists to point out the need and opportunity to bring linguistics closer to psychology (Potebnia, 1993).

We try to generalize the system of views of O. Potebnya on the problems of linguistics of emotions and prove that modern linguistics of emotions consistently takes into account and develops the postulates of O. Potebnya. However, linguistics of emotions has not been properly described nowadays.

Stating that «the analysis of feelings is a powerful tool for the development of mankind», O. Potebnya:

1. Supported the theory of the origin of language, based on the verbalization of feelings, emotions, arguably denying the theory of its divine origin.

2. Described in detail the status of interjection, which is the main grammatical marker of emotions.

3. Characterized the importance of a speech tone for expression of emotions.

4. Distinguished between the simple and complex levels of a human activity – senses and feeling.

5. Reflected on the peculiarities of the expression of feelings, emotions and will of homo sapiens in the textual (discursive) space in the Slavic languages.

6. Actualized the problem of ontology of senses and feelings, a combination of verbal and non-verbal expression of emotions.

7. He studied the degree of connection of the word with the spiritual life of people, the soul, describing after V. von Humboldt the concept of «a spirit of a language», in which he interpreted the feelings.

8. He stated that in the language of each nation there is a sensual and emotional image of the world, which together with the common features of all languages (universal) has a corresponding peculiarity.

9. He singled out the emotional factor as a characteristics of the people and the language.

As we can see, the scientist associates feelings (emotionality) with the category of evaluation, emphasizing the peculiarities of the person's perception of feelings of positive and negative, which are accordingly verbalized in the language, taking into account a number of associations – more or less intimate. Thus, O. Potebna's creative work contains original ideas that confirm: the origins of linguistic of emotions can be traced in the system of the scientist's linguistic and philosophical views.

The Conclusions. Thus, the human emotions verbalization is an endless process, so it is quite logical there is an independent direction, called linguistics of emotions. However, the formation process, the development of its metalanguage, the research methodology is long and complicated. Singling out linguistics of emotions

as an independent scientific direction is a consequence of the real processes of differentiation and integration of the humanities. At the origin of psycholinguistics and, accordingly, the linguistics of emotions, was Wilhelm Wund. The problems of linguistics of emotions were raised in the works of O. Potebnya. It should be noted that O. Potebnya was not only at the origin of linguistics of emotions, but at the origins of psycholinguistics, since he was one of the first Ukrainian linguists to point out the need and opportunity to bring linguistics closer to psychology.

The perspectives of further research consist in the analysis of the means of the negative emotions verbalization in modern English.

Література

Анохин, П. (1979). *Системные механизмы высшей нервной деятельности*. Взято з http://zooton.net/ind1026.html.

Арнольд, М. (1960). *Когнитивистские теории эмоций.* Взято с http://studopedia.org/1-138962.html.

Булаховський, Л.А. (1975). *Вибрані праці.* І.К. Білодід, Ю.Л. Булаховська, & В.А. Дибо (Ред.). (Т. 1–5; Т. 1). Київ: Наукова думка.

Вундт, В. (1984). Психология душевных волнений. В В.К. Вилюнаса & Ю.Б. Геппен-рейтер (Ред.), *Психология эмоций* (с. 47–63). Москва: МГУ.

Дарвин, Ч. (1953). *Выражение эмоций у животных и человека* (Т. 5). Москва: Изд. АН СССР. Взято с http://vivovoco.astronet.ru.

Гербарт, И.Ф. (2007). *Психология.* Москва: Издательский дом Территория будущего.

Изард, К. (1999). *Психология эмоций.* Санкт-Петербург: Издательство Питер.

Космеда, Т.А. (2012). *Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу.* Дрогобич: Коло.

Потебня, А.А. (1993). *Мысль и язык.* Киев: СИНТО.

Симонов, П. (б.г.). *Информационная теория эмоций.* Взято с http://math.nsc.ru/AP/...Chapter_9_84.htm.

Фрейд, З. (1975). *По ту сторону принципа удовольствия.* Взято с http://osp.kgsu.ru/library/PDF/398.pdf.

Шаховский, В.И. (2010). *Эмоции: долингвистика, лингвистика, лингвокультурология.* Москва: Книжный дом ЛИБРОКОМ.

Lange, J. (n.d.). *Peripheric theory.* Retrieved from http://sites.google.com/site/psihologiiemocij/istoria-psihologii.

References

Anokhin, P. (1979). *Sistemnye mekhanizmy vysshei nervnoi deiatelnosti [Systemic mechanisms of higher nervous activity]*. Retrieved from http://zooton.net/ind1026.html [in Russian].

Arnold, M. (1960). *Kognitivistskie teorii emotcii [Cognitive Theory of Emotion]*. Retrieved from http://studopedia.org/1-138962.html [in Russian].

Bulakhovskyi, L.A. (1975). *Vybrani pratsi [Selected works]*. I.K. Bilodid, Yu.L. Bulakhovska, V.A. Dybo (Eds.). (Vols. 1–5; Vol. 1). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Vundt, V. (1984). Psikhologiia dushevnykh volnenii [Psychology of mental unrest]. In V.K. Viliunas & Yu.B. Geppenreiter (Eds.), *Psikhologiia emotcii – Psychology of emotions* (pp. 47–63). Moscow: MGU [in Russian].

Darvin, Ch. (1953). *Vyrazhenie emotcii u zhivotnykh i cheloveka [Expression of emotions in animals and humans]*. (Vol. 5). Moscow: Izd. AN SSSR. Retrieved from http://vivovoco.astronet.ru [in Russian].

Gerbart, I.F. (2007). *Psikhologiia [Psychology]*. Moscow: Izdatelskii dom Territoriia budushchego [in Russian].

Izard, K. (1999). *Psikholohiia emotcii [Psychology of emotions]*. Saint Petersburg: Izdatelstvo Piter [in Russian].

Kosmeda, T.A. (2012). *Ego i Alter Ego Tarasa Shevchenka v komunikatyvnomu prostori shchodennykovoho dyskursu [Taras Shevchenko in the communal expanse of the schodenic discourse]*. Drohobych: Kolo [in Ukrainian].

Potebnia, A.A. (1993). *Mysl i yazyk [Thought and language]*. Kiev: SINTO [in Russian].

Simonov, P. (n.d.). *Informatcionnaia teoriia emotcii [Information theory of emotions]*. Retrieved from http://math.nsc.ru/AP/...Chapter_9_84.htm [in Russian].

Freid, Z. (1975). *Po tu storonu printcipa udovolstviia [Beyond the pleasure principle]*. Retrieved from http://osp.kgsu.ru/library/PDF/398.pdf [in Russian].

Shakhovskii, V.I. (2010). *Emotcii: dolingvistika, lingvistika, lingvokulturologiia [Emotions: dolinguistics, linguistics, linguoculturology]*. Moscow: Knizhnyi dom LIBROKOM [in Russian].

Lange, J. (n.d.). *Peripheric theory*. Retrieved from http://sites.google.com/site/psihologii emocij/istoria-psihologii.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2019 р.

УДК 81’373.612.2’276.6:796.332

СТРУГАНЕЦЬ Павло *– магістрант факультету філології і журналістики, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка (Україна, Тернопіль) (patorenu4@gmail.com)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7066-1523

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4557.2019.44.187381

Бібліографічний опис статті: Струганець, П. (2019). Метафора у футбольному телерепортажі. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 44*, 93–100. doi: 10.24919/2522-4557.2019.44.187381.

МЕТАФОРА У ФУТБОЛЬНОМУ ТЕЛЕРЕПОРТАЖІ

Анотація. *У статті проаналізовано особливості функціонування метафор у футбольному телерепортажі. Встановлено, що створений коментатором метафоричний образ завжди має інтенціональне підґрунтя: передати вирування емоцій під час футбольної гри. Прагматика метафоричних конструкцій детермінована оцінкою коментатора дій гравців чи команди на футбольному полі. Виділено та схарактеризовано домінантні метафоричні перенесення.*

Ключові слова: *метафора; футбольний телерепортаж; коментатор; метафоричні перенесення; індивідуально-авторські метафори; загальномовні метафори.*

STRUHANETS Pavlo *– Master of Philology and Journalism Faculty, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (Ukraine, Ternopil) (patorenu4@gmail.com)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7066-1523

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4557.2019.44.187381

To cite this article: Struhanets, P. (2019). Metafora u futbolnomu telereportazhi [Metaphor in football TV reporting]. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, *44*, 93–100. doi: 10.24919/2522-4557.2019.44.187381 [in Ukrainian].

METAPHOR IN FOOTBALL TV REPORTING

Summary. *Football matches broadcasts are one of the most popular programs on modern television. A wide range of communicative tasks during a television report requires from the commentator to possess an arsenal of linguistic tools, including associative and imaginative ones. Metaphor is a powerful mechanism for expressing intentions of the commentator. Despite the fact that metaphor as a method of text*

© Струганець Павло, 2019

creation has been in the focus of scholars for a long time, the functioning of metaphor in football TV reporting has not been explored yet. In view of this, the declared problems are relevant.

The purpose of the article is to analyze the peculiarities of the functioning of metaphorical constructions in football TV reporting. Ukrainian-language reports on the TV channels «Football 1», «Football 2» and on the channel of TV-radio Company «Ukraine» during the broadcast of football matches during 2017–2018 were the source of the study.

Metaphorical constructions have been found to be the dominant marker of live football television reporting. The metaphorical image created by a commentator always has an intentional basis: to convey a burst of emotion during a football game. The pragmatics of metaphorical constructions is determined by the evaluation of the commentator on the actions of the players or team on the football field. Accordingly, metaphors of evaluative nature with poles «+» and «-» are predominant.

In conclusion, the functional potential of the metaphor is determined by the pragmatic direction of each communicative situation during a football match. Football TV reporting is a dynamic and multi-faceted linguistic phenomenon and therefore requires permanent scientific studies.

Keywords: *metaphor; football TV reporting; commentator; metaphorical transference; individual-author metaphors; common-language metaphors.*

Постановка проблеми. Трансляції футбольних матчів – одні з найпопулярніших програм сучасного телебачення. Репортаж завдяки мовній діяльності коментатора та видовищній природі телебачення дає змогу відобразити події на футбольному полі, віддзеркалити динаміку та емоційне напруження спортивної гри, навести додаткову інформацію, що стосується гри, дати оцінку епізодів, створити ілюзію присутності глядача на матчі. Такий широкий спектр завдань вимагає від коментатора високої мовної майстерності, володіння арсеналом лінгвальних засобів, зокрема асоціативно-образних. Потужним механізмом вираження інтенцій коментатора слугує метафора. Незважаючи на те, що метафора як прийом творення тексту давно перебуває в центрі уваги науковців, функційний потенціал цього засобу у футбольному телерепортажі ще не досліджено. З огляду на сказане задекларована проблематика є **актуальною**.

Аналіз досліджень. Багатогранна природа метафори має тривалу історію вивчення. Класичними стали праці про метафору Ш. Баллі, Дж. Лакоффа, М. Джонсона, В. Русанівського, С. Єрмоленко, О. Тараненка, О. Федик, О. Селіванової та ін. Метафора здебільшого потрактована як семантичний процес, під час якого форма мовної одиниці переноситься з одного об’єкта позначення на інший на основі подібності між цими об’єктами. «Метафору називають вторинною номінацією, переносним слововживанням, що (як і художній засіб) є перенесенням за схожістю чи суміжністю, при якому два поняття, часто кардинально відмінні за походженням чи призначенням, ототожнюються на основі бодай однієї якості, зазвичай спільної для обох. Вторинна номінація ґрунтується на асоціативному характері людського мислення, що дає змогу проводити аналогії між різними поняттями» (Кондратів, 2018, с. 40).

Н. Бойко досліджувала метафору в руслі української експресивної лексики. Вона вважає, що експресивна метафоризація ґрунтується на суб'єктивних чинниках, які формують образно-емотивні та образно-оцінні смисли, що впливають на почуттєву сферу реципієнта (Бойко, 2005, с. 191). Ця теорія, безсумнівно, знаходить своє практичне втілення у мові прямого футбольного телерепортажу, оскільки метафора тут функціонує за таким же принципом, що й у мові художніх текстів.

З нових досліджень метафори виокремимо монографії Л. Кравець (2012) і Т. Єщенко (2018). Л. Кравець розглянула українську поетичну метафору в руслі концепції метафоричного динамізму, проаналізувала метафоричний світ поетичних творів вітчизняної літератури ХХ ст. У науковій праці Т. Єщенко здійснено комплексний аналіз метафори українських поетів 90-х років ХХ ст. в антропоцентричному, лінгво-персонологічному й комунікативно-прагматичному вимірах.

Учені-когнітологи стверджують, що метафора – це лінгвальне явище, яке має когнітивне підґрунтя і є використанням мовного знака однієї концептуальної сфери на позначення складника іншої, зумовлене асоціаціями за подібністю чи контрастністю (Кравець, 2012, с. 32). Метафора також є найпродуктивнішим креативним засобом збагачення мови, виявом мовної економії, семіотичною закономірністю, що виявляється у використанні знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої, схожої на неї за якимось аспектом.

Загалом українські й зарубіжні науковці розглядають генезу метафори, її комунікативно-функціональну, текстотвірну і прагматичну значущість у діяльнісно-мовленнєвих процесах; особливості функціонування у різних стилях і жанрах мовлення; індивідуально-авторські метафоричні утворення; метафору в терміносистемах; узуальні метафори; місце метафори у створенні мовної картини світу; поетичні метафори і способи їх перекладу; метафору як репрезентанта текстових категорій; явище метафоризації у психолінгвістичному та семіотичному аспектах (Єщенко, 2018, с. 15–16).

Мета статті – проаналізувати особливості функціонування метафоричних конструкцій у футбольному телерепортажі. Джерельним матеріалом нашого дослідження слугували репортажі українською мовою на телеканалах (далі ТК) «Футбол 1», «Футбол 2» і телеканалі телерадіокомпанії (далі ТРК) «Україна» під час трансляції футбольних матчів упродовж 2017–2018 років.

Виклад основного матеріалу. Метафоричні конструкції є домінантною особливістю футбольного телерепортажу в прямому ефірі. Створений коментатором метафоричний образ завжди має інтенціональне підґрунтя: передати вирування емоцій під час футбольної гри, як-от: ***Відчувається нерв*** *цього матчу* (ТРК «Україна», 21.11.17, 22:23); *Як зараз* ***труситься колінка*** *у футболістів «Манчестер Сіті»* (ТК «Футбол 1», 04.04.18, 22:24); **Завелись, закипіли трибуни** Вемблі (ТК «Футбол 1», 10.02.18, 15:40).

Прагматика метафоричних конструкцій детермінована оцінкою коментатора дій гравців / команди на футбольному полі. Відповідно домінують метафори

оцінного характеру з полюсами «+» і «-». Це може бути оцінка дій окремого гравця з такою семантикою:

– «футболіст міцно закріпив своє місце в основному складі команди» (*Каріус ще наприкінці календарного сімнадцятого року* ***застовбичив*** *собі* ***місце*** *у стартовому складі* (ТК «Футбол 2», 10.04.18, 23:05));

– «гравець забив гол надзвичайно потужним ударом» (*Агуеро, маючи час,* ***зарядив*** *свою* ***гармату і розрядив у ворота*** *Каспера Шмейхеля* (ТК «Футбол 2», 10.02.18, 21:29));

– «футболіст активно переміщався на боковій частині поля» (*Він…* ***шустрив на фланзі*** (ТК «Футбол 2», 11.04.18, 23:21));

– «футболіст порушує правила без ризику нанести травму суперникові» (*Якщо він і порушує, то не так, щоб у суперника* ***ноги в різні сторони розлітались*** (ТК «Футбол 2», 11.04.18, 23:30)).

Спостережено частотне вживання метафори для позначення позитивних чи негативних дій цілої команди:

– «гравці команди проводять захисну гру коло власних воріт» (*Дуже зачинено, дуже* ***законсервовано починає «****Сеньйора****» цей* ***матч*** (ТК «Футбол 2», 03.04.18, 21:46));

– «футбольний клуб домінує у чемпіонаті своєї країни» (*Те, що* ***«Юве»*** *зараз* ***на голову*** *всіх* ***сильніший*** *у чемпіонаті Італії, сумнівів немає* (ТК «Футбол 2», 03.04.18, 21:53));

– «гравці однієї з команд не дають змоги грати суперникам у характерному для них стилі» (*Намагаються* ***в'язати по руках і ногах*** *Тотенхем гравці Ювентуса* (ТК «Футбол 1», 13.02.18, 22:16)).

Метафоричні конструкції також указують на дії тренера футбольної команди під час гри:

– «перед тренером команди постало безліч проблем одночасно» (*Одразу* ***декілька дилем мав*** *Масимільяно Алегрі* (ТК «Футбол 2», 03.04.18, 21:55));

– «тактична схема гри, обрана тренером, не передбачає великого атакувального потенціалу» (*Мадридці* ***не відряджають*** *туди до чужого майданчика велику кількість* ***футболістів*** (ТК «Футбол 2», 03.04.18, 22:16)).

Експресивна метафоризація у мові коментатора притаманна опису вболівальників: «уболівальники щиро радіють досягненням своєї команди» (***Співає душа*** *вболівальників уже двадцять три хвилини* (ТК «Футбол 1», 04.04.18, 22:11)); «глядачі очікували менш розгромний результат поєдинку» (*З «Ювентусом» очікувалося, що* ***не буде все*** *так* ***критично*** (ТК «Футбол 2», 03.04.18, 23:18)); «команда грає надзвичайно сильно на рідній арені завдяки підтримці своїх фанатів» (*Сьогодні стара сеньйора та ще й* ***в своєму лігвищі*** (ТК «Футбол 1», 07.11.18, 23:28)).

Оскільки футбол – ефектна гра, особливої ваги набувають метафори, які маркують позитивний чи негативний колорит усіх технічних прийомів, задіяних на полі: «гравець виконує небезпечний підкат задля відведення

загрози» (***Летить у підкаті*** Бен Девіс (ТК «Футбол 1», 10.02.18, 15:41)); «футболіст грає щільно зі своїм візаві» (*Є таке вміння* ***приклеїтися до опонента*** (ТК «Футбол 2», 11.04.18, 22:28)).

За О. Федик, «метафора виникає на основі слів, які називають реальні речі, предмети, явища, тощо, однак суть їх у тому, що ці найменування сполучаються між собою так, що не виникає ніяких зв'язків, або ж дуже глибинні зв'язки, які не помітні внаслідок пізнавальних процесів». Результатом таких метафоричних зв'язків постає метафоричний образ – нове уявлення, яке не має відповідника і яке одночасно репрезентує і відображуване, і відображувальне. Також особливістю є те, що метафоричний образ не має повторення, оскільки існує лише в контексті (Федик, 2000, с. 222). Асоціації за подібністю, на яких ґрунтується метафоричне перенесення, можуть стосуватися різних ознак. У футбольному телерепортажі переважають метафоричні перенесення за такими параметрами:

– формою: використання лексичної одиниці *коридор* зі значенням «вузький проміжок між суперниками» (*Там* ***звузили*** *футболісти Сіті* ***всі можливі коридори*** (ТК «Футбол 2», 11.11.18, 19:03)).

– позитивними відчуттями (від смакових відчуттів): залучення лексеми *торт* на позначення смачного, цікавого епізоду гри (*Такий* ***торт хочеться їсти ложкою*** (ТК «Футбол 1», 07.05.19, 23:26));

– кількістю: «футболіст обігрує велику кількість суперників» (*Просто* ***пачками накручував*** *суперників Дуглас Коста* (ТК «Футбол 1», 13.02.18, 23:36)); «команда ризикує отримати велику кількість пропущених м'ячів» (*Можна ще і* ***повну торбу дістати*** (ТК «Футбол 2», 03.04.18, 23:17)); «команда продовжує забивати голи» (***Не замовкає результативність гармат*** *«Ліверпуля»* (ТК «Футбол 1», 04.04.18, 22:11));

– інтенсивністю дії: «безліч гравців готові підтримати атакувальні дії команди» (*Там одразу декілька футболістів «Ювентуса»* ***відгукувалися на цей пас*** (ТК «Футбол 2», 03.04.18, 21:58)); «футболіст має змогу відзначитися у матчі, забивши гол уже втомленому суперникові» (*Він також може* ***взяти участь у святі*** *під назвою «Ювентус» – «Реал»* (ТК «Футбол 2», 03.04.18, 23:13)); «команда докладає значних зусиль задля збереження переваги над суперником» (*Поки що* ***«Ювентус» намагається тиснути*** (ТК «Футбол 2», 03.04.18, 22:00));

– спритністю дії: «футболіст записав на свій рахунок ще один забитий м'яч» (*Не гріх повторитися, коли Агуеро ще одним* ***автографом відзначився*** *у воротах Лестера* (ТК «Футбол 2», 10.02.18, 21:00)); «універсальний футболіст, що може зіграти на будь-якій позиції» (*Так, Начо може* ***затулити*** *собою* ***будь-яку позицію*** *в обороні* (ТК «Футбол 2», 03.04.18, 22:14));

– швидкістю дії: «футболіст біжить на великій швидкості» (***Іскри з-під шипів, трава розлітається****, так починає свій слалом Дуглас Коста* (ТК «Футбол 1», 13.02.18, 22:12)); «команда змушена демонструвати більш атакуваль-

ний футбол» (*Потрібно* ***нестися на повних вітрилах*** *уперед* (ТК «Футбол 1», 23.03.18, 23:00));

– обережністю дії: «футболісти обережно проводять гру із розрахунком на контрдії суперників» (*Команди* ***грають із острахом*** (ТК «Футбол 2», 03.04.18, 22:03)).

Одним із невеликих мінусів надмірного використання коментатором метафори може бути те, що мовець, який не є футбольним фанатом і далекий від усіх тонкощів гри, не завжди може адекватно сприйняти таку інформацію, як-от у контекстах: *не грати від ножа* означає пасивну стратегію гри команди (***Не грає*** *Наполі* ***від ножа*** (ТРК «Україна», 21.11.17, 22:24)); *заварити кашу* має значення «створення небезпечного гольового моменту» (*Тайсон дуже серйозну* ***кашу заварив***, ***смачну кашу*** (ТК «Футбол 2», 6.12.17, 22:14)); *пити чай* виступає антонімом до узуального загальновживаного значення – «гравці не встигали за діями своїх візаві» (*Мустафі, Чемберс і Холдінг* ***пили чай*** *в той час, коли Маркус Алонсо забивав гол* (ТК «Футбол 2», 03.01.18, 23:27)); *посипатися* – «характеристика поганої психологічної кондиції команди, що спричиняє велику ймовірність пропуску гола» (***Наполі*** *не те, щоб* ***посипався***, *але почав втрачати очки, і «Юве» цим скористався* (ТК «Футбол 2», 03.04.18, 21:53)); *віддати пас у п'ятку* – «неточно виконати пас», футб. жарг. «у недодачу» (***Віддав пас у п'ятку*** *бразильцю Дугласу Кості* (ТК «Футбол 2», 03.04.18, 22:09)); *не вгадати із шипами* – «гравець неправильно дібрав футбольне взуття відповідно до погоди» (*Можливо,* ***не вгадав із шипами*** (ТК «Футбол 2», 03.04.18, 22:12)); «*увімкнутися*» – «періодично проводити активні командні дії» («***Ювентус***» *десь* ***вмикався*** (ТК «Футбол 2», 03.04.18, 22:50)); *м'яч зрізався* – «м'яч унаслідок удару полетів не за запланованою траєкторією» (***Зрізався м'яч*** *зараз із ноги у Пабло Асамоа* (ТК «Футбол 2», 03.04.18, 23:03)).

Ще однією специфічною рисою функціонування метафори у футбольному репортажі є те, що згрубілі за прямим лексичним значенням слова зазнають семантичних і стилістичних модифікацій: *обкрадати, боротися, гризтися, кусатися, грабувати, видряпувати* – «відбирати м'яч у суперника, що втратив пильність» (*Обамеянг* ***обікрав*** *Сона і вибив м'яч в аут* (ТК «Футбол 1», 10.02.18, 15:08); *А тут* ***боротися, гризтися, кусатися*** *за цей м'яч* (ТК «Футбол 2», 28.03.18, 23:58); *Салаха сьогодні* ***грабують*** *на рівному місці* (ТК «Футбол 1», 10.03.18, 15:17); *Ігуаїн* ***м'яч видряпав*** (ТК «Футбол 2», 03.04.18, 22:06)); *захлинутись* – «не дійти до свого логічного завершення» (*Не вийшло прокинути на хід, як наслідок –* ***захлинулась*** *атака Тотенхема* (ТК «Футбол 1», 10.02.18, 15:54)); *нишпорити* – «періодично з'являтися на певній частині поля» (Дуглас *Коста* ***нишпорить*** *по всьому периметрі поля* (ТК «Футбол 1», 13.02.18, 22:21)); *перекушувати* – «зупиняти потенційно небезпечний пас чи удар суперника» (*Зараз Маркіньйос* ***перекушує*** *атаку Мадридського Реалу* (ТК «Футбол 1», 14.02.18, 22:14)); *отримати удар «під дих»* – серія негативних для команди чинників (*Зараз серйозний* ***«удар під дих» отримала*** *команда Пепа Гвардіоли* (ТК «Футбол 1», 04.04.18, 22:10)).

За стилістичною характеристикою метафори поділяються на індивідуально-авторські та загальномовні. Як зазначає Т. Єщенко, «авторські метафори як засоби компресії інформації здійснюють комплексний вплив (доцільний, недоцільний; ефективний, неефективний) на адресата. При цьому відбувається перехід з рівня значення на рівень прагматичного смислу. Адже вони позбавлені автоматизму, вперше витворені… і ще не відомі узуальній системі, мають лексико-семантичні відношення, які тільки-но сформувалися» (Єщенко, 2018, с. 35). До розряду індивідуально-авторських належать метафоричні конструкції з таким значенням: «команда демонструє чудову швидкість на полі» (***Ліверпуль*** – це насамперед ***хуртовинна командна швидкість*** (ТК «Футбол 1», 07.10.18, 18:57)); «гравець не дістався до м'яча» (*Толян думав, що розрахував траєкторію, але в результаті лише* ***понюхав м'яча*** (ТК «Футбол 2», 15.02.18, 21:13)); «швидко забитий м'яч повернув команді шанси на перемогу» (***Запалив свічку надії*** в серцях футболістів (ТК «Футбол 1», 07.05.19, 23:58)).

Частотніші ж, звісно, загальномовні метафори, у яких поєднується узуальне значення з футбольною семантикою. Їхнє семантичне наповнення доволі легко встановити з контексту: *розкльовувати оборону* – «одна із команд намагається зламати захисні редути свого суперника» (*Сороки починають нахабніти і* ***розкльовують оборону*** *суперника* (ТК «Футбол 1», 16.12.17, 18:38)); *не витягнути з воріт* – «гол був забитий без жодних шансів для голкіпера врятувати ситуацію» (*Такі м'ячі* ***не витягнеш із воріт*** (ТК «Футбол 2», 03.01.18, 23:06)); *бити по шансах* – «команда втрачає будь-які можливості грати в турнірі надалі» (*У випадку поразки, Арсенал суттєво* ***б'є по*** *своїх* ***шансах грати*** *у Лізі чемпіонів у наступному сезоні* (ТК «Футбол 1», 10.02.18, 14:50)); *не втрачати голову* – «грати спокійно й зосереджено» (*В дербі важливо* ***не втрачати голову*** (ТК «Футбол 1», 10.02.18, 15:04)); *повністю нейтралізувати* – «не дав можливості супернику провести результативні дії» (*Поки що Мустафі* ***повністю нейтралізував*** *Кейна* (ТК «Футбол 1», 10.02.18, 15:15)); *викурити зі штрафного майданчика* – «відтіснити гравця за межі свого штрафного майданчика» (*Еріксена* ***викурили*** *бянконері* ***з*** *власного* ***штрафного майданчика*** (ТК «Футбол 1», 13.02.18, 22:01)); *прорізаються моменти* – у футбольного клубу з'являються моменти для забиття гола (***Прорізаються*** *деякі* ***моменти*** *у Тотенхема, погодьтеся* (ТК «Футбол 1», 13.02.18, 22:15)); *купити арбітра* – змусити арбітра повірити у порушення правил (*Кевін Тріп'є зараз, як то кажуть,* ***купив*** *Шимона Марциняка* (ТК «Футбол 2», 07.03.18, 22:20)). Загалом спостерігаємо, що в коментарі під час прямої трансляції матчів футбольна лексика набуває додаткових смислових значень, «стає елементом образної системи літературної мови» (Струганець, 2018, с. 158).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, метафоричні конструкції в сучасному футбольному телерепортажі акцентують увагу вболівальників на концептуальних і найдрібніших деталях / моментах гри, додають мові коментатора динаміки та експресії.

Функційний потенціал метафори детермінований конкретним прагматичним спрямуванням кожної ситуації під час футбольного матчу. Метафоричні конструкції спродуковані передусім для впливу на емоційну сферу глядача-вболівальника. Футбольний телерепортаж – динамічний і поліаспектний лінгвальний феномен, тому потребує перманентних наукових студій.

Література

Бойко, Н. (2005). *Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти*. Ніжин: Аспект-Поліграф.

Єщенко, Т. (2018). *Текстово-антропоцентричний вимір метафори українських поетів 1990-х*. Київ: Академвидав.

Кондратів, І. (2018). Метафора як засіб омовлення понятєвого апарату міжкультурної комунікації. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 42,* 39–47. doi: 10.24919/2522-4557.2018.42.151935.

Кравець, Л. (2012). *Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст.* Київ: ВЦ «Академія».

Струганець, Ю. (2018). *Футбол у вимірі слова.* Beau Bassin: LAMBERT Academic Publishing.

Федик, О. (2000). *Мова як духовний адекват світу (дійсності).* Львів: Місіонер.

References

Boiko, N. (2005). *Ukrainska ekspresyvna leksyka: semantychnyi, leksykohrafichnyi i funktsionalnyi aspekty [Ukrainian Expressive Vocabulary: Semantic, Lexicographic, and Functional Aspects]*. Nizhyn: Aspekt-Polihraf [in Ukrainian].

Yeshchenko, T. (2018). *Tekstovo-antropotsentrychnyi vymir metafory ukrainskykh poetiv 1990-kh [Textual and anthropocentric dimension of the metaphor of Ukrainian poets of the 1990s]*. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].

Kondrativ, I. (2018). Metafora yak zasib omovlennia poniattievoho aparatu mizhkulturnoi komunikatsii [Metaphor as a means of expressing the conceptual apparatus of intercultural communication]. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, *42,* 39–47. doi: 10.24919/2522-4557.2018.42.151935 [in Ukrainian].

Kravets, L. (2012). *Dynamika metafory v Ukrainskii poezii XX st. [Dynamics of metaphor in Ukrainian poetry of the twentieth century]*. Kyiv: VTs «Akademiia» [in Ukrainian].

Struhanets, Yu. (2018). *Futbol u vymiri slova [Football in the measurement of the word]*. Beau Bassin: LAMBERT Academic Publishing [in Ukrainian].

Fedyk, O. (2000). *Mova yak dukhovnyi adekvat svitu (diisnosti) [Language as the spiritual adept of the world (reality)]*. Lviv: Misioner [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.11.2019 р.

УДК 81’38

ТИМЧУК Олена *– кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики англійської мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) (olenatymchuk5@gmail.com)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8514-1253

ResearchID: AAF-8941-2019

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4557.2019.44.187359

Бібліографічний опис статті: Tymchuk, O. (2019). Cognitive and pragmatic approach to the study of the language game phenomenon: theoretical aspect. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 44*, 101–108. doi: 10.24919/2522-4557.2019.44.187359.

КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ЯВИЩА МОВНОЇ ГРИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. *На сучасному етапі дослідження мовної гри особлива увага приділяється вивченню когнітивних механізмів її продукування і сприйняття носіями мови. Це уможливлює більш повний аналіз системи мови, її структурно-семантичних особливостей, пізнавально-прагматичного потенціалу. Мета статті – дослідити сутність явища мовної гри у когнітивно-прагматичному аспекті.*

У ній розглянуто функції мовної гри, визначені інтенцією автора й оприявлені в особливій текстовій організації дискурсу як засобу імплікації прагматичного ефекту. Прагматична націленість мовної гри на реципієнта безпосередньо пов’язана з вираженням авторської ідеї. Проаналізовано розбіжності щодо розуміння самого терміна «мовна гра» в сучасному мовознавстві, а також деякі дискусійні підходи щодо розмежування понять «мовна гра» і «ситуативна гра».

Досліджено, що парадоксальний ефект явища мовної гри полягає в тому, що її аномальність і асистемність досягаються системними мовними засобами, імплікованими у формі порушення мовного коду в результаті залучення мовної гри у процес комунікації. Виявлено, що у сучасному дискурсі мовна гра існує як форма впливу на реципієнта з метою передачі авторської оцінки, що може виявлятися як імпліцитно, так і експліцитно.

Доведено, що явище мовної гри у функціональній перспективі постає як порушення нормативного використання певної мовної одиниці, порушення мовленнєвих стереотипів, що пов’язує мовну гру з відхиленнями від правил семантичного та прагматичного використання мовних ресурсів.

Підтверджено, отже, що процес мовної гри постає як діалектична взаємодія мовного стандарту й усіх відхилень від нього.

© Tymchuk Olena, 2019

Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленим розглядом теорії про мовну гру як семантико-стилістичне явище, а також із дослідженням особливостей функціонування цього явища на різних мовних рівнях.

Ключові слова: *мовна гра; прагматичний ефект; авторська інтенція; кодування; когнітивна парадигма; мовний парадокс.*

TYMCHUK Olena *– Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Department of English Language Practice, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) (olenatymchuk5@gmail.com)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8514-1253

ResearchID: AAF-8941-2019

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4557.2019.44.187359

To cite this article: Tymchuk, O. (2019). Cognitive and pragmatic approach to the study of the language game phenomenon: theoretical aspect. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 44,* 101–108. doi: 10.24919/2522-4557.2019.44.187359.

COGNITIVE AND PRAGMATIC APPROACH TO THE STUDY OF THE LANGUAGE GAME PHENOMENON: THEORETICAL ASPECT

Summary. *The article studies the functions of the language game, which are determined by the author's intention and expressed in a particular textual organization of a discourse as a means of implication of pragmatic effect. It analyzes the difference in the understanding of the term «the language game» in modern linguistics, as well as some debatable approaches to differentiating the concepts of «the language game» and «the situational game». It proves that the language game phenomenon appears as a deviation from the normative use of a certain language unit, a deviation from language stereotypes, which connects the language game with a deviation from rules of pragmatic use of language resources.*

Keywords: *the language game; pragmatic effect; author's intention; cognitive paradigm; coding; language paradox.*

Formulation of the problem. The language game as a conscious deliberate non-standard use of a certain language unit is a manifestation of a pragmatic attitude towards attracting attention in order to achieve the effect of influencing the intellectual and emotional sphere of an addressee. Language allows considerable freedom to express the creative potential of the language individual. Language activity, which is an integral aspect of a language personality, has the ability to express a deliberate violation of a language rule (norm, canon) in order to attract attention to the experiment with a language sign. As a result, on the basis of a normative language code, a speaker can intentionally provoke a conflict of existing standards in the language of normative use of a language unit with its non-standard use. The communicative behaviour of a language personality reflects the semantic, linguistic, and motivational

levels of its language competence. Language behaviour reveals language potency, which makes it possible to move from knowing the language to using it. The dynamics of speech processes in the modern communicative space largely reflect the linguistic and cognitive tendencies of language development under the influence of both linguistic and extra-linguistic factors. In modern linguistic studies, there is an increase in cognitive tendencies, the convergence of cognitive, social and structural paradigms, which is caused by the need for comprehensive study of the language material. The study of the language game in the cognitive-communicative aspect is relevant because it investigates this phenomenon in a new perspective, namely, it identifies associative connections, patterns, peculiarities of the language organization of the phenomenon of the language game and patterns of its cognitive organization in the language. The **actuality** of the research takes into consideration the fact that existence of numerous definitions and classifications of the language game confirms that this is a complex, multifunctional phenomenon, not yet having unambiguous interpretation in linguistics thus its study lies in the sphere of special interest of linguists.

The aim of the research is to investigate the phenomenon of the language game in the cognitive-communicative aspect. The use of this approach in reference to the study of the language game indicates the presence in the language consciousness creative speech models, scenarios, shows the ways of language and speech development. The language game involves performing certain linguistic creative activities with a linguistic sign by a linguist. This is a kind of creative linguistic process, which is a deliberate departure from the normative rules in order to attract an addressee's attention to the paradox created by linguistic means.

Analysis of the investigation. Despite great attention paid to the study of the creative function of language, the phenomenon of the language game as a type of heuristic activity hasn't so far received clear understanding in terms of linguistic and extralinguistic factors, means and techniques. Linguistic works on the language game highlight different aspects of this phenomenon. Jacobson, for instance, distinguishes such functions of the language game as a constituent of a communicative act: expressive (emotive), conative (incentive), reference, fatal (contact setting), metalinguistic and poetic (Jacobson, 1962, p. 256). The language game as a process correlates with metalinguistic function due to the fact that it involves the creation of new language forms by manipulating with language units of different levels and unusual use of the capabilities and features of the language system. Expressive and contact setting functions are located in the field of pragmatics and correlate with the sender of the message, whose goal is to create a new language form and attract attention of the audience; the addressee, whose goal is to determine the text value inherent in the new form and restore the function of the original language units that have been processed; and communication process, the purpose of which is to realize a comic function of the language game. Poetic and referential functions are related to the structure of speech, and their correlation with the objects of reality (referents) designated in them is located in the sphere of semantics and syntactics. The newly

created language form, which is the result of the process of mental play activity, is characterized by the presence of two or more meanings, the opposition of which underlies the creation of a comic effect.

Classifications presented in the foreign research, dedicated to the language game, are built on different principles. Similar cases of the language game are interpreted differently by the researchers depending on what aspect of the language game is put at the forefront. The most popular is the classification by linguistic phenomenon. It mostly identifies such types of the language game as homonymic, paronymic, polysemic, derivational, grammatical, etc. This identification can be found in the works of the foreign linguists, such as R.J. Alexander (1997), D. Cristal (Crystal, 1998), V.Z. Sunnikov (1999).

A number of works by foreign linguists present the classification according to the principle of expression in the text the elements of the language game. G. Milner (1972, pp. 18–19), G. Ritchie (2004, p. 116), investigating the phenomenon of the language game based on the phenomena of homonymy, paronymy, polysemy, etc., distinguish its paradigmatic and syntagmatic subclasses. The paradigmatic game involves a formal expression in the text only one transformed meaning, while the second remains implicit, implied; the syntagmatic game implies a formal expression of both transformed meanings at the same time. Often the binary opposition is not enough to describe all types of the language game and that leads to necessity of highlighting chiastic or mixed types of the language game (Milner, 1972, pp. 18–19).

Presentation of the main material of the research. The term «language game» was first introduced by the Austrian philosopher, logician and linguist Ludwig Wittgenstein in his work «Philosophical Studies» (Vitgenshtein, 1994). The scientist sticks to a broad interpretation of the concept, referring to the language game any activity related to the language.Wittgenstein developed a concept of communication through the language and evolution of the language as a product of language activity. The basis of the language, he believed, was language behaviour of speakers, their language practice in many different life situations, which he called «language game». Any act of speech presented in his concept as the language game, performed by speakers with the meanings of words, phrases, with meanings of idioms is being transformed, changed, acquires new meanings in a new life situation. In a new kind of activity language units, language models, speech forms are being replayed each time once again. As a result of this mixture of language and activity old language models, obsolete meanings of words and forms of speech are gone and they are replaced by the new ones. Every new saying is a realization of language units in a new situation, in a new «language game». Thus, in the language, the rules and patterns of use do not exist once and forever.

D. Cristal states that the sphere of the language game and the forms of its representation in the language is almost as limitless as all space the language occupies as a means of communication and «playing with words is a universal human activity… People delight in pulling words and reconstituting them in a novel guise, arranging

them into clever patterns, finding hidden meanings inside them, and trying to use them according to specially invented rules in enormous diversity» (Crystal, 1998, p. 64).

Investigating the nature of the language game, Sannikov distinguishes intentional use of the tropic and figurative capability of the language, i.e. properly «games» with structural units and models of the language and situational jokes based on humorous tricks in different life situations. The author determines situational jokes as substantive jokes and states that they should not be confused with language jokes (Sannikov, 1999, pp. 108–114). Here we can find children's jokes, tongue twisters, fables, built on the absurdity and comic nature of situations and deliberate illogicality of a statement. According to Sannikov's arguments we can make a conclusion that the mechanism leading to creation of a language joke, is based on deep knowledge of the system of the language, norms of language units usage and a certain arsenal of creative interpretation of language units through intentional deviation from regulatory language inventory in order to create a comic effect. Situational jokes, in his opinion, have nothing to do with the language game. In this way Sannikov limited the language game as a phenomenon of the language to language jokes, excluding situational jokes from the sphere of linguistic research. Moreover the author says that language jokes can be used in written texts only. The only thing the researcher has overlooked is the fact that often substantive jokes and cases of playing with language units, i.e. the language game in the proper sense of the word, are so entangled that it is difficult to separate them. And everyday life of a speaker is full of both language jokes and situation jokes.

The paradoxical comic effect of the language game phenomenon is that its anomalousness and asymmetry are achieved by systemic language means, which, in the case of involvement of the language game, deviate from the language norm. In linguistic terms, the involvement of the comic into the sphere of linguistic research is associated with the development of a cognitive and pragmatic paradigm in linguistics, the transition to a comprehensive study of the language and a shift in the focus of linguistic research to the study of language functioning in communication. As a result of involving the language game into the communicative process there emerges a newly created unit. It is considered as a communicative unit, which should be seen as a language anomaly of a particular level of the language system, functioning in the associative creative field. The cognitive function of the game is to implement by the language game a cognitive strategy of cognitive style, experiment with the language sign, influence on the intellectual sphere of the addressee. The interpretation of the language game in this aspect is based on the language creative activity of the author and the receptive (interpretative) activity of the addressee, including the subject and communicative experience of the latter, which necessitates the semantic (cognitive) analysis of the entire text.

The language game has a clear cognitive and pragmatic strategy that defines the associative setting of the speaker, which is manifested in the construction of phonetic, word-forming, lexical-stylistic transformed units while using formal-semantic linguistic code.

Therefore, the language game is aimed at modeling the language phenomenon, creating a new language unit. The identification of the parameters of the language unit-prototype in the created unit and the creation of a pragmatic expressive effect is the result of updating associative links, involvement of language competence of the language personality. There arises the creative attitude of the individual to the use of language means, such as the ratio of awareness of the language standard and the setting for deviation from it in the language behaviour of the individual during the implementation of the pragmatic installation for the language game. Attracting a deliberate departure from the language standard, in particular the use of the language game, involves resorting to the study of the sphere of norms and anomalousness in the language, since many language innovations have emerged as contradictory to the system that gave birth to them. The interpretation of the phenomenon of the language game only as a language irregularity, an anomaly that does not affect the language system as a whole, demonstrates an underestimation of the importance of the above mentioned phenomenon in the language activity of communicators in terms of its cognitive nature.

Linguistic research has repeatedly emphasized the importance of interpreting non-standard use of language material not as errors but as specific operations with knowledge in order to deliberately complicate the communication process. The language game is one of the manifestations of the interference of a language personality into the processes of conventional language usage. It should be emphasized that the language game is characterized by a deliberate setting for deviation from the rules when creating new language units, which determines its emotional and intellectual impact.

Nowadays the study of the language game within a cognitive and pragmatic approach is considered to be the most relevant. Therefore, it is suggested to consider creating and use of a new language unit which is aimed at possessing playful effect, by the subject of the language game as an act that involves the exercise of a pragmatic intention to influence the addressee. An attempt is made to go beyond the traditional stylistic analysis of the language game into the broader, more complex analysis, encompassing all language levels – from phonetic to textual – and to consider the effect of this phenomenon on the emotional and intellectual sphere of the addressee.

Manipulation with the figurative resources of the language, deliberate violation of language norms for the purpose of influence is the prerogative of esthetically organized speech. The language game by nature is just playing with units and models of the language in order to attract the listener's attention or to influence the listener. The language game presented in this way can manifest itself everywhere: in oral speech, i.e. may be an attribute of everyday speech practice of speakers and in written language, where it can get from oral speech. It shouldn't be forgotten that the language game appeared long before written forms of speech, like any game activity in general. The evidence of this fact can be traced in childish language, where children who can't yet write, play with language units in spoken language. Some successful products of the language game can find themselves in the vocabulary, become the common

property of speakers and for some time linger in the language. The language game may not be a relevant attribute of any style or genre: it is equally inherent in spoken styles of speech, including jargon and argot, youth slang, Internet communication, the language of mass media and fiction. It may have a comic effect and it may not. It may be used once randomly, but may acquire the character of regularly used game speech codes, formed as a result of prolonged use in speech practice of people.

Each language personality possesses certain communicative, social and psychological roles, the totality of which creates different variants of language behaviour, embodied in infinite variety of utterances and texts. Depending on the communicative portrait of the addressee a strategy of language behaviour of the speaker is built and thus communicative effect of the text is realized. This takes into account the organization of language personalities in the unity of their semantic, linguistic, cognitive and pragmatic levels. In the same context, the problem of language and conceptual picture of the world acquires particular relevance. The problem of language personality is associated with difference in understanding.

Different perception of the same text by individuals is based on different perception of the external reality by each language personality or a group and it leads to individual attitude towards information, this text contains. In this regard, non-standard understanding depending on the addressees' affiliation with one or another social group, their knowledge, experience, attitudes, motivation, interests is taken into consideration. The language game is an important technique for increasing a pragmatic potential of any text (oral or written). It is also a pragmatic intensifier, built on the conscious destruction of usual, traditional development of events. As it has already been mentioned the language game is a deviation from the norm, contrast. It is aimed at mobilization of attention, past experience, interests. It is the interest that drives the addressee for active mental work aimed at resolving language riddles.

Conclusion and prospects of further research. Perception of the language by a person ontologically contains a clash between conventional and potential in language activity, the dichotomy «system – norm», in other words, awareness of the potential of systematical realizations of the language is carried out with the gradual assimilation of normative canons. It should be noted that the discrepancy between the system and the norm is obviously a major contradiction, complicating the further coding process. Thus, the possibilities (creative potential) of the system appear in the focus of the language consciousness of a person, and what is fixed by the norm is on the periphery. Due to these capabilities, the speaker sometimes prefers to create non-standard language innovation units rather than reproduce regulatory ones. Thus, the processes described above determine the relation of the language game with both the cognitive and pragmatic component of the language activity of an individual. The prospects for further research are seen in deepening the development of the theory of the nature of the language game as a semantic-stylistic phenomenon, as well as in the study of the functioning of this phenomenon at different language levels.

Література

Витгенштейн, Л. (1994). Философские исследования. *Философские работы*, 2, 77–319.

Санников, В.З. (1999). *Русский язык в зеркале языковой игры*. Москва: Языки русской культуры.

Alexander, R.J. (1997). *Aspects of Verbal Humour in English*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Crystal, D. (1998). *Language Play*. Harmondsworth: Penguin.

Jacobson, R. (1962). Linguistics and Poetics. *Структурно-типологические исследования* (с. 264–266). Москва: Изд-во Академии наук СССР.

Milner, G.B. (1972). Homo Ridens: Towards a Semiotic Theory of Humor and Laughter. *Semiotica, 5* (1), 1–30.

Ritchie, G. (2004). *The Linguistic Analysis of Jokes*. London: Routledge.

References

Vitgenshtein, L. (1994). Filosofskie issledovaniia [Philosophical research]. *Filosofskie raboty – Philosophical works*, 2, 77–319 [in Russian].

Sannikov, V.Z. (1999). *Russkii iazyk v zerkale iazykovoi igry [The Russian language in the mirror of the language game]*. Moskva: Iazyki russkoi kultury [in Russian].

Alexander, R.J. (1997). *Aspects of Verbal Humour in English*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Crystal, D. (1998). *Language Play*. Harmondsworth: Penguin.

Jacobson, R. (1962). Linguistics and Poetics. *Strukturno-tipologicheskie issledovaniia – Structural and typological studies* (pp. 264–266). Moskva: Izdatelstvo Akademii nauk SSSR.

Milner, G.B. (1972). Homo Ridens: Towards a Semiotic Theory of Humor and Laughter. *Semiotica, 5* (1), 1–30.

Ritchie, G. (2004). *The Linguistic Analysis of Jokes*. London: Routledge.

Стаття надійшла до редакції 09.12.2019 р.

УДК 821.161.2.02

ЧОБАНЮК Марія *– кандидат філологічних наук, доцент кафедри романської філології та компаративістики, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) (mariya_chobanyuk@ukr.net)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4917-8008

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4557.2019.44.191900

Бібліографічний опис статті: Chobanyuk, M. (2019). Interpretation of Ukrainian postmodernism at the turn of millennium. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 44*, 109–117. doi: 10.24919/2522-4557.2019.44.191900.

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ПОСТМОДЕРНІЗМУ НА МЕЖІ ТИСЯЧОЛІТЬ

Анотація. *У статті проаналізовано сутність рецепції українського постмодернізму на межі XX та XXI століть. Зазначено, що постмодернізм – надзвичайно складне та багатовимірне явище сучасної культури, яке провокує наукові дискусії серед літературознавців, філософів, соціологів, культурологів, мистецтвознавців, політологів та інших. Серед досліджень вітчизняних літературознавців, присвячених проблемам українського літературного постмодернізму, варто назвати насамперед праці Т. Гундорової, Н. Зборовської, Р. Харчук, І. Старовойт, В. Агеєвої, Д. Затонського, С. Андрусів, І. Фізера та інших.*

Дискусії про постмодернізм і його репрезентацію в українській культурі актуальні й сьогодні. Акцент зроблено на літературному осмисленні саме українського постмодернізму. Український постмодернізм суттєво відрізняється від західної моделі постмодернізму через низку факторів, з-посеред яких – історичні обставини та національні особливості. У сучасному українському літературознавстві, зокрема в критиці, усталилася тенденція вести мову про дискурс постмодернізму передусім у теоретичному плані, і найвагоміша частина цього дискурсу пов'язана з визначенням меж, обґрунтуванням якісних характеристик цього явища, введенням у науковий обіг парадигми постмодерністських дефініцій і т. ін. Зазначено, що український постмодернізм зародився в політично складних нестабільних умовах, а розвивався у час, коли культура й соціум приходили до нормального стану, тобто в період здобуття Україною незалежності. Автор наголошує, що сучасна українська культура може постати лише на межі розвитку традиційної та новаторської тенденцій, а справжній культурний смисл сьогодення слід убачати в діалозі культур.

Дослідивши специфіку рецепції українського постмодернізму на межі тисячоліть, автор висновує, що в постмодернізмі є багато моментів та аспектів, зумовлених, зокрема, його належністю до певних національних культур, котрі

© Chobanyuk Mariya, 2019

потребують окремого розгляду та аналізу. Тема постмодернізму залишається актуальною для досліджень і має перспективи для подальшої праці над нею.

Ключові слова: *постмодернізм; суспільство; діалог культур; дискурс; рецепція.*

CHOBANYUK Mariya *– Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Department of Romance Philology and Comparative Studies, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) (mariya_chobanyuk@ukr.net)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4917-8008

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4557.2019.44.191900

To cite this article: Chobanyuk, M. (2019). Interpretation of Ukrainian postmodernism at the turn of millennium. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 44,* 109–117. doi: 10.24919/2522-4557.2019.44.191900.

INTERPRETATION OF UKRAINIAN POSTMODERNISM AT THE TURN OF MILLENNIUM

Summary. *The article analyzes the essence of the reception of Ukrainian postmodernism at the turn of the 20th and 21st centuries. It states that postmodernism is an extremely complex and multidimensional phenomenon of modern culture, which to this day provokes scientific discussions among literary critics, philosophers, sociologists, cultural scientists, art critics, political scientists etc. Among the studies of domestic literary critics devoted to the problems of Ukrainian literary postmodernism are the works of T. Gundorova, N. Zborovskaya, R. Kharchuk, I. Starovojt, V. Ayevoy, D. Zatonsky, S. Andrusov, I. Fizer and others.*

Discussions about postmodernism and its representation in Ukrainian culture remain relevant today. The emphasis is on the literary understanding of the reality of the situation of Ukrainian postmodernism. Ukrainian postmodernism is significantly different from the Western model of postmodernism due to a number of factors such as historical circumstances and national characteristics. In modern Ukrainian literary studies, in particular in criticism, there is a fairly stable tendency to speak about the discourse of postmodernism primarily in theoretical terms, and the most important part of this discourse is related to defining the boundaries, substantiating the qualitative characteristics of this phenomenon, introducing pairs of scientific features into scientific phenomena, etc. It is noted that Ukrainian postmodernism was born in politically difficult unstable conditions, and developed at a time when culture and society came to a normal state, namely during the period of gaining independence of Ukraine. The author emphasizes that modern Ukrainian culture can only be on the verge of traditional and innovative development, trends and the true cultural meaning of the present should be seen in the dialogue of cultures.

Examining the specificity of the reception of Ukrainian postmodernism at the turn of the millennium, we conclude that in postmodernism, as well as in its affiliation with certain national cultures, there are still many points and aspects that need

separate consideration and analysis. The topic of postmodernism remains relevant to research and has prospects for further work on it.

Keywords: *postmodernism; society; dialogue of cultures; discourse; reception.*

Formulation of the problem. Postmodernism is an extremely complex and multidimensional phenomenon of modern culture, which to this day provokes scientific discussions among literary critics, philosophers, sociologists, cultural scientists, art critics, political scientists and others. The peculiarities of postmodernism are related first of all to the intellectual tension of the end of the millennium – not so much as a calendar result, but as a generalization of a European culture that «reached its growth and strength and did not get rid of its problems» (Starovoit, 2001, p. 3).

The purpose of the study is to analyze the reception of Ukrainian postmodernism at the turn of the XX and XXI centuries. The emphasis is on literary understanding of the reality of the situation of Ukrainian postmodernism.

Explaining the essence of literary trends, methods, style currents has always been an important problem in literary theory. A complex and long process of comprehending a particular direction has different stages, of which the priority is one of the most complicated, because it is parallel with the formation of the phenomenon under study.

Ukrainian postmodernism differs significantly from the Western model of postmodernism because of a number of factors, such as historical circumstances and national peculiarities.

Analysis of recent research. Among the researches of modern literary critics devoted to the problems of Ukrainian literary postmodernism, the works of T. Hundorova, N. Zborovskaya, R. Kharchuk, I. Starovojt should be mentioned. Another line of research is the reinterpretation of previous cultural epochs and the work of their prominent representatives from postmodern worldviews. This is primarily the works of T. Gundorova, V. Ageeva, D. Zatonsky and others.

Considerable attention in contemporary Ukrainian literary studies is given to the study of theoretical issues of postmodern artistic practice. These are, in particular, the works of S. Andrusov, I. Fizer, Y. Ilchuk (Radionova), S. Russova, R. Semkiv and others. The studies of Ukrainian and foreign literary critics devoted to the problems of foreign postmodernism are considered to be thorough. Among them are the works of B. Bigun, A. Merezhinsky, B. Bakula, M. Lipovetsky, Z. Krasnodembbsky, V. Boletsky, K. Unilovsky, M. Epstein, I. Skoropanova and others. Interesting, in our view, is the study of literary (Ukrainian, Russian, Polish) postmodern in the comparative aspect L. Lavrynovych.

Presenting main material. The perception of the culture of recent decades, including the culture of postmodernism, is not straightforward in terms of the saturation of the meanings that make up it. «The retreat from the canons and the emergence and interpenetration of the various trends that took place in the last century formed a new approach to the creativity and essence of life as a whole» (Chobaniuk, 2013, p. 119).

The question of the meaning and purpose of postmodernism in Ukraine has given rise to a lengthy debate, which was wittily summed up by one of its initiators, Yuri Andrukhovych: «The time has come when postmodernism in us is not criticized only by the lazy or dead» (Andrukhovych, 1998, p. 15). Indeed, postmodernism in Ukrainian practice is cursed, criticized, not perceived, or, conversely, praised and elevated to intellectual peaks, but no one can bypass it, no one will remain indifferent to its manifestations.

Solomiya Pavlychko elaborated on the complex problems facing the researcher of this phenomenon in the Ukrainian case: «In literature, modernization has its aspects. It provides honest answers to numerous questions: In what language do we speak about literature, tradition, and generally about ourselves? Can even the concept of a forbidden or inconvenient topic exist? Who is the canon of our classics? What forces do you have on the literary margin?» (Pavlychko, 1999, p. 22).

In contemporary Ukrainian literary criticism, in particular in criticism, there has been a fairly stable tendency to speak about the discourse of postmodernism, primarily in theoretical terms. The most important part of this discourse is related to the definition of boundaries, the substantiation of qualitative characteristics of this phenomenon, the introduction into the scientific revolution of the paradigm of postmodern definitions, etc. On the one hand, this is natural because the theoretical and conceptual basis of postmodernism, as A. Merezhinsky rightly points out, «is in its infancy, contains a number of contradictions and substantially changes its strategies in the 60–70s and 80–90s» (Merezhynska, n.d.). On the other hand, researchers point to the partiality and secondaryness of Ukrainian literary postmodernism: «Postmodernism ... remains first of all a discussion and a discourse – a conversation and an essay; there is no intersection of them with the usual artistic text (postmodernism without Eco, without Zuskind, without Cortasar, without Fowles) – so it remains, first of all, the realm of elegant intellectual fiction ...» (Yeshkiliev, 1998, p. 50).

The concept of «discourse» (from Latin discursus – reasoning), which belongs to the important concepts of cultural studies of the second half of the twentieth century, inherited modern art from the works of poststructural philosophers – Michel Foucault and Jean-François Liotard, where it became a key point signs, symbols, concepts, authorities of a particular culture and their hierarchy. The concept was modernized over the centuries that separated it from the work of Renaissance philosophers, including Rene Descartes. Discourse in the fullest sense of the term is the linguistic thinking of this era, it is related to the worldview priorities, history, current situation in society. The densified meaning of a discourse derives from its specialization (political, artistic, scientific discourse of a certain epoch, etc.), in this sense it can be open (avant-garde) or hermetic (Byzantine canon); translational and regressive. «The discourse reflects the consciousness of the enlightened people of their time, including the non-verbal moments it seeks to reproduce. The analysis of a certain discourse involves modeling the very nature of theorizing, its rhetorical techniques, fragile views and intellectual adaptation of opponents» (Man, 1999, p. 16).

Due to the complex ideological conditions in which Ukrainian society and the literary and artistic life were located, in particular during Soviet times, the modern discourse of Ukrainian literature was «not fully developed and complete» (Popil, 2011, p. 184). Because of this, he was unable to create a proper basis for the emergence of Ukrainian postmodernism. However, it is undisputed that Ukrainian modernism has evolved and, after being liberated from totalitarian control, postmodernism has created the necessary conditions for a critical interpretation of modernism. It was during the Ukrainian postmodern era that the most thorough studies of Ukrainian modernism appeared.

Ukrainian postmodernism began to develop in the conditions of social realism, it was started by the then representatives of the underground – in particular, the Kiev ironic literary school (V. Dibrova, B. Zoldak, L. Poderevyansky). The first Ukrainian postmodernists did not consider themselves to be such, until after postmodernism established itself in the West, they began to identify with it. Ukrainian authors have started discussions about the Ukrainian past (most often in the context of modernism), trying to find out how it influenced postmodernism and whether it influenced it at all. «Chimeric prose» of the 60's – 80's is a specific Ukrainian «unreflected version of postmodernism» (Lavrynovych, 2002, p. 5).

The emergence of postmodernity on the territory of Ukrainian culture is a consequence of the entry of the Ukrainian society into the context of global problems of today. According to L. Lavrynovych, «reflected» Ukrainian postmodern literature of the 80s – 90s differentiates in Ukrainian criticism both on the generational principle and on the writers' orientation to the Western or national tradition. In general, the most striking feature of the Ukrainian literature of different schools and generations is the emphasis on the marginal, which becomes a typical one. The creativity of most Ukrainian writers is difficult to correlate with the specific postmodern style of writing by Western authors: in each individual work different variants of it are combined. The most Europeanized variant of postmodernism is the Ukrainian carnival metaprose, which is characterized by «the lowest level of elitist tightness and appeals to the mass reader» (Lavrynovych, 2002, p. 18).

Essayism is most involved in the force field of postmodernism. Against the background of previous canonical genre formations, the essay looks like some kind of «negative form».

The defining paradox of essayistic thinking is that «the individuality that needs to be substantiated finds an explanation for what needs to be substantiated – in itself (as with every postmodern phenomenon it is embodied in the course of self-determination)». «Autotematicism is one of the defining features of a postmodern novel, where the dynamics of the essay often override the dynamics of the characters. Heroes are more static in postmodern prose than certain "trifling" themes that actually form a heuristic vision?» (Starovoit, 2001, p. 15).

This is mostly true of Andrukhovich's essay, in particular his book «Disorientation in the Territory». Exploring the connecting knots of current Ukrainian culture (both the state after the ball, and the loneliness, and the effect of the garb), he assumes

that postmodernism is «a circumstance of time and place from which we have nowhere to go, territory "between" and "inside", to anyone, not a proper inter-civilizational, but also an extra-civilizational space, a central hole in Europe, a tectonic shift, a lost, lost commentary on Galicia, after all, this is Galicia itself» (Andrukhovych, 1999, p. 22).

The essay is marked by the fact that it seems to be placed within reality in becoming, where it draws various forms of its awareness. The synchronous reflections of Oksana Zabuzhko, collected under one cover of «The Chronicle of Fortinbras» (Zabuzhko, 1990), is one of the interesting attempts to crystallize the meaning of traveling cultural relations, mainly on literary material. As an intellectual portrait of the day, Zabuzhko's book came true in the critical discourse of Ukrainian postmodernism.

According to I. Starovojt, contemporary art is concerned solely with the postmodern idea of record, which is more about persistence and effort than talent. As the highest figure it could be a record of circulation: bestseller; content: ironic study of taboo topics, alternative story telling; dedication: letters of the Ukrainian alphabet. A new meta-genre in Ukrainian literature of the 1990s – anthologies – is also read as a choice of record texts and authors where each record can be overcome, otherwise it would be a repressive rule. «So now we have not one, but several literatures: official, ex-repressed, so-called, a professional one that still clarifies its popularity, and a marginal letter "for literary gourmets". The movement of literature is not centripetal, as before (to the essence of the genre, to a masterpiece), but scattered, centrifugal (to the border of the arts and genre simulacra)» (Starovoit, 2001, p. 10). Contemporary art texts in Ukraine are generated by metatext, and most of the books that dominate the litprocess are cultural concepts. Postmodernism accepts all this and encourages the growth of the critical mass of writing where books are made from books.

D. Popil conditionally divides the Ukrainian reception of postmodernism into «pro-modern» and «anti-post-modern». To the postmodern reception of postmodernism, the scientist includes such writers of essayists and publicists as Yu. Andrukhovych, V. Eshkilev, T. Voznyak. These authors «may berate, criticize, even humiliate it, and subsequently balance the situation with positive judgments on the subject. Specific researchers themselves are always in the context of postmodernism, as they are usually the creators of its literary practice, which, as we have established, does not add to them consistency and objectivity in judgment» (Popil, 2011, p. 184). In T. Gundorova's work «Post-Chernobyl Library: Ukrainian Literary Postmodern» rethinks the specifics of the Ukrainian past and its influence on the formation of cultural «postmodern» modernity in Ukraine.

Ukrainian literary postmodernism is ambiguously analyzed, seeing in it often the phenomenon of imposed, unsatisfactory, fast-paced, avant-garde, and therefore inferior (S. Kvit, O. Yarovy, S. Grabovsky, P. Ivanyshyn). These authors are hostile to postmodernism in Ukrainian theory and practice because they believe that postmodernism is destroying Ukrainian national identity, which has so far been affected by the cataclysms of the past. For S. Kvit, for example, «"these -ism and post-" are signs of the present "time of confusion" and the art of "unclean conscience", which carries

"superfluous conjecture" that clogs up language and, with it, national thinking. All this destroys Ukrainian culture» (Kvit, 1998, p. 65). O. Yarovy compares post-modernism with Stalinism and fascism. For him it is «"double lie", "logic of a full stomach", anti-word and anti-literature» (Yarovyi, 2001a, p. 3). «Crossing the crosses in the seventeenth, de-legitimizing Shevchenko and imposing postmodernism are, to me, phenomena of the same order», the critic writes, and sees the future of new art in «to restore the sacred ...» (Yarovyi, 2001b, p. 5).

To Ukrainian postmodernism, the demoralizing role and untimely nature of P. Ivanyshyn's article «Postmodernism and National Identification» is thrown. The scientist notes that «it implements anti-national and anti-human ideals under the slogans of humanism, globalization, cosmopolitanism, pseudodemocracy» (Ivanyshyn, 1999, p. 123). The author notes that postmodernism removes from the national consciousness and unconscious the inherent archetypes of God, Ukraine, Liberty. Because of this, national identity is destroyed, which leads to the deepening of «the denationalization and dehumanization of the modern generation» (Ivanyshyn, 1999, p. 129).

Conclusions and prospects for further research. Examining the specificity of the reception of Ukrainian postmodernism at the turn of the millennium, we conclude that, in postmodernism, as well as in its affiliation with certain national cultures, there are still many points and aspects that need separate consideration and analysis. The topic of postmodernism remains relevant to research and has prospects for further work on it.

Література

Андрухович, Ю. (1999). *Дезорієнтація на місцевості* (с. 122). Івано-Франківськ: Лілея-НВ.

Андрухович, Ю. (1998). Повернення літератури? *Повернення деміургів / Плерома 3'98: Мала українська енциклопедія актуальної літератури* (с. 15). Івано-Франківськ: Лілея-НВ.

Єшкілєв, В. (1998). Дискурси в сучасній українській літературі. *Повернення деміургів / Плерома 3'98: Мала українська енциклопедія актуальної літератури* (с. 50). Івано-Франківськ: Лілея-НВ.

Забужко, О. (1999). *Хроніки від Фортінбраса: вибрана есеїстика 90-х*. Київ: Факт.

Іванишин, П. (1999). Постмодернізм і національно-духовна ідентифікація. *Українські проблеми, 1–2*, 123–130.

Квіт, С. (1998). *Основи герменевтики* (с. 65–66). Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія».

Лавринович, Л. (2002). *Постмодернізм в українській, польській та російській прозі: типологія образу-персонажа*. (Дис. канд. філол. наук). Тернопіль.

Ман, Поль де. (1999). *Аллегории чтения: фигуральный язык Руссо, Ницше, Рильке и Пруста* (с. 16). Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та.

Мережинська, А. (б.р.). *Російська постмодерна література*. Взято з http://studentus.com.ua/.../merejinskaya-anna-yurevna--russkaya-...

Павличко, С. (1999). *Дискурс модернізму в українській літературі*. Київ: Либідь.

Попіль, Д. (2011). Український постмодернізм у дзеркалі медіа. *Вісник Львівського університету*, 34, 183–187.

Старовойт, І. (2001). *Український постмодернізм у критичному та художньому дискурсах кінця XX століття*. (Дис. канд. філол. наук). Львів.

Чобанюк, М.М. (2013). Феномен постмодернізму як явище слов'янської культури. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Літературознавство*, *13* (262), 119–123.

Яровий, О. (2001a, 19 квітня). Лист самому собі. *Літературна Україна*, *15* (4912), 2–5.

Яровий, О. (2001b, 1 березня). Скажу як є. *Літературна Україна*, *8* (4905), 4–7.

References

Andrukhovych, Yu. (1999). *Dezoriientatsiia na mistsevosti [Disorientation on the ground]*. (p. 122). Ivano-Frankivsk: Lileia-NV [in Ukrainian].

Andrukhovych, Yu. (1998). Povernennia literatury? [Return of literature?]. *Povernennia demiurhiv / Pleroma 3'98: Mala ukrainska entsyklopediia aktualnoi literatury – The Return of the Demiurge / Pleroma 3'98: A Small Ukrainian Encyclopedia of Topical Literature* (p. 15). Ivano-Frankivsk: Lileia-NV [in Ukrainian].

Yeshkiliev, V. (1998). Dyskursy v suchasnii ukrainskii literaturi [Discourses in Contemporary Ukrainian Literature]. *Povernennia demiurhiv / Pleroma 3'98: Mala ukrainska entsyklopediia aktualnoi literatury – The Return of the Demiurge / Pleroma 3'98: A Small Ukrainian Encyclopedia of Topical Literature* (p. 50). Ivano-Frankivsk: Lileia-NV [in Ukrainian].

Zabuzhko, O. (1990). *Khroniky vid Fortinbrasa: vybrana eseistyka 90-kh [The Chronicles of Fortinbras: Selected essay 90s]*. Kyiv: Fakt [in Ukrainian].

Ivanyshyn, P. (1999). Postmodernizm i natsionalno-dukhovna identyfikatsiia [Postmodernism and national-spiritual identification]. *Ukrainski problemy – Ukrainian problems*, *1–2*, 123–130 [in Ukrainian].

Kvit, S. (1998). *Osnovy hermenevtyky [Fundamentals of Hermeneutics]*. (pp. 65–66). Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia» [in Ukrainian].

Lavrynovych, L. (2002). *Postmodernizm v ukrainskii, polskii ta rosiiskii prozi: typolohiia obrazu-personazha [Postmodernism in Ukrainian, Polish and Russian Prose: A Typology of a Character Image]*. (Candidate's thesis). Ternopil [in Ukrainian].

Man, Pol de. (1999). *Allegorii chteniia: figuralnyi yazyk Russo, Nitcshe, Rilke i Prusta [Allegories of reading: Figurative language of Rousseau, Nietzsche, Rilke and Proust]*. (p. 16). Ekaterinburg: Izd-vo Ural. un-ta [in Russian].

Merezhynska, A. (n.d.). *Rosiiska postmoderna literatura [Postmodern literature]*. Retrieved from http://studentus.com.ua/.../merejinskaya-anna-yurevna--russkaya-... [in Ukrainian].

Pavlychko, S. (1999). *Dyskurs modernizmu v ukrainskii literaturi [Discourse of Modernism in Ukrainian Literature]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

Popil, D. (2011). Ukrainskyi postmodernizm u dzerkali media [Ukrainian Postmodernism in the Media Mirror]. *Visnyk Lvivskoho universytetu – Bulletin of the University of Lviv*, 34, 183–187 [in Ukrainian].

Starovoit, I. (2001). *Ukrainskyi postmodernizm u krytychnomu ta khudozhnomu dyskursakh kintsia stolittia [Ukrainian postmodernism in the critical and artistic discourses of the late twentieth century]*. (Doctor's thesis). Lviv [in Ukrainian].

Chobaniuk, M.M. (2013). Fenomen postmodernizmu yak yavyshche slovianskoi kultury [The phenomenon of postmodernism as a phenomenon of Slavic culture]. *Naukovyi*

visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Seriia: Filolohichni nauky. Literaturoznavstvo – Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Eastern European National University. Series: Philological Sciences. Literary Studies, *13* (262), 119–123 [in Ukrainian].

Yarovyi, O. (2001a, April 19). Lyst samomu sobi [A letter to himself]. *Literaturna Ukraina – Literary Ukraine*, *15* (4912), 2–5 [in Ukrainian].

Yarovyi, O. (2001b, March 1). Skazhu yak ye [I will say as is]. *Literaturna Ukraina – Literary Ukraine*, *8* (4905), 4–7 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.10.2019 р.

УДК 811.161.2’367.624

ШИСТЕРОВ Ігор *– магістр, аспірант Інституту славістики, Університет імені Масарика в місті Брно (Чеська Республіка) (igorshsterov44gmail.com)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2944-9368

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4557.2019.44.187319

Бібліографічний опис статті: Шистеров, І. (2019). Прислівник як частина морфологічного курсу у світлі новітніх технологій. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 44*, 118–125. doi: 10.24919/2522-4557.2019.44.187319.

ПРИСЛІВНИК ЯК ЧАСТИНА МОРФОЛОГІЧНОГО КУРСУ У СВІТЛІ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. *У статті зосереджено увагу на методиці викладання прислівника під час вивчення морфології в середній та вищій школах з залученням новітніх технологій і на рекомендаціях щодо їхнього застосування на практиці. Описано новітні технології: 1) електронне навчання (E-learning) (метод адаптації), використання платформи ELF (шаблони для вправ і тестів; онлайн-курси, питання / відповіді в режимі чату тощо); 2) змішаний тип навчання: засвоєння частини матеріалу безпосередньо на лекціях, а частини – за допомогою самостійного електронного навчання й інтерактивної асинхронної взаємодії між учнем / учителем, студентом / викладачем; 3) MOOC: massive open online course – масові відкриті онлайн-курси для учнів середньої школи та для студентів вишів.*

З’ясовано, що найважливішими завданнями курсу морфології для школярів і студентів-іноземців є правильне розпізнавання частин мов та розуміння їхньої ролі в реченні; вміння використовувати можливості словотворчих і словозмінних елементів; розрізнення стилістичних функцій лексем.

У статті запропоновано вправи, спрямовані на освоєння синонімії та омонімії прислівників, виокремлення розрядів цієї частини мови, що сприятиме кращому засвоєнню учнями та студентами прислівникової лексики.

Доведено, що поглиблене вивчення прислівника, його ознак і функцій впливає на розуміння лексико-семантичної багатогранності української мови, спонукає учнів та студентів правильно встановлювати синтаксичні зв’язки між словами, розширює їхній словниковий запас і вміння користуватися літературною мовою.

Ключові слова: *прислівник; морфологія; вправи для учнів та студентів; новітні технології; інформаційна система; навчальний процес; методологія.*

SHYSTEROV Ihor – *Master, Postgraduate Student of the Institute of Slavic Studies, Masaryk University in Brno (Czech Republic) (igorshsterov44gmail.com)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2944-9368

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4557.2019.44.187319

© Шистеров Ігор, 2019

To cite this article: Shysterov, I. (2019). Pryslivnyk yak chastyna morfolohichnoho kursu u svitli novitnikh tekhnolohii [Adverb as a part of the morphological course in the light of new technologies]. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 44*, 118–125. doi: 10.24919/2522-4557.2019.44.187319 [in Ukrainian].

ADVERB AS A PART OF THE MORPHOLOGICAL COURSE IN THE LIGHT OF NEW TECHNOLOGIES

Summary. *The article focuses on the methodology of teaching the adverb in the study of morphology in secondary schools and university with the use of new technologies and recommendations for their application in practice. The latest technologies are described: 1) e-learning (adaptation method), use of ELF platform (templates for exercises and tests; online courses, chat questions / answers, etc.); 2) mixed type of teaching: mastering part of the material directly at lectures, and part – through independent e-learning and interactive asynchronous interaction between student / teacher, student / teacher; 3) MOOC: Massive Open Online Course – Massive open online courses for high school and university students.*

It is found that the most important tasks of the morphology course for schoolchildren and foreign students are to correctly recognize the parts of languages and understand their role in the sentence; ability to use the possibilities of word-forming and word-altering elements; distinguishing the stylistic functions of tokens.

The article proposes exercises aimed at developing the synonymy and homonymy of adverbs, highlighting the levels of this part of the language, which helps to better learn new words and expand the vocabulary of pupils and students.

It is proved that in-depth study of the adverb, its functions and role in the sentence influences understanding of the lexico-semantic versatility of the Ukrainian language, encourages pupils and students to correctly syntactise the words, expand their vocabulary and ability to use the language.

Keywords: *adverb; morphology; exercises for pupils and students; newest technologies; information system; educational process; methodology.*

Проблемам методики викладання курсу морфології в середніх і вищих школах приділено багато уваги та зусиль, адже питання покращення рівня середньої та вищої освіти завжди належали до переліку актуальних. Цю статтю присвячено окресленню шляхів застосування новітніх технологій під час вивчення курсу морфології. Новітніми технологіями вважаємо набір сучасних методів та інструментів, які можна використовувати під час викладення навчального матеріалу та створення письмових завдань. До них відносимо передусім:

1. **Електронне навчання (E-learning)** – використання електронних інформаційних технологій. Сюди можна віднести і так званий метод адаптації, коли сучасні технології, техніка та інструменти використовуються у процесі навчання для його полегшення, а також відіграють роль розважального елементу для привернення уваги молодшого сегменту учнів. Вдалим

прикладом електронного навчання слугує платформа **ELF** (електронне навчання на філософському факультеті) в університеті імені Масарика в місті Брно (Чеська Республіка), розроблена програмістами у вигляді своєрідних шаблонів для вправ і тестів, які викладач за допомогою нескладних кроків може наповнювати своїм матеріалом (зокрема, візуальним і звуковим). Крім цього, платформа ELF може зберігати текстові та медіальні навчальні матеріали, доступ до яких керується автором/викладачем відповідно до вимог поточного предмета. Автоматизація та гнучкість ресурсу дозволяє навіть без знання теорії програмування створювати найрізноманітніші тести, вправи, завдання та лекції з різними ступенями доступу, складності та оцінювання, рівні котрого викладач може налаштувати самостійно під час створення чи корегування завдань та тестів. Для оволодіння ресурсом влаштовуються кількатижневі онлайн-курси, де потенційний користувач може навчитися гнучко використовувати всі можливості платформи ELF. Крім цього, знімаються навчальні відео, створюються інструкції, а також існує служба підтримки, яка відповідає на запитання користувачів у режимі чату. Дізнатися більше та переглянути інтерфейс ресурсу можна за посиланням, наведеним у переліку літератури.

2. **Змішаний тип навчання** – це така організація освітнього процесу, коли учні та студенти засвоюють і практикують частину матеріалу (наприклад, практичні вправи) безпосередньо на уроках чи лекціях, а іншу частину (теоретичний матеріал) опановують шляхом самостійного електронного навчання й інтерактивної асинхронної взаємодії з учителем або викладачем (згаданий вище ресурс ELF, для прикладу) або ж синхронної взаємодії під час онлайн-лекцій і семінарів.

3. **MOOC** (Massive open online course – масові відкриті онлайн-курси). Перевага цього способу навчання в тому, що за допомогою масового курсу можна зібрати велику кількість учнів і, за потреби, декілька викладачів одночасно, а також усіх зацікавлених, наприклад, з різних класів чи потоків, шкіл і університетів.

Важливим пунктом, що поєднує знання, набуті на початкових рівнях, із більш поглибленими знаннями синтаксису, стає основний курс морфології, де учні вивчають граматичну сутність слова, а також деривaційні та словозмінні процеси мови, їхню специфіку. Вивчення частин мови допомагає учням краще розібратися із пунктуаційними та орфографічними правилами, покращує процес зв’язного мовлення, розширює словниковий запас; стають доступнішими та зрозумілішими літературні мовні норми.

Найважливішими завданнями курсу морфології для школярів і студентів-іноземців уважаємо: розпізнавання частин мови та розуміння їхньої ролі в реченні; вміння використовувати можливості словотворчих і словозмінних елементів; розрізнення стилістичних функцій слів; покращення комунікативної здібності учнів завдяки згаданим завданням.

Безпосереднім предметом нашої статті є прислівник і методи його вивчення у світлі новітніх технологій, а також проблеми, пов'язані з його засвоєнням.

У процесі класифікації частин мови учні/студенти повинні розрізняти граматичні категорії, специфічні ознаки, а також функції цього класу слів. Проблеми можуть виникнути під час виокремлення різних частин мови, наприклад, часткових омонімів, точніше, омоформ, які виконують різні синтаксичні функції в реченні: *у лісі вже третій день* ***вила*** *стая вовків* (де ***вила*** – це минулий час дієслова *вити*); *селяни кожного ранку беруть* ***вила*** *й коси та йдуть у поле працювати* (де ***вила*** – іменник множинної форми). Значною проблемою у процесі вивчення частин мови постає розмежування омоформ одного слова, наприклад, форми орудного відмінка іменника жіночого роду однини від прислівника: *вона* ***стрілою*** *вилетіла з будинку* (де слово ***стрілою*** відіграє роль прислівника способу дії); пор. *Робін Гуд покарав своєю* ***стрілою*** *всіх кривдників простого люду* (де ***стрілою*** – це іменник). Необхідно також акцентувати на важливості явища синонімії у сфері прислівника, а також на різних способах написання прислівникових слів та на варіативності деяких з них: *по-весняному, вгору, з боку на бік*, *(з)відки*, *(з)відсіля*, *(з)відсіль*, *звідціля*, *звідціль* тощо.

Різноманітність прислівникової системи зумовлює поділ її одиниць на групи та відносно умовні розряди, кваліфікація яких не завжди збігається в працях різних дослідників, а також у навчальних посібниках. За вивчення розрядів цієї частини мови важливу роль відіграє розуміння структури речень та функціонування слів у них.

Практичні завдання, серед яких доречні вправи, спрямовані на освоєння синонімії, омонімії прислівників, виокремлення розрядів, сприяють кращому засвоєнню нових слів і розширенню в такий спосіб словникового запасу учнів та студентів, що в подальшому сприятиме ефективному вивченню синтаксису. Ураховуючи зазначене, варто приділити значну увагу цим моментам морфологічної підготовки учнів, оскільки специфічність і багатозначність прислівників української мови не лише дає можливість створювати корисні та цікаві завдання, застосовані в електронному навчанні, а й суттєво впливає на розвиток їхніх мовленнєвих здібностей.

Нижче подаємо взірці практичних завдань.

Вправи та тести можуть бути реалізовані в межах усіх методів, представлених на початку цієї статті. Методика шаблонного онлайн-доповнення завдань із зворотнім зв'язком, рівнями допуску та автоматичним чи ручним оцінюванням вимагає створення елементарних або більш складних аплікацій (зосібна версій для смартфонів і планшетів). Створення таких онлайн-систем для навчальних закладів інтерес та підготовку учнів виведе на якісно новий рівень.

Вправи на розподіл прислівників місця і часу на підкатегорії (початковий момент дії, поточний і кінцевий). У завданні запропоновано доповнити

наведені ряди прислівників, пояснити, за потреби, у довільній письмовій формі свій вибір та потлумачити значення зазначеного прислівника.

Завдання. Дібрати прислівник місця/часу до кожного речення, причому в кожному наступному реченні мають бути задіяні прислівники з іншими просторовими значеннями. До кожного прислівника, якщо це можливо, віднайти синонім (або/і антонім) чи інший варіант написання. Простіший варіант завдання може бути реалізований за допомогою контекстного меню з можливістю вибору серед правильних і неправильних варіантів відповідей; складніший варіант вимагатиме вписання правильного прислівника у поле без вибору варіантів:

Речення	Прислівник	Антонім
Початок дії (звідки?) *Турки, що кошовий їх бачив вчора йдуть* (...)	*здалека*	*зблизька*
Речення	Прислівник	Синонім
Кінець дії (куди?) *Покинутий космічний корабель затягнуло* (...)	*Казна-куди*	*Бозна-куди*
Місцезнаходження (де?) *Найбільше дерево парку росте* (...)	*Казна-де*	*Бозна-де*

Речення	Прислівник	Синонім
Значення моменту дії чи стану (коли?) *Вчені дадуть відповідь на питання* (...)	*згодом*	*пізніше*
Тривалість дії чи стану (як довго?) *Питання смислу життя цікавило людство* (...)	*завжди*	*постійно*
Початковий момент дії чи стану (відколи?) (...) *люди намагалися здобути їжу та вогонь*	*відвіку*	*справіку*
Кінцевий момент дії чи стану (доколи?) *Улітку діти граються надворі* (...)	*дотемна*	*допізна*

Вправи такого типу допоможуть учневі краще зрозуміти функцію та місце прислівника в реченні, сприятимуть засвоєнню нових слів, а також удосконалять логічне мислення. Завдання можна створювати з прислівниками інших типів, наприклад, якісно-означальними, що є носіями різних значень, або утворювати синонімічні ряди та антонімічні пари як окремо, так і в контексті речення. Окрім цього, важливо розробляти також вправи, на матеріалі яких учні/студенти навчатимуться розрізняти прислівники від прийменниково-відмінкових форм іменника, наприклад, *згори – з гори*.

Завдання: дібрати таке дієслово, щоб однакові прислівники в реченнях почали відігравати різну семантичну роль (якість і спосіб дії):

Діти нашої нової сусідки (...) надто чемно	*поводяться*
Діти нашої нової сусідки (...) дуже чемно	*виглядають*

У контексті розширення словникового запасу та розвитку просторового мислення учнів корисними, на наш погляд, будуть також вправи на заміну одних синтаксичних конструкцій іншими, синонімічними:

Завдання: знайти та замінити словосполучення тотожним за значенням прислівником або іменниковою формою з адвербіальним значенням:

сполучення слів або словосполучення	**відповідь**
по стежці	*стежкою*
у/на лівій частині	*зліва/ліворуч*
в/на глибину	*углиб/вглиб*
невідомо звідки	*казна-звідки/бозна-звідки/хтозна-звідки*

Ефективними для розшириня словникового запасу та засвоєння структури речень є завдання, спрямовані на розширення творчих здібностей учнів, коли потрібно замінити підрядні речення прислівниками причини та мети або ж навпаки.

Завдання: замінити виділену частину речення прислівниками причини та мети:

Андрій надягнув кашкет ***для того, щоб пожартувати.***	*Андрій надягнув кашкет навиворіт (жартома)*
Землетрус почався ***тоді, коли цього ніхто не чекав.***	*Землетрус почався (знічев'я)*
Михайло накричав на продавщицю, ***тому що був надто злий.***	*Михайло накричав на продавщицю (зозла)*
Софія загубила зошит ***через те, що дуже поспішала.***	*Софія загубила зошит (спохвату)*
Петрик проліз у підвал, ***коли його ніхто не міг помітити.***	*Петрик проліз у підвал (тайкома)*

Як особливу групу слід виділити **предикативні прислівники**. Традиційно вони можуть виражати: стан природи, емоційний або душевний стан людини, потребу чи відсутність когось або чогось, модальність.

Кращому розрізненню семантичних відтінків цих одиниць у реченні слугуватиме написання творів чи розповідей. Такі завдання надзвичайно ефективні в розвитку здібності учнів/студентів послідовно пов'язувати речення в розповіді, глибше пізнати певні закономірності та сприятимуть розвитку уяви, позаяк саме яскрава уява слугує запорукою успіху й основою творчої діяльності.

Створення нестандартних навчальних ситуацій із заохоченням до використання комп'ютерів, смартфонів і, за можливості, розроблених аплікацій

під час вивчення та закріплення нового матеріалу створять передумови та мотивацію для виникнення нових стратегій навчання, де учень безпосередньо братиме участь у створенні нових завдань як для себе, так і для однокласників.

Завдання. Написати розповідь на вільну тему з кожним із запропонованих прислівників, розрізняючи їхні значення та семантичні розряди. *Затишно* (емоційний стан людини) – *затишно* (стан природи); *холодно* (спосіб дії) – *холодно* (стан природи) – *холодно* (емоційний стан людини); *скорботно* (модальне значення прислівника) – *скорботно* (спосіб дії або ж емоційний стан людини).

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що поглиблене вивчення класифікації прислівників, їхніх функцій і завдань у реченні сприяє кращому розумінню семантичної багатогранності української мови, спонукає учнів досліджувати синтаксичні взаємозв'язки між словами, розширює їхній словниковий запас і вміння користуватися літературною мовою. Сучасні технології та активне їх використання й адаптація, про що було згадано на початку статті, зможуть суттєво допомогти зацікавити школярів виучуваним матеріалом, а водночас допоможуть учителеві досягти своєї мети завдяки розмаїттю прийомів і методів, продуманості змісту, виваженій структурі та вдалому добору матеріалів з незначною втратою часу на процес підготовки.

Література

Богачков, Ю. (2011). Дистанційне навчання школярів – можливості і проблеми. *Комп'ютер у школі та сім'ї, 2*, 29–34.

Загнітко, А.О. (2012). *Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни* (Т. 1–4). Донецьк: ДонНУ.

Луценко, В.І. (б.р.). *Методика вивчення повнозначних частин мови на функціонально-стилістичних засадах в основній школі*. (Рукопис).

Пентилюк, М. (2005). *Методика навчання української мови в середніх навчальних закладах*. М. Пентилюк (Ред.). Київ: Ленвіт.

Пентилюк, М.І., & Окуневич, Т.Г. (2006). *Методика навчання української мови у таблицях і схемах*: навч. посіб. Київ: Ленвіт.

Українська мова: енциклопедія (1 вид.). (2000). Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана.

https://www.youtube.com/watch?v=cMsOZjqzdOM (Дата звернення: 17.08.2019).

References

Bohachkov, Yu. (2011). Dystantsiine navchannia shkoliariv – mozhlyvosti i problemy [Distance learning for students – opportunities and problems]. *Kompiuter u shkoli ta simi – Computer at School and Family*, *2*, 29–34 [in Ukrainian].

Zahnitko, A.O. (2012). *Slovnyk suchasnoi linhvistyky: poniattia i terminy [Dictionary of Modern Linguistics: Concepts and Terms]*. (Vol. 1–4). Donetsk: DonNU [in Ukrainian].

Lutsenko, V.I. (n.d.). *Metodyka vyvchennia povnoznachnykh chastyn movy na funktsionalno-stylistychnykh zasadakh v osnovnii shkoli [Methods of studying the full-fledged parts of the language on the functional-stylistic basis in primary school]*. (Manuscript) [in Ukrainian].

Pentyliuk, M. (2005). *Metodyka navchannia ukrainskoi movy v serednikh navchalnykh zakladakh [Methods of teaching Ukrainian in secondary schools]*. M. Pentyliuk (Ed.). Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].

Pentyliuk, M.I., & Okunevych, T.H. (2006). *Metodyka navchannia ukrainskoi movy u tablytsiakh i skhemakh [Methods of teaching Ukrainian in tables and diagrams]*. Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].

Ukrainska mova: entsyklopediia *[Ukrainian language:* encyclopedia] (1st ed.). (2000). Kyiv: Vydavnytstvo «Ukrainska entsyklopediia» im. M.P. Bazhana [in Ukrainian].

https://www.youtube.com/watch?v=cMsOZjqzdOM.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2019 р.

УДК 821.161.2.09

ЩЕПАНСЬКА Христина *– кандидат філологічних наук, асистент кафедри українського прикладного мовознавства, Львівський національний університет імені Івана Франка (Україна, Львів) (khrystynashchepanska@gmail.com)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6393-5987

ResearchID: L-9207-2018

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4557.2019.44.187368

Бібліографічний опис статті: Shchepanska, Kh. (2019). The mental level of imagery in the Ukrainian linguistic culture (on the example of the image of heart). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 44*, 126–134. doi: 10.24919/2522-4557.2019.44.187368.

МЕНТАЛЬНИЙ РІВЕНЬ ОБРАЗНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ (на прикладі образу серця)

Анотація. *Мета статті – схарактеризувати особливості мовної репрезентації ментального рівня образності в українській лінгвокультурі на прикладі образу серця, систематизувати відношення* ***образ – внутрішня форма слова – концептуальна метафора*** *в аспекті теорії поля.*

У статті проаналізовано особливості мовної репрезентації ментального рівня образності в українській лінгвокультурі на прикладі образу ***серця****. Запропоновано спосіб систематизації відношень «образ – внутрішня форма слова – концептуальна метафора» – за допомогою умовної величини на позначення когнітивної моделі лексико-семантичного поля – базового концептуального поля, у межах якого смислово-змістові рамки пов'язані градаційними (для концепту вмістилище), партитивними (для концепту частина / ціле) та суб'єктно-об'єктними (для концептів суб'єкт і об'єкт) відношеннями.*

Охарактеризовано градаційні відношення в межах базового концептуального поля «серце», які репрезентує концепт «вмістилище». Визначено, що градаційними відношеннями пов'язані три змістові рамки: великий, середній, малий. Рамка «великий» прогнозує сему «макропростір», рамки «середній» і «малий» – семи «простір» і «мікропростір» відповідно.

Базовий концепт орієнтації визначає розміщення сем на емпіричній осі: орієнтація вгору – відцентровий рух вверх по вертикалі (позитивні емоції – потепління на серці); орієнтація вниз – відцентровий рух вниз по вертикалі (негативні емоції – похолодання на серці); орієнтація центр – доцентровий рух (серце – центр, середина). Проаналізовано партитивні відношення для базового концепту частина / ціле. У їх основі традиційна для української лінгвокультури тенденція вживати номени ***серце, серденько*** *у функції метонімічного позначення людини.*

© Shchepanska Khrystyna, 2019

З'ясовано, що базові концепти суб'єкт / об'єкт у межах базового концептуального поля «серце» відображають суб'єктно-об'єктні відношення. Як суб'єкт дії ***серце*** *наділене антропоморфними характеристиками, а як об'єкт дії – здебільшого перебуває у семантичній валентності з образами певних емоцій або почуттів, що виконують функцію суб'єкта.*

Концепт поверхні формує у структурі внутрішньоформного образу ***серця*** *смисл* ***серце – поверхня****, що є альтернативним до смислу серце – вмістилище.*

Підсумовано, що на ментальному рівні формується внутрішньоформний образ ***серця*** *і когнітивна модель його лексико-семантичного поля – базове концептуальне поле. Базове концептуальне поле є сукупністю смислових рамок, представлених концептуальними метафорами. Ядро базового концептуального поля «серце» в українській лінгвокультурі формують метафори* ***серце – вмістилище, серце – суб'єкт, серце – частина / ціле****. Периферію – метафори* ***серце – орієнтація, серце – поверхня, серце – об'єкт****. Перспективу дослідження вбачаємо у детальному аналізі кожного рівня образності в українській лінгвокультурі.*

Ключові слова: *образ; образність; внутрішня форма слова; концептуальна метафора; базовий концепт.*

SHCHEPANSKA Khrystyna *– Candidate of Philological Sciences, Assistant, Department of Ukrainian Applied Linguistics, Lviv Ivan Franko National University (Ukraine, Lviv) (khrystynashchepanska@gmail.com)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6393-5987

ResearchID: L-9207-2018

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4557.2019.44.187368

To cite this article: Shchepanska, Kh. (2019). The mental level of imagery in the Ukrainian linguistic culture (on the example of the image of heart). *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 44*, 126–134. doi: 10.24919/2522-4557.2019.44.187368.

THE MENTAL LEVEL OF IMAGERY IN THE UKRAINIAN LINGUISTIC CULTURE (on the example of the image of heart)

Summary. *The article analyzes peculiarities of the linguistic representation of the mental level of imagery in the Ukrainian linguistic culture on the example of image of heart. It proposes the method of systematization of the «image – internal form of the word – conceptual metaphor» relations and introduces the conditional value for designation of the cognitive model of lexical-semantic field named basic conceptual field. The article studies sense-content frames connected by gradational (for the concept of the container), metonymic (for the concept of part / whole) and subject-object (for the concepts of subject and object) relations.*

Keywords: *image; imagery; internal form of the word; conceptual metaphor; basic concept.*

Formulation of the problem. Imagery as a dominant feature of the Ukrainian linguistic culture has always been an interesting subject of study for linguists. The investigation of the mental nature of the image, that is, its conceptual structure, became particularly relevant in recent decades. Considering the image as a complex linguistic cognitive construct, we distinguish in its structure four levels (Shchepanska, 2018), one of which is the mental level. The image is most often correlated with the internal form of the word at this level, which dates back to O. Potebna's writings (Potebnia, 1985).

A detailed analysis of the key images of the Ukrainian linguistic culture as the phenomena of the national linguistic thinking is considered relevant. One of such key images is the image of heart as the «archetype of the national spirit» (Bieliekhova, 2002). The mental level of imagery involves the formation of a conceptual framework of the image (Shchepanska, 2018) and illustrates the mental undergrounds of the Ukrainian «heart center» linguistic culture tradition.

Analysis of the investigations. Modern Ukrainian researchers define the image as an element of the internal form of the word (Snitko, 1989), and the internal form of the word is considered as a way of the image creation (Holianych, 2008). M. Holianych uses the term of *internal form image* in the monograph of «The Internal Form of the Word and the Discourse» (2008). An internal form image is a result of the interaction of the categories of internal form of the word and image on the mental level. L. Bieliekhova considers the mental level of imagery in the cognitive linguistic aspect. The researcher correlates the image with the basic conceptual metaphor (Bieliekhova, 2002). The theory of basic conceptual metaphor or cognitive metaphor is based on the notion of the domain. It is a structure of knowledge, represented by two basic units – the domain of the source and the target domain (Lakoff & Dzhonson, 2008, p. 9). Knowledge within the domain of the source is organized according to the pattern of «image schemas», which include: «container», «surface», «subject», «object», «path», «part-whole» and others (Lakoff & Dzhonson, 2008, p. 9).

However, there is still no comprehensive research of the mental level of imagery in the Ukrainian linguistic culture to allow systematization of the relation of *image – the internal form of the word – a conceptual metaphor* in this aspect.

The purpose of the article is to characterize the mental level of imagery in the Ukrainian linguistic culture for example of image of heart and to systematize the relation of the *image – the internal form of the word – a conceptual metaphor* in the aspect of field theory.

Presentation of the main material. Considering the imagery as a dynamic category, we note that the mental level of imagery is preceded by the subject-sensory level (Shchepanska, 2018). At the subject-sensory level, the image is projected into the author's linguistic consciousness, which takes archetypes from the collective unconscious (this is, so to speak, the stage of searching for content). And at the mental level, the search is made for a form, that is, for basic concepts (or cognitive metaphors)

that reflect the primary organization of the sensory experience of a person and form ***an internal form image*** – a complex mental-linguistic unit with a branched semantic structure.

The mental level of imagery involves the formation of a conceptual framework of the image (Shchepanska, 2018). The cognitive processing of the image is carried out at the mental level, as a result of which the image transforms into the «frame», which determines the possible set of meanings.

An internal form image is a cognitive-thesaurus form of a language image. And such form for the lexical-semantic field of the latter is a ***basic conceptual field***, by which we understand the cognitive model of the lexical-semantic field as a set of «mold-cells» for the structurally-semantic organization of the content. A basic conceptual field is, of course, a nominal designation of the model of the lexical-semantic field at the conceptual level.

The internal form of the lexeme of heart is a «middle, inward, depth, core» (*Etymolohichnyi slovnyk*, 1882, p. 222), which underlies of the Ukrainian primary image of heart. It has been emerged as a result of comprehension of the latter at the level of basic conceptual metaphors.

The core of the basic conceptual field of heart in the Ukrainian linguistic culture represents the basic concept of a «container», which is the most frequent in the number of fixations. It forms three content frames related to the gradational relations: a big one (or uncertain), a middle one and a small one.

The frame of «a big one» predicts the sem of «macro space», for example, in the image of *heart as the world*: *Вирядім ми слово до походу Не в степи куманські безконечні, А* ***в таємні глибини сердечні, Де кують будущину народу****. Потопчімо там полки погані, Що летять на душу, як тривога, Смагу сиплють з огняного рога І кинджал ще обертають в рані…* (Franko, 1976, p. 304). The frames of «a middle one» and «a small one» imply the appearance of the sems of «space» and «micro space» respectively. An example of the semantic filling of «a middle one» frame is the image of *heart as a home:* ***В серці, наче в порожній оселі, Давно й сліду живого нема****: Але думи забились веселі, Що минає холодна зима* (Hrabovskyi, 1959b, p. 349). An example of the semantic filling of the frame of «a small one» is the image *of heart as a barrel: Чи довго ще вони не віднайдуть спокою?.. Ти, що* ***серце своє, наче бочку, заднив****, чи довго ще?* (Franko, 1977, pp. 64–65).

The basic conceptual field of heart in the Ukrainian linguistic culture was also formed by such basic concepts as *orientation, part / whole, object, subject, surface*.

The *concept of orientation* determines the placement of the sems on the empirical axis: orientation up – centrifugal upward movement (positive emotions – temperature rise – warming in the heart): *Либонь, радость зобачанія* ***Гріє серденько*** *холоднеє* (Kostomarov, 1990, p. 79); ***Розігріла старе серце*** *Гарячая мова* (Kulish, 1994a, p. 284); *І холодне в грудях* ***серце Гріє*** *кров гаряча, І завзятість оживає У душі козача* (Kulish, 1994b, p. 66); *Ми на землі будуєм наші хати, Але з небес*

ми візьмем світ на землю, Щоб він світив і ***грів серця холодні*** (Samiilenko, 1906, p. 78); *Знітилася, аж зашаріли щоки, Що так зорять на неї в сяйві дня. Проте царська увага* ***серце гріла*** (Bilylovskyi, 1981, p. 133); downward orientation – centrifugal movement downward (negative emotions – lowering of temperature – cooling on the heart): *І ваша веселость, сестриці, зов'яне; І вам* ***на серденьку холодно*** *стане* (Kostomarov, 1990, p. 83); *Ой оглухну, занімію, Згніту свою душу,* ***Серце льодом заморожу****, Мовчки вмерти мушу* (Kulish, 1994a, p. 349); *Даремна праця і надія! На серці ж сум лихеє діє:* ***Воно холоне, омліва****… І никне, никне голова* (Manzhura, 1930, p. 8); *Їх брязкіт груди надривав; Він мовчки* ***серцем остивав*** (Hrabovskyi, 1959a, p. 402); *Вона чудесно розуміла, Що так і треба, так і слід, Але ж чуття її хололи,* ***Робилось серце наче лід*** (Kononenko, 1994, p. 240); orientation to the center – centripetal movement (heart is a center, a middle), and verbalization of this basic concept predicts the emergence of the significant pronoun of *самий*: *За думою дума роєм вилітає, Одна давить серце, друга роздирає, А третяя тихо, тихесенько плаче* ***У самому серці****, Може й Бог не бачить* (Shevchenko, 1985, p. 223); *А лютеє лихо* ***В самім серці*** *ворухнулось І світ запалило* (Shevchenko, 1985, p. 245); *«Чи не влучиш довгим списом* ***У саме серденько»*** (Kulish, 1994a, p. 354).

The basic concept of *part / whole* is a content framework for metonymic relationships within the basic conceptual field of heart. It reflects the traditional for the Ukrainian linguistic culture tendency to use the names of *серце, серденько, серденятко* as the metonymic designation of a person (being a part of the human body, the heart replaces man as a whole): *Щебече він: не то співець віршами люб'язними Кохання й* ***радість розділя З серцями приязними*** (Kostomarov, 1990, p. 70); ***Нема серця ласкавого****, Ні тихої мови* ***До любого залицяння****, Дружньої розмови* (Kulish, 1994a, p. 272); ***Нема в вас між людьми «серденька дорогого»****, Ні брата, ні сестри, ні жінки, ні дитини: Ви любите себе, себе і більш нікого, О кодло кам'яне єхидної єхидни!* (Kulish, 1994a, p. 395); *– Ой, синочку, моє серце, Не поможе борошенце!* (Manzhura, 1930, p. 185); *Не відала мати, не снилось, не знала, Що в синові серце пекельне.* ***Вона ж теє серце родила****, кохала,* ***Під серцем у неї те серце росло*** (Kononenko, 1994, p. 267); *Як я ще дитиною був… Не раз я, блудящий, очі звертав На небо, немов там недоля моя Найти могла вухо до послуху пильне,* ***Найти могла серце прихильне****, – Немов там потіха була* (Franko, 1978, p. 104).

For the most part, the nomen of heart as the designation of a person has a positive connotation: *Вийди, вийди ти до мене,* ***Моє серденятко****!* (Kostomarov, 1990, p. 45); *Плаче дівчина, Слізоньки ллє:* ***Де ти коханий, Серце моє****?* (Hrabovskyi, 1959a, p. 611), however, there is an example of using it to emphasize the negative trait of a human character: *«Оце тобі, чарівнице,* ***Серце ти лукаве****, Що ти всім нам убавила Козацької слави!»* (Kulish, 1994a, p. 355).

The basic concepts of the subject / object reflect in the structure of the analyzed basic conceptual field the subject-object relations. As a subject of action, the heart

has the anthropomorphic characteristics: *Не так* ***серце любить****, щоб з ким поділиться, Не так* ***воно хоче****, як Бог нам дає,* ***Воно жить не хоче, не хоче журиться****. «Журись», – каже думка, жалю завдає* (Shevchenko, 1985, p. 16); *Коли твоє* ***серце любить перестане****, І зрадою тяжко укрите не раз, На його ти, брате, жаліючись рани, Не мисли, що світ вже любови ізгас* (Manzhura, 1930, p. 67). As an object of action, the heart is, for the most part, in the semantic valence with the images of certain emotions or feelings that have the function of the subject: *І всі* ***печали,*** *що мя вдень кроїли,* ***Що моє серце на кавалки дерли****, Угризки, троски, всі ся укоїли…* (Fedkovych, 1896, p. 31). However, other semantically related images may also play the role of the subject of action: ***За думою дума роєм вилітає, Одна давить серце, друга роздирає****…* (Shevchenko, 1985, p. 223); *Нічка невидная, темна, Сон від зголів'я тіка;* ***Змомлене серце таємна Думка голубе й ляка****…* (Manzhura, 1930, p. 66).

The concept *of the surface* forms in the structure of the basic conceptual field of heart the meaning of *the heart as the surface*, which is alternative to the meaning of the heart as the container: ***Розстатись, – в мене нишком щось На серце тяжко налягає?***.. (Kostomarov, 1990, p. 156); *Ой, як я тебе не бачу,* ***На серці печаль****; А побачу твою вроду – Візьме серце жаль* (Kulish, 1994a, p. 307); *І як інколи розкаже, Що бувало з ним, Всім* ***на серце мова ляже Каменем твердим*** (Kononenko, 1994, p. 24); *Від світла швидше!.. Прежня* ***мла На серце каменем лягла*** (Hrabovskyi, 1959a, p. 409).

The adjective construct of «something is on the heart», which describes the semantic organization of the basic concept of the surface has an antonymic pair of «something is under the heart»: *Хадизо! Ти вві сні завагоніла горем;* ***Під серцем будеш ваготу носити****; Гарячих виллєш ти не річку, ціле море, І будеш смерті в Господа просити* (Kulish, 1994b, p. 20); *А* ***під серцем твоїм*** *Чи ж не движесь вже, наливаєсь, Тебе й себе чи не тривожить Присутністю страшнов?* (Franko, 1978, p. 318); *Вона ж теє серце родила, кохала,* ***Під серцем у неї те серце росло*** (Kononenko, 1994, p. 267); *Все звіяв час; так мук не спине,* ***Що ось під серцем бережу****… Любов, надія, втіха гине…* (Hrabovskyi, 1959a, p. 228).

The analyzed conceptual metaphors form the basis of the internal form image of heart in the Ukrainian linguistic culture. They affected the development of its semantic structure. Since the most productive in the creation of the latter are the basic metaphors of *the container*, of *the subject* and of *the part / whole*, the meanings of *the heart as the container*, *the heart as the subject*, and *the heart as the part / whole* are nuclear at the level of the internal form image. Consequently, the meanings of *the heart as the surface*, *the heart as the object* and *the heart as the orientation* (except for the meaning of *the heart as the center*) are periphery in the structure of the basic conceptual field of heart.

Conclusions and perspectives of further research. Thus, an internal form image of heart and the cognitive model of its lexical-semantic field (the basic conceptual field) are formed at the mental level. The basic conceptual field of heart is

the set of metaphors of the container, of the subject, of the part / whole (the nucleus, core); of the orientation, of the surface, of the object (periphery). They are the basis for further verbalization of the image and the deployment of its lexical-semantic field. The prospect of the study is seen in a detailed analysis of each level of imagery in the Ukrainian linguistic culture.

Джерела

Білиловський, К.О. (1981). *В чарах кохання:* вибрані поезії. П.А. Дегтярьов (Упоряд.). Київ: Рад. письменник.

Грабовський, П. (1959a). *Зібрання творів*. О.І. Кисельов (Ред.). (Т. 1–3; Т. 1). Київ.

Грабовський, П. (1959b). *Зібрання творів*. О.І. Білецький, О.І. Киселов, & Л.М. Новиченко (Ред.). (Т. 1–3; Т. 2). Київ.

Кононенко, М. (1994). *Хвилі:* збірник віршів. В. Погребенник (Упоряд. та автор. передм.). Київ: Смолоскип.

Костомаров, М.І. (1990). *Твори. Т. 1: Поезії. Драми. Оповідання*. В.Л. Смілянська (Упоряд., автор. передм. та приміт.). Київ: Дніпро.

Куліш, П.О. (1994a). *Твори. Т. 1: Прозові твори. Поетичні твори. Переспіви та переклади*. Київ: Наукова думка.

Куліш, П.О. (1994b). *Твори. Т. 2: Поеми. Драматичні твори*. Київ: Наукова думка.

Манжура, І.І. (1930). *Поезії*. Харків.

Самійленко, В.І. (1906). *Україні: збірник поезій 1885–1906 рр*. І. Франко (Передм.). Львів.

Федькович, О.Ю. (1896). *Твори. Т. 1: Поезиї*. В. Щурат (Впоряд.). Чернівці.

Франко, І. (1976). *Зібрання творів у 50 т. Т. 1: Поезія*. Київ: Наукова думка.

Франко, І. (1977). *Зібрання творів у 50 т. Т. 8: Поетичні переклади та переспіви*. Київ: Наукова думка.

Франко, І. (1978). *Зібрання творів у 50 т. Т. 13: Поетичні переклади та переспіви*. Н.М. Матузова (Ред.) & В.П. Лук'янова (Упоряд. і комент.). Київ: Наукова думка.

Шевченко, Т.Г. (1985). *Кобзар*. О. Гончар (Вступ. ст.) & Л. Кодацька (Приміт.). Київ: Дніпро.

Sourses

Bilylovskyi, K.O. (1981). *V charakh kokhannia*: vybrani poezii *[In the spells of love:* selected poetry]. P.A. Dehtiarov (Comp.). Kyiv: Rad. pysmennyk.

Hrabovskyi, P. (1959a). *Zibrannia tvoriv [Collection of works]*. O.I. Kyselov (Ed.). (Vols. 1–3; Vol. 1). Kyiv.

Hrabovskyi, P. (1959b). *Zibrannia tvoriv [Collection of works]*. O.I. Biletskyi, O.I. Kyselov, & L.M. Novychenko (Eds.). (Vols. 1–3; Vol. 2). Kyiv.

Kononenko, M. (1994). *Khvyli:* zbirnyk virshiv *[Waves:* A Collection of Poems]. V. Pohrebennyk (Comp.). Kyiv: Smoloskyp.

Kostomarov, M.I. (1990). *Tvory. T. 1: Poezii. Dramy. Opovidannia [Writings. Vol. 1: Poetry. Drama. Story]*. V.L. Smilianska (Comp.). Kyiv: Dnipro.

Kulish, P.O. (1994a). *Tvory. T. 1: Prozovi tvory. Poetychni tvory. Perespivy ta pereklady [Writings. Vol. 1: Prose Works. Poetry. Quails and translations]*. Kyiv: Naukova dumka.

Kulish, P.O. (1994b). *Tvory. T. 2: Poemy. Dramatychni tvory [Writings. Vol. 2: Poems. Dramatic works]*. Kyiv: Naukova dumka.

Manzhura, I.I. (1930). *Poezii [Poetry]*. Kharkiv.

Samiilenko, V.I. (1906). *Ukraini: zbirnyk poezii 1885–1906 rr. [Ukraine: a collection of poetry from 1885 to 1906]*. Lviv.

Fedkovych, O.Yu. (1896). *Tvory. T. 1: Poezyi [Writings. Vol. 1: Poetry]*. V. Shchurat (Comp.). Chernivtsi.

Franko, I. (1976). *Zibrannia tvoriv u 50 t. T. 1: Poeziia [Collected Works in 50 Vols. Vol. 1: Poetry]*. Kyiv: Naukova dumka.

Franko, I. (1977). *Zibrannia tvoriv u 50 t. T. 8: Poetychni pereklady ta perespivy [Collected Works in 50 Vols. Vol. 8: Poetic translations and chants]*. Kyiv: Naukova dumka.

Franko, I. (1978). *Zibrannia tvoriv u 50 t. T. 13: Poetychni pereklady ta perespivy [Collected Works in 50 Vols. Vol. 13: Poetic translations and chants]*. N.M. Matuzova (Ed.) & V.P. Lukianova (Comp.). Kyiv: Naukova dumka.

Shevchenko, T.H. (1985). *Kobzar [Kobzar]*. Kyiv: Dnipro.

Література

Бєлєхова, Л.І. (2002). *Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі американської поезії)*. Херсон.

Голянич, М.І. (2008). *Внутрішня форма слова і дискурс*. Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Етимологічний словник української мови. (1882). (Т. 1–7; Т. 5). Київ: Наукова думка.

Лакофф, Дж., & Джонсон, М. (2008). *Метафоры, которыми мы живем*. Москва: Издательство ЛКИ.

Потебня, О.О. (1985). *Естетика і поетика слова*. Київ: Мистецтво.

Снітко, О.С. (1989). Внутрішня форма і зміст номінативної одиниці. *Мовознавство*, *6*, 9–14.

Lakoff, G. (2006). Contemporary theory of metaphor. *Cognitive linguistics: Basic readings* (pp. 185–238). Oxford University Press.

Shchepanska, Kh. (2018). The levels of imagery in the poetic text. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 42*, 186–194. doi: 10.24919/2522-4557.2018.42.152863.

References

Bieliekhova, L.I. (2002). *Slovesnyi poetychnyi obraz v istoryko-typolohichnii perspektyvi: linhvokohnityvnyi aspekt (na materiali amerykanskoi poezii) [Verbal poetic image in the historical-typological perspective: the linguistic and cognitive aspect (based on the material of American poetry)]*. Kherson [in Ukrainian].

Holianych, M.I. (2008). *Vnutrishnia forma slova i dyskurs [The inner form of the word and discourse]*. Ivano-Frankivsk: Publishing and Design Department of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University [in Ukrainian].

Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy [Etymological dictionary of the Ukrainian language]. (1882). (Vols. 1–7; Vol. 5). Kyiv: Naukova dumka.

Lakoff, Dzh., & Dzhonson, M. (2008). *Metafory, kotorymi my zhivem [Metaphors we live by]*. Moskva: Izdatelstvo LKI [in Russian].

Potebnia, O.O. (1985). *Estetyka i poetyka slova [Aesthetics and poetics of the word]*. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].

Snitko, O.S. (1989). Vnutrishnia forma i zmist nominatyvnoi odynytsi [The inner form of the word and the content of the nominative unit]. *Movoznavstvo – Linguistics, 6*, 9–14.

Lakoff, G. (2006). Contemporary theory of metaphor. *Cognitive linguistics: Basic readings* (pp. 185–238). Oxford University Press.

Shchepanska, Kh. (2018). The levels of imagery in the poetic text. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 42,* 186–194. doi: 10.24919/2522-4557.2018.42.152863.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2019 р.

ПОСТАТІ

УДК 378.091.12.011.3-051:82

САБАТ Галина *– доктор філологічних наук, професор кафедри романської філології та компаративістики, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) (sabatddpu@gmail.com)*
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5057-58-14
DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4557.2019.44.193066

ПАМ'ЯТІ НЕЗАБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МИРОНА БОРЕЦЬКОГО

У кожного із нас в житті є Людина-Знак. У еволюції моєї системи буття знаковою людиною був Мирон Іванович Борецький (1941–2007) – відомий український класичний філолог, літературознавець, перекладач. Я щаслива з того, що була його аспіранткою.

25 вересня 2019 р., в день народження вченого, краяни гідно вшанували пам'ять Мирона Борецького. З ініціативи його учня Ігоря Розлуцького, депутата Дрогобицької міської ради, директора бібліотеки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, встановлено меморіальну дошку на будинку, в якому жив видатний земляк.

У відкритті пам'ятного знаку взяли участь колеги вченого, учні, родичі, представники громадськості міста. Серед виступаючих: учні з Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, відомий фольклорист, професор Олександр Киченко, знаний шевченкознавець, поет, професор Василь Пахаренко, учні з Дрогобицького педуніверситету – Ігор Розлуцький, який модерував захід, професор Галина Сабат, доцент Василь Зварич, президент української асоціації викладачів зарубіжної літератури, завідувач кафедрою світової літератури Київського університету імені Бориса Грінченка професор Юрій Ковбасенко, його колеги – професори Юрій Кишакевич, Михайло Шалата, доцент Костянтин Іваночко. Вони відзначили великий внесок Мирона Борецького в українську освіту, культуру й науку, згадали цікаві подробиці з його життя та діяльності. Відкриття меморіальної дошки Мирону Борецькому стало знаковою подією, гідним прикладом для громадськості інших регіонів щодо пошанування видатних осіб свого краю.

У творчій діяльності Мирона Борецького можна виокремити кілька напрямів. **Перший** – викладацька і науково-методична робота. 1964 року, здобувши диплом класичного філолога в Львівському університеті, молодий фахівець почав працювати в Черкаському педагогічному інституті викладачем античної

© Сабат Галина, 2019

літератури (читанню цього курсу він віддав 40 років) й латинської мови. 1983 р. він переїжджає до Дрогобича, де стає доцентом кафедри російської й зарубіжної літератури педагогічного інституту (згодом університету). Для Франкового вишу це було без перебільшення фактом зростання науково-викладацького потенціалу. Його лекції вражали ерудицією, науковою насиченістю, незбагненною енергетикою. Їх неможливо забути, як і неповторні афоризми лектора. Важка недуга, яка стала переслідувати вченого, не дозволила йому продовжувати далі викладати й 2003 р. він змушений був вийти на пенсію. Усі, хто знав Мирона Івановича, небезпідставно стверджують, що майже всіх своїх знайомих він «підпускав» до себе не надто близько, проте це не стосувалося тих, кого він виділив у студентській аудиторії й вивів на шлях науки. В. Поліщук, В. Пахаренко, О. Киченко, М. Калько, Г. Сабат, В. Зварич, Л. Борецький, І. Матковський, І. Розлуцький – усі вони учні Мирона Борецького, які в неофіційних ситуаціях у помешканні Вчителя розкривали м'які риси його характеру, що вказували на глибину його людяності, на його тонку, чуйну натуру. І міф, що його постать була немовби витесана з грубого каменю, втрачав силу.

Мирон Іванович один із тих, хто в перші роки незалежності України розробляв предмет «Зарубіжна література». На момент уведення його до переліку шкільних предметів не було жодних напрацювань. М. Борецький укладає програми, створює підручники, хрестоматії, зокрема для шкіл України з різними мовами навчання: польською, румунською, угорською. Прагнучи надати методичну допомогу вчителям, він публікує в журналі «Всесвітня література в середніх навчальних закладах України» статтю «Коли бракує методологічного фундаменту. Дещо про критерії відбору художніх текстів до програм» (1996, № 5). Важливим кроком у цьому напрямку стала укладена науковцем хрестоматія «Антична література» (Львів: Світ, 1998). Мирон Борецький – автор та співавтор десяти підручників для шкіл. Варто згадати, що підручник «Зарубіжна література XX століття» (Львів: Світ, 2000) для 11 класу середніх загальноосвітніх шкіл, ліцеїв і гімназій за редакцією М.І. Борецького вийшов унікальним для України тиражем – 120 тисяч примірників. Авторитет фахівця з історії світової літератури підтверджений його участю в редколегії журналів «Всесвітня література в середніх навчальних закладах України» і «Тема. На допомогу вчителю зарубіжної літератури». Тривалий час він був членом науково-методичної комісії з зарубіжної літератури Міністерства науки і освіти. Про повагу до вченого свідчить і обрання його віце-президентом Української асоціації викладачів зарубіжної літератури. Отже, науково-методична діяльність Мирона Борецького відповідала найпекучішим потребам української освіти, учений наблизив ті глибинні процеси національно-культурного відродження, які розгорнулися на зорі нашої Незалежності.

Другий напрям – науково-організаторський. З 1993 по 1999 рік М. Борецький – завідувач кафедри світової літератури. За період завідування кафедрою він сформував творчий колектив кваліфікованих педагогів з високим науковим

потенціалом. Завдяки йому активізувалася наукова робота, відкрито аспірантуру зі спеціальностей «Теорія літератури» і «Російська література». Першими його аспірантами стали Галина Сабат і Василь Зварич. Якщо окреслити портрет Борецького як наукового керівника, то передусім треба сказати, що він ставив перед молодими вченими високу літературознавчу планку з жорсткою дисципліною й високою культурою аналітичного мислення, і це було цілком виправдано. Мирон Іванович був чудовим стилістом, і цього мистецтва із задоволенням навчав своїх учнів. Він ніколи не відмовляв, коли потрібно було відредагувати статтю, розділ дисертації чи монографії. Учитель завжди щиро радів успіхам молодших колег, свідченням чого стала його стаття «Я пишаюся своїми учнями – талановитими молодими науковцями» в газеті «Галицька зоря» (2002, № 97).

Мирон Іванович став ініціатором проведення низки міжнародних наукових конференцій, присвячених срібному віку: творчості М. Гумільова (1996), І. Сєвєряніна (1997), М. Цвєтаєвої, В. Соловйова (1998), З. Гіппіус (1999). За матеріалами конференцій видані збірники. Фундаментальним проєктом вченого стала заснована ним в дрогобицькому видавництві «Коло» видавнича серія «Бібліотека античної літератури», що стала помітним явищем в українському культурному житті. Довкола неї він згуртував колектив філологів-класиків. До редакційної колегії, яку очолив Мирон Іванович, увійшли такі відомі вчені й письменники, як Андрій Содомора, Ярема Кравець, Віталій Маслюк, Юрій Цимбалюк, Володимир Литвинов, Тарас Лучук, Марія Кашуба та ін., найдіяльнішим був Василь Зварич, який взяв на себе велику частину обов'язків і виконував функції секретаря. Перше видання під назвою «Античний роман» вийшло 2004 р. з передмовою М. Борецького «Пізній грецький роман: "Дафніс і Хлоя" Лонга та "Херей і Каллірроя" Харітона», друге – «Римська драма» (до книги ввійшли в перекладі Юрія Мушака комедії Плавта «Близнюки», Теренція «Форміон» і трагедія Сенеки «Федра») – того ж року. Наступний том «Античні поетики» (поетики Арістотеля, Псевдо-Лонгіна, Горація), який готував Мирон Іванович, але вже ним не втішався, побачив світ у київському видавництві «Грамота» в рік смерті упорядника завдяки В. Зваричу. Після смерті вченого він опікувався книжковою серією, доклав титанічних зусиль, щоб вона не припиняла свого існування, продовживши в такий спосіб борозну, що її започаткував Мирон Борецький.

Третій напрям – перекладацький. Вільно володіючи польською, англійською, німецькою, досконало знаючи латинську і грецьку, Мирон Іванович суттєво збагатив українську перекладну літературу. Освоювати рідною мовою твори греко-римської давнини М. Борецький розпочав ще в студентські роки, відвідуючи науковий гурток, яким керував М.Й. Білик. Перші його переклади з латинської мови творів Катулла були надруковані у 36 випуску наукового збірника «Іноземна філологія» (Львів, 1974). Наступного року він публікує у львівських журналах переклади творів Горація, Проперція. Маючи за плечима значний досвід наукової діяльності, будучи глибоким знавцем античної байки,

він перекладає твори Авіана, Федра, які увійшли до хрестоматій «Антична література». Слід згадати й окреме видання «Валерій Бабрій. Байки в перекладах Мирона Борецького» (Дрогобич, 1992), до якого написав передмову «Валерій Бабрій і художній світ його байок». Завдяки Мирону Івановичу українському читачеві вперше стали доступними пісні ваґантів у доволі повному обсязі (50 перекладів). На жаль, книга «Поезія ваґантів» з ґрунтовною передмовою та коментарями перекладача побачила світ у львівському видавництві «Світ» уже після його смерті. На переклад як видатну подію в культурному житті України відгукнувся львівський професор Андрій Содомора, з яким приятелював Мирон Іванович і здійснив кілька видавничих проєктів, статтею «Пісні ваґантів у перекладах Мирона Борецького». Аналізуючи цю книгу, він відзначив високу якість перекладів, здійснених із великою любов'ю і філологічною точністю щодо відтворення найрізноманітніших реалій, якими рясніє античний першотвір: «Тут щасливо поєдналися любов перекладача до українського фольклору з увагою (й повагою) до першотвору, глибоким знанням не тільки реалій, а й історії виникнення пісенної творчості ваґантів та впливу цієї поезії на українську пісню». Важливе місце в перекладацькому доробку Мирона Борецького посідають переклади творів поетів срібного віку. Серед перекладених авторів – Олександр Блок, Володимир Соловйов, В'ячеслав Іванов, Дмитро Мережковський, Інокентій Анненський, Мірра Лохвицька, Андрій Бєлий, Зінаїда Гіппіус, Микола Гумільов, Костянтин Бальмонт, Марина Цвєтаєва, Анна Ахматова, Ігор Сєвєрянін, Володимир Маяковський. І до кожного поетичного тексту – осібний підхід. Перекладач збагатив нашу літературу віршами Й.-В. Ґете, А. Міцкевича, Ю. Лободовського, Ч. Мілоша, О. Пушкіна, М. Лєрмонтова.

Четвертий напрям – науково-дослідницький. Постать Мирона Івановича Борецького як літературознавця викристалізувалася в надрах Львівської та Московської наукових шкіл. Спочатку, як студент відділу класичної філології Львівського державного університету імені Івана Франка (1959–1964), одного з чотирьох центрів антики в колишньому Радянському Союзі, він зазнає впливу Михайла Йосиповича Білика, Йосипа Устимовича Кобіва, Юрія Федоровича Мушака, світової слави грециста Соломона Яковича Лур'є, згодом як аспірант сектору античної літератури Московського інституту світової літератури ім. М. Горького (1975–1979), – академіка Михаїла Леоновича Гаспарова, одного з авторитетів світової класичної філології. Успішний захист дисертації на тему «Творчість байкаря Авіана» відбувся у Тбіліському державному університеті 1979 р. Після захисту у полі зору вченого байки вже не тільки Авіна, а й Федра, Бабрія. Серію цінних статей з теорії байки, які виходили впродовж 1978–1986 рр., розпочала стаття «Досвід аналізу деяких сторін соціально-психологічної атмосфери античної літературної байки (Федр, Бабрій, Авіан)». У творчому доробку М. Борецького є чимало статей, присвячених зарубіжним письменникам XX століття – Джеймсу Джойсу, Дж. Оруеллу, Ф. Кафці, Юліану Тувіму, Райнер-Марії Рільке. Творча спадщина українських письме-

нників – Івана Франка, Миколи Зерова, Євгена Маланюка, Юрія Клена, Василя Стуса, Ліни Костенко – також привертала його дослідницьку увагу. Праці Мирона Борецького відзначаються науковою новизною, коректністю, надзвичайною скрупульозністю, логічністю викладу. І все ж особливою заслугою Мирона Борецького є «Лексикон античної словесності» (співупорядник В. Зварич), до якого написав понад 200 статей. Редагування книги Учитель завершив (чи не Божий знак!) у передсмертні дні земного життя. Це видання, здійснене вже без його участі, принесло найбільшу славу вченому.

Мирон Борецький працював до кінця своїх днів. Його життя – це приклад самовідданого служіння науці, взірець професіоналізму. Нам, його учням, повсякчас не вистачає його мудрих порад, але пам’ять про цю непересічну, яскраву особистість назавжди залишилася в наших серцях, як і його праці в українському культурному просторі.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2019 р.

УДК 811.161.2’373.7(092)

ЯКИМ Мирон *– доцент кафедри української мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) (mjakym@ukr.net)*
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5963-505X
DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4557.2019.44.194669

ЗНАНИЙ ДОСЛІДНИК УКРАЇНСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

«Він був борцем з тими, хто ненавидів його за мудрість, чисте сумління і високе благородство. Він збирав не гроші, скуповував не коштовності, а купував книги – його бібліотека унікальна і має понад 10 тисяч томів. Він не міг і не хотів розуміти т.зв. інтелігентів, які не читають і не купують книжок. Мав обширні знання з мовознавства, та ніколи цим не хизувався, а чого не знав, ретельно доучувався», – ці слова належать професорові Б. Якимовичу, зронені у спогадах про свого друга як біль душі по непоправній втраті – смерті Мар’яна Тимофійовича Демського. І хоч сказане було в часі, коли людина більше чуває серцем, воно виявилося напрочуд об’єктивною оцінкою-раціо. І не тільки тому, що ці дві особистості у першій половині 90-х минулого вже століття до тонкощів взаємопізнали себе, спільно працюючи у царині українського військового термінознавства. Професор Мар’ян Тимофійович Демський – плоть від плоті Львівської (спеціально пишу з великої) лінгвістичної школи. Тут не будемо розписувати усіх формальних чинників, хоч вони теж багато про що говорять. Студії спочатку у Львівському педагогічному інституті й атмосфера науково-навчального спілкування з тогочасною професурою, настійне прохання наукового й морального авторитета – професора Івана Ковалика залишити Мар’яна Демського на кафедрі української мови Дрогобицького педінституту (він же – не тільки і не стільки перший опонент кандидатської дисертації Мар’яна Тимофійовича, як насамперед великий Учитель-Самозречник-Дороговказ на ниві української лінгвістики), професор Гаврило Шило, який перейшов працювати зі Львова до Дрогобича – науковий керівник кандидатської роботи. Творчі контакти єднали дрогобицького науковця з професором Юліаном Редьком. Мар’ян Тимофійович – учасник роботи поновленої мовознавчої комісії НТШ (М. Демський був і тривало залишався єдиним представником цього органу від дрогобицьких мовознавців). У складні часи ідейних звинувачень знаходив прихисток у колективі лінгвістів Інституту українознавства імені І. Крип’якевича (тоді – Інституту суспільних наук), виїжджав в експедиції для збирання матеріалу до Атласу української мови, Загальнослов’янського лінгвістичного атласу.

© Яким Мирон, 2019

Однак сутнісне бачиться в іншому. Невідступно і непідступно глибока мораль та високий науковий професіоналізм – це, на нашу думку, дві ядерні домінанти львівської філологічної професури. Саме вони виразно і природньо були складовими єства професора Мар'яна Демського. Усе це ще чекає свого публічного омовлення. Як і подвижницька праця в царині термінознавства, лінгвістичної географії, лексикографії, діалектології тощо.

Тут ми зупинимося лише на фразеологічних студіях Мар'яна Тимофійовича, бо й вони не були предметом окремого інтерпретування. При цьому оглянемо коротко проблематику досліджень з деякими ретро- і перспективними нюансуваннями.

Коло наукових інтересів професора М.Т. Демського у ділянці фразеології надзвичайно широке. Він досліджував граматичну природу фразеологічних одиниць, їх синтагматичне оточення, деривацію українських фразем, ономасіологічні функції. Написав цілий ряд статей, у яких порушується питання етимології фразеологізмів, зробив свій помітний внесок в усталення предмету фразеології як науки, її термінологічного інструментарію. Мар'ян Тимофійович – дослідник системних зв'язків у фразеології, функціонування фразеологізмів у художніх текстах, ряд статей стосуються вивчення цих одиниць у школі. Хоч наведений перелік не є повним, але й він свідчить про поліфонійність наукових уподобань професора.

З погляду сьогодення цілком закономірним видається той факт, що перші наукові розвідки Мар'яна Демського присвячені Іванові Франку, адже працювалося у приміщенні вишу, де у свій час ступала нога великого будівничого української нації і де дух Каменяра (а не чийсь душок) хоч тлінно, та все ж не згасав і добре відчувався у хрущовську відлигу. Про І. Франка як збирача й видавця української фразеології та як видатного фразеографа йшлося у двох публікаціях, поміщених у виданні «Наша культура» за № 5 від 1966 року і тезисно у матеріалах XI міжвузівської наукової конференції, присвяченої 110-річчю з дня народження Івана Франка. Принагідно зауважимо, що лінгвістична франкіана, насамперед фразеофранкіана, займала чільне місце серед наукових інтересів професора М. Демського впродовж усього життя. Він, мабуть, був серед перших українських лінгвістів, хто влив усю фраземіку «Галицько-руських народних оповідань» до своєї картотеки і, використовуючи як ілюстративну базу досліджень, послідовно вводив до широкого наукового обігу, при цьому чітко відділивши від прислів'їв, приказок, крилатих слів. Фразеологізми Франкових «…оповідань» займали вагоме місце в емпіриці студій з української діалектної, зокрема бойківської, фразеології. Перу вченого належать роботи, які стосуються функціонування ФО у повісті «Захар Беркут» у порівнянні з фразеологічним корпусом української літературної мови, фраземіки Франкової епістолярії у стосунку з ФО Словника української мови тощо. Тільки у листах Каменяра Мар'ян Тимофійович виявив 1 447 фразем, із них 1 339 власне українських і калькованих та 108 некалькованих запозичень. Автор справедливо зауважує, що лише 480 Франкових фразеологічних одиниць

мають відповідники на сторінках СУМу, а 340 фразем, «які ні своєю будовою, ні семантикою» не протистоять тим, які вважалися нормативними, зовсім відсутні в одинадцятитомному «Словнику української мови». Професор М. Демський звернув увагу на творче освоєння Іваном Франком фразеологічного багатства народної мови через контамінацію фразеологічних одиниць (*грубі суми, за комір та за двері*), заміну компонентного складу (*нагнати резон до голови, стояти сіллю в оці*), трансформацію граматичної будови (*лишати на льоду, так і Бог приказав*), семантичне розгортання (*мати лице* «виглядати» ← *мати лице* «бути здатним появлятися всюди»). Автор виявив і такі фраземи, які Каменяр або власне самозмоделював (*від вовка до ведмедя* посилати, *з самого пера* жити), або самозмоделював через інтеграцію (*швендятися та рипатися, одягти в німецьку сорочку*) чи диференціацію ФО (*наробити клопоту, кидати закидами*).

Мар'ян Демський був одним з активних учасників втілення ідеї професора Івана Івановича Ковалика – створення словника творів Івана Франка. Сегментація текстів проходила на кафедрі української мови в Дрогобичі під його науковим консультуванням. Він був прибічником, щоб словникові статті в емпіриці містили також фразеологізми. На жаль, з відходом професора Івана Ковалика та науковою переорієнтацією кафедри ця робота припинилася. Проте Мар'ян Тимофійович продовжував дослідження спадщини Івана Франка. Виник задум створити фразеологічний словник спадщини Каменяра. За джерельну базу бралося найдоступніше для Дрогобича – п'ятдесятитомник Франкових творів. У короткому часі усі п'ятдесят томів були перечитані, відзначені контексти з фразеологізмами, а невдовзі весь цей матеріал з ФО був виписаний. На сьогодні в основному вироблені принципи укладання словника фразеовжитку наукових праць та укладено пробний варіант зошита на літери «А» – «Б». Решту матеріалу чекає свого майбутнього довершеного опрацювання.

Початки наукової діяльності М. Демського припадають на час, коли фразеологія, за словами Л.Г. Скрипник, була молодою лінгвістичною дисципліною, а її основні поняття, обсяг проблематики й об'єкт вивчення ще остаточно не визначені. Не дивно, що у наукових працях з фразеології аналізу піддавалися не тільки власне фразеологізми, а й прислів'я, приказки, крилаті вислови, сталі лексичні словосполуки. То був так званий широкий погляд на фразеологію, і підтримувався він до певної міри семантичною концепцією В.В. Виноградова. Погляд російського мовознавця був тоді домінантним, тому не дивно, що у роботах не тільки 60–70-х років минулого століття, а й пізнішого часу, почасти й сьогодні, предметом вивчення фразеології вважають також паремії, беручи до уваги переносність, образність значення і нехтуючи іншими ознаками цих одиниць. Професор М. Демський і в своїй кандидатській дисертації, і в пізніших працях послідовно відстоював думку, що предметом фразеології як науки повинні бути власне фраземи як одиниці номінативного характеру на відміну від прислів'їв та приказок як одиниць комунікативних. Він також вказував на суттєву різницю між ФО і лексичними словосполу-

ченнями, виділяючи в перших із них важливу інтегральну ознаку – експресивність і вбачаючи в них одиниці вторинного семіозису. Думаємо, такою обґрунтованою і послідовною позицією автор зробив свій посильний вклад до усталеності погляду на предмет фразеології як науки.

Однією з актуальних проблем теоретичної фразеології в сучасному українському мовознавстві залишається обґрунтування окремішності фразеологічного рівня і його місця в ієрархії мовних рівнів, номінування одиниці цього рівня у плані мови й мовлення тощо. У працях українських фразеологів 60-х, 70-х і почасти 80-х років XX століття питання про фразеологічний рівень здебільшого оминалося. Лиш у статтях М. Алефіренка з половини 80-х років, а головно у монографії «Теоретичні питання фразеології» науково доводиться його окремішність та місце в ієрархії – як надсинтаксичного. У професора М. Демського немає окремих студій на цей предмет. Однак уже в кандидатській дисертації «Дієслівна фразеологія в сучасній українській мові», виходячи з аналізу природи фразеологічних одиниць, констатується, що вони, ці одиниці «…утворюють самостійний рівень мови – фразеологічний». Таке виокремлення фразеорівня є, на нашу погляд, чи найпершим саме в українській лінгвістиці, хоч вона тоді мислилася і фактично була невід'ємною складовою радянського мовознавства. Місце ж фразеорівня вчений визначив дещо пізніше, працюючи над докторською дисертацією, і окреслив його як надлексичний.

Відомо, що терміни як мовні знаки відзначаються заданістю та високим ступенем конвенційності. Попри те дискутивним серед мовознавців і досі залишається термінологічне номінування одиниці фразеорівня. Так, В. Білоноженко у праці «Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів», констатуючи неоднаковість розуміння об'єкта фразеологічних досліджень, звідси – термінологічну плутанину, наводить більше десятка позначень ФО. Правда, автор зазначає, що у своїй праці вживає терміни «фразеологічна одиниця», «фразеологізм». Такими ж термінами послуговувалася Л.Г. Скрипник. Вони, до речі, переважають у більшості праць українських фразеологів кінця XX – початку XXI століття. Наукова спадщина Мар'яна Тимофійовича дає можливість говорити про певну еволюцію терміновжитку. Так, роботи 60–70-х років засвідчують, що вчений віддавав перевагу номенам «фразеологізм», «фразеологічне словосполучення», однак з початку 80-х років щоактивніше залучає термін «фразема». Свою позицію професор Мар'ян Демський мотивує тим, що цей дериват цілком відповідає українській моделі словотворення і логічно влягається у номінативний ряд одиниць інших мовних рівнів – фонема, морфема, лексема, дериватема, синтаксема тощо. Харківський на той час фразеолог М. Алефіренко у монографії за 1987 рік уже диференціює терміни «фразеологічна одиниця» – «фразема», пропонуючи розуміти під першою «видову назву різних елементів фразеологічної підсистеми», а під другою – «найменування реальних фразеологічних утворень, у яких об'єктивується ФО». Вважаємо, що робота М. Демського, М. Алефіренка (як і ряду інших фразеологів) була важливим кроком в узвичаєнні терміну *фразема*.

(Відзначимо принагідно, що вслід за Іваном Коваликом лексикографічне зібрання фразем Мар'ян Тимофійович номінував *фраземником*). Дрогобицький вчений належав до когорти тих лінгвістів, хто констатував наявність у ФО саме фраземного значення (а не лексичного), виходячи з диференційних та інтегральних ознак цієї одиниці, а також специфіки ономасіологічних функцій.

У проблематиці досліджень Мар'яна Тимофійовича помітне місце займають студії з інтерпретації семантико-граматичних властивостей українських фразеологізмів. Детально описуючи у цілому ряді статей морфологічні та синтаксичні особливості іменникових, прикметникових, прислівникових, дієслівних, вигукових ФО, автор утверджував граматичний принцип класифікації цих одиниць в українському мовознавстві. Широка емпірична база, глибокі теоретичні напрацювання дали можливість говорити про лінгвальний субстрат морфологічних категорій (наприклад – роду, числа, відмінка для іменної фраземіки, категорій виду, числа, роду тощо – для дієслівної), асиметрію формального і семантичного показників вираження граматичних значень, робити ґрунтовні узагальнення про семантико-граматичну співвіднесеність (але не тотожність) фразем і слів. Для сучасного українського мовознавства праці професора Мар'яна Демського і досі залишаються тим джерелом, де чи найповніше описані формозмінні можливості фразеологізмів.

Суттєвим є і вклад дрогобицького фразеолога в розробку семантики ФО. Учений констатував: «Фраземи… позначають далеко не все, пізнане людиною, а лише ті моменти, які з точки зору мовного колективу необхідно представити образно, емоціонально, експресивно». Маючи у своєму розпорядженні майже 17 тисяч фразем-ілюстрацій (а саме такою була емпірична база докторської дисертації), професор розробив детальну класифікацію фразеологізмів за семантико-тематичними групами у межах кожного із виділених граматичних розрядів. Тільки іменникові ФО-назви особи розписані за тринадцятьма групами (соціальне становище, стосунки в колективі, психічні якості, рівень досвіду, родинні зв'язки, рід занять, ставлення до віри тощо), прикметникові якісні – на сімова, дієслівні ФО – за двадцятьма сімома тощо. Оскільки частина фразем, виписана із художньої, наукової та іншої літератури, не фіксувалася на той час жодними лексикографічними джерелами, автор провів значну роботу з семантичного опрацювання одиниць. Дослідження семантико-тематичних груп фразеологізмів Мар'яном Демським склали добре підґрунтя для фразеоідеографічних студій.

Вагомим, на нашу думку, є внесок Мар'яна Тимофійовича в українську фразеодериватологію. Учений виділив й описав 7 типів деривaційних баз ФО, окремі із них – вперше. Цій проблемі присвячений цілий другий розділ докторської дисертації. Наукові положення попередньо апробовані також із залученням значного говіркового матеріалу, що суттєво збагатило діалектну українську фразеологію. Тривалий час провідною була думка, що фразеологізми творяться на основі різноструктурних синтаксичних словосполучень. М. Алефіренко навіть у дефініції фраземи зазначає, що цей знак твориться внаслідок

дифузії «лексичних і граматичних значень свого вільносинтаксичного генотипу». Однак, виявляється, частина одиниць немає такого генотипу, оскільки твориться на базі окремого слова через його нарощування (*голова – мудра голова, осел – скінчений осел*) або слівну інтеграцію (*псові очі продав, багато як у лисого чуприни*). Окрім творення фразем на базі слів, професор Мар'ян Демський виділяє ще такі деривaційні основи: вільні синтаксичні конструкції – сполучення слів (прийменниково-відмінкові сполуки: *крізь зуби, без зайвих слів;* сполуки із частками *не, ні, ані*: *не перший день, ні слова, ані руш;* конструкції із сполучниками *як, мов, немов, хоч, і (й)*: *як стій, як дуб, хоч око виколи*); вільні словосполучення: *валитися від вітку, рукою подати*; різноструктурні речення: *показати де раки зимують, голова борошном припала*; прислів'я, приказки: *лякана ворона ← Лякана ворона й куща (й тіні, й пня) боїться, старий вовк ← Старий вовк лапу собі відгризе, а в руки не дається*; анекдоти, небилиці, нісенітниці, казки: *не до солі* ← з відомого анекдоту про парубка, у якого при танці розсипалася сіль із дірявої кишені; уже наявні фразеологізми: *підвернути під корито* «перемогти» ← *підвернути під корито* «вийти заміж скоріше старшої сестри, випередити у заміжжі»; чужомовні фраземи: *долина печалі, пустити бомка, святая святих*.

У проблематиці досліджень Мар'яна Тимофійовича чільне місце займають питання системних зв'язків фразеологічних одиниць, їхньої ономасіологічної природи. «Кожна фразема твориться, як правило, не для номінації якихось нових, а для конкретизації та експресивно-емоціональної характеристики вже названих словами фактів чи явищ». Така ономасіологічна функція ФО випливає із природи фраземного значення як уявлення метафоричного, метонімічного чи порівняльного типу і мотивується образом, який виникає на основі слів-компонентів. Виникнення фразем учений мотивує такими причинами: 1) необхідністю конкретизувати явища, уже названі словами – *ребра лічити;* 2) для уточнення обсягу позначуваного – *зранку до вечора, до смерку;* 3) потребою образно представити абстрактний предмет *ярмо на шиї* – клопіт, *кирпата свашка* – смерть; 4) образно-емоційною оцінкою називаного – *сходити в могилу, відкинути ніжки;* 5) для емоційно-експресивної інтенсифікації враження від називаного *чудо з чудес, слава й прослава;* 6) потребою апеляції – *серце моє, дитино моя*.

Усю сукупність фразем професор Мар'ян Демський розглядав як структурно і системно організовані одиниці. Одним із виявів внутрісистемних зв'язків автор уважав наявність явищ полісемії, омонімії, синонімії, антонімії, паронімії, варіантності ФО, хоч на фразеологічному рівні вони мають свою специфіку порівняно із лексичним. Так, на відміну від полісемемних слів, які реалізують прямі й переносні значення, у фразеологічних одиницях, з погляду вченого, всі значення виникають унаслідок переносу, а нові можуть розвиватися як послідовно, так і рівнобіжно, омонімні опозиції є результатом випадкового збігу їх деривaційних баз і лише зрідка – розпадом полісемії. Учений констатував, що фразема виконує насамперед оцінно-характеризувальну

функцію, передає ставлення мовця до називаного, а така природа значення відкриває ширші можливості для реалізації антонімійних відношень одиницями усіх граматичних розрядів порівняно із словами. У той же час і на лексичному, і на фразеологічному рівнях виділяються такі їх різновиди, як контрарні, комплементарні, векторні.

Помітною є праця Мар'яна Тимофійовича з етимологізації фразеологічних одиниць. Найчастіше його розвідки з цієї проблеми з'являлися на сторінках таких видань, як «Наша культура», «Українська мова і література в школі», «Культура слова». За нашими підрахунками, тільки у двох останніх виданнях учений пояснив походження більше шістдесяти фразем.

На жаль, залишаємо тут поза увагою напрацювання Мар'яна Тимофійовича в царині діалектної фразеології, функціонування фразеологічних одиниць у художніх текстах, вивчення фразеологізмів у школі, міжмовних фразеозіставлень. Та й викладене нами вище – це радше перші штрихи до справді глибокого і системного осмислення наукового ужинку професора Мар'яна Тимофійовича Демського.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2019 р.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Серія «Філологія»

Випуск 44

Шеф-редактор ***Надія Скотна***

Головний редактор ***Марія Федурко***

Технічний редактор ***Ольга Лужецька***

Коректор ***Олександр Голубєв***

Здано до набору 23.12.2019 р. Підписано до друку 30.12.2019 р. Формат 70х100/16. Папір офсетний. Гарнітура. Times. Наклад 50 прим. Ум. друк. арк. 9,250. Зам. 160.

Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 5140 від 01.07.2016 р.), 82100, Дрогобич, вул. І. Франка, 24. к. 43. тел. 2 – 23 – 78.

COLLECTION OF SCIENTIFIC ARTICLES

DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY

PROBLEMS OF HUMANITIES

a collection of scientific articles Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

«Philology» Series

Issue 44

Editorial Director ***Nadiya Skotna***

Editor-in-chief ***Mariya Fedurko***

Technical Editor ***Olha Luzhetska***

Corrector ***Oleksandr Golubev***

Submitted for type-setting on 23.12.2019. Signed for printing on 30.12.2019. Format 70x100/16. Offcet printing. Type: Times. Circularion up to 50 copies. Accounting and publishing sheet 9.250. Order 160.

Editorial-Publishing Department of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Certificate on the inclusion of a publishing business subject in the state register of publishers, publishers and publishers of publishing products DK No. 5140 dated 01.07.2016), 82100, Drohobych, ul. Ivan Franko, 24, room 42, tel. 2 – 23 – 78.